

**T.C. İSTANBUL T CARET
ÜNİVERSİTESİ**

T.C.

İSTANBUL T CARET ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL B LİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYOLOJ  ANABİLİM DALI

UYGULAMALI SOSYOLOJ  YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**Engellilerin, İşgücüne Katılımlarının, Dayanışma Ağları ve
Sosyalleşmelerine Etkisi**

Yüksek Lisans Tezi

Fatih YETG N

Öğrenci No: 200015826

İSTANBUL - Mart, 2023

**T.C. İSTANBUL T CARET
ÜNİVERSİTESİ**

T.C.

İSTANBUL T CARET ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL B LİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYOLOJ  ANABİLİM DALI

UYGULAMALI SOSYOLOJ  YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**Engellilerin, İşgücüne Katılımlarının, Dayanışma Ağları ve
Sosyalleşmelerine Etkisi**

Yüksek Lisans Tezi

Fatih YETGİN

Öğrenci No: 200015826

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Necmettin DOĞAN

İSTANBUL - Mart, 2023

ÖZET

YETGİN, Fatih. *Engellilerin, İşgücüne Katılımlarının, Dayanışma Ağları ve Sosyalleşmelerine Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2023.

Engelli bireyler, toplum tarafından benimsenen engellilik algısı nedeniyle, ayrımcı, ötekileştirici ve damgalayıcı pratiklerle karşı karşıya kalmaktadır. Engelli bireylerin hayatın içerisinde olmasını engelleyen unsurların başında, istihdam sorunu gelmektedir. Yapılan tez çalışması, engelliliğe ilişkin tartışmalardan hareketle, engellilik halinden kaynaklı yaşatılan deneyimlerin, engelli bireyde hangi psiko-sosyal davranışları ortaya çıkardığını belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu araştırma aynı zamanda, engelli bireylerin sosyalleşmeleri ve sivil toplum kuruluşları içerisinde yer almalarının, istihdamla olan ilişkisini, kamu kurumlarında engelli kadrosunda çalışan personellerin, yaşamları üzerinden açıklamaya çalışmıştır.

Yapılan araştırmada, nitel araştırma tekniklerinden eylem araştırma deseni kullanılmıştır. Bir kamu kuruluşunda görevli; üç görme engelli, üç süregen hastalık, iki ortopedik engelli, bir zihinsel engelli, bir psikolojik engelli, bir nörolojik rahatsızlığı bulunan, yasal çerçevede engelli kadrosunda istihdam edilerek çalışan, on bir engelli personellerle derinlemesine mülakat yapılmıştır. Araştırmanın evreni, araştırmacının yakınında bulunan bilindik çevresinden seçildiği için uygun örnekleme yöntemlerinden, kartopu örnekleme yöntemi seçilmiştir. Bu kapsamda araştırma kamu kurumunda çalışan engelli kadrosunda istihdam edilen 11 katılımcıdan oluşmaktadır. Bu araştırmada engelli bireyler K1, K2,...K11 olarak kodlanmıştır. Mülakat tekniği ile alınan verilerin analizi Word dosyasına aktarılarak, söylem analizi yöntemi kullanılmıştır. Söylem analizi üzerinden birbirleri arasında ilişkili kodlar bulunmuş, bulunan kodlar temalara dönüştürülüp, literatürle ilişkisi açıklanmaya çalışılmıştır.

Yapılan çalışmada engelli bireylerin, baskı, ötekileştirme, damgalama, ayrımcılık gibi etik olmayan tutum ve davranışlarla karşılaştıkları ortaya çıkmıştır. Engelli haklarına yönelik faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının, engelli bireylerle etkin iletişim kurmadıkları, engelli bireylerin yapısal ve çevresel erişim sorunu yaşadıkları ortaya çıkmıştır. Engelli bireylerin, çalıştıkları kamu kurumunda, eğitim olanaklarından eşit derecede yararlanamadığı ortaya çıkmıştır. Sonradan engelli olan bireyler, doğuştan engelli bireylere göre daha fazla olumsuz psiko-sosyal davranışlar taşımakta, damgalanma endişesi duymaktadır. Rehabilitasyon hizmetlerinin, özellikle görme engelli bireylerin topluma kazandırılması ve hayata tutunması yönünden önemi fark edilmiş, engelli bireylerin toplumun kullandığı engellilik dilinden rahatsızlık duyduğu ortaya çıkmıştır. Yapılan araştırmadaki en belirgin bir husus da engelli bireylerin en büyük destekçilerinin aileleri oldukları görülmüştür.

Bu tez çalışması, engelli bireylerin istihdamlarını kolaylaştırıcı politikalar geliştirilmesi ve hayata kazandırılmalarının oldukça önem arz ettiğini ortaya çıkarmıştır. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın "2030 Engelsiz Vizyon" politikası hedefine ulaşması için, engellilik sosyolojisi alanına katkı sağlayan araştırmaların çoğalması oldukça elzemdir.

Anahtar Sözcükler: Engellilik, İşgücüne Katılım, Sosyalleşme, Psiko-Sosyal Davranış, Dayanışma Ağları, Damgalanma

ABSTRACT

Individuals with disabilities face discriminatory, marginalising and stigmatising practices due to the perception of disability adopted by the society. One of the main factors preventing disabled people from being in life is the employment problem. Based on the discussions on disability, this thesis aims to determine which psycho-social behaviours the experiences caused by the state of disability reveal in disabled individuals. At the same time, this research also tried to explain the relationship between the socialisation of disabled individuals and their participation in non-governmental organisations and employment through the lives of disabled staff working in public institutions.

In the research, action research design from qualitative research techniques was used. In-depth interviews were conducted with eleven disabled personnel working in a public institution; three visually impaired, three chronically ill, two orthopedically disabled, one mentally disabled, one psychologically disabled, one neurologically impaired, employed in the disabled staff within the legal framework. Since the population of the research was selected from the familiar environment of the researcher, snowball sampling method was selected from appropriate sampling methods. In this context, the research consists of 11 participants employed in the disabled staff working in the public institution. In this research, disabled individuals were coded as K1, K2, ..., K11. The data obtained through the interview technique were analysed by transferring them to a Word file and discourse analysis method was used. Through discourse analysis, codes related to each other were found, the codes found were transformed into themes and their relationship with the literature was tried to be explained.

The study revealed that disabled people face unethical attitudes and behaviours such as oppression, marginalisation, stigmatisation and discrimination. It has been revealed that non-governmental organisations operating for the rights of persons with disabilities do not communicate effectively with persons with disabilities and that persons with disabilities have structural and environmental access problems. It has been revealed that disabled individuals cannot benefit equally from educational opportunities in the public institutions where they work. Individuals with acquired disabilities have more negative psycho-social behaviours than individuals with congenital disabilities and are more concerned about stigmatisation. The importance of rehabilitation services, especially in terms of integrating visually impaired individuals into society and holding on to life, has been realised, and it has been revealed that disabled individuals are uncomfortable with the language of disability used by the society. The most prominent point in the research is that the biggest supporters of the disabled individuals are their families.

This thesis study has revealed that it is very important to develop policies that facilitate the employment of disabled people and to bring them to life. In order for the Ministry of Family and Social Services to achieve its "2030 Barrier-Free Vision" policy goal, it is essential to increase the number of researches contributing to the field of sociology of disability.

Keywords: Disability, Labor Force Participation, Socialization, Psycho-Social Behavior, Solidarity Networks, Stigma

İçindekiler Tablosu

GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM: Araştırmanın Kapsamı ve Çevresel Bakış Açısı	3
1.1. Araştırmanın Konusu	3
1.2. Araştırmanın Yöntemi	4
1.3. Araştırmanın Sorunsalı	4
1.4. Araştırmanın Önemi	5
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları	6
1.6. Araştırmanın Literatür Taraması ve Tanımı	7
2. Engelliliği Oluşturan Nedenler Çerçevesinde, Engellilik ve Engelli Olma Durumu ile Engelliliği Anlama Paradigması	8
2.1. Engellilik Kavramı ve Tanımı	8
2.2. Engellilik Türleri	10
2.2.1. Ortopedik Engelli	12
2.2.2. Görme Engelli	12
2.2.3. İşitme engelli	12
2.2.4. Süreğen Hastalık	12
2.2.5. Konuşma engelli	12
2.2.6. Zihinsel engelli	13
2.3. Engellilik Nedenleri	13
2.3.1. Doğum Öncesi nedenler	13
2.3.2. Doğum Sırasındaki Nedenler	13
2.3.3. Doğum Sonrası Nedenler	14
2.4. Engelliliği Açıklayan Modeller	14
2.4.1. Geleneksel Model	14
2.4.1. Medikal Tıbbi Model	14
2.4.2. Sosyal Model	14
2.4.3. İnsan Hakları Modeli	15
3. Engelli Bireyde Ortaya Çıkan Psiko-Sosyal Davranışsal Faktörler ve Nedenleri	16
3.1. Engellilik Durumuna Psiko-Sosyal Temel Kavramla Bakış	17

3.1.1. Sosyal Karşılaştırma Kuramı	17
3.1.2. Sosyal Kategorileştirme Kuramı.....	18
3.1.3. Engellilik Halinde Kişiy e Atfedilen Kimlik.....	18
3.1.4. Karşılıklı Belirleyicilik	19
3.1.5. Karşı Kültür	20
3.1.6. Sosyal Öğrenme Kuramı	20
3.1.7. Çatışma Kuramı.....	21
3.1.8. Etki Yasası	22
3.1.9. Yabancılaşma	23
3.2. Engellilik Önyargıları	24
3.2.1. Toplumsal Engellilik Stereotipi	25
3.2.2. Engellilere Yönelik Ayrımcılık.....	26
3.2.3. Halo Etkisi	27
3.2.4. Seçici Algılama	27
3.2.5. Engelli Bireyi Toplumun Etiketlemesi	28
3.3. Engelli Bireylerin Topluma Karşı Geliştirdiği Psiko-Sosyal Durumlar	30
3.3.1. Engelli Bireylerde Engellilik Kaynaklı Travma Stres ve Kaygı	31
3.3.2. Engelli Bireyin Güç-Bağımlılık Süreci	33
3.3.3. Engelli Bireyin Algısı.....	34
3.3.4. Aşağılık Kompleksi	35
3.3.5. Öğrenilmiş Çaresizlik	36
4. ENGELLİ BİREYLERİN YAŞADIĞI SORUNLAR ve DAYANIŞMA AĞLARI İLİŞKİSİ	38
4.1. Engellilerin Sosyal Sorunları	38
4.1.1. Yoksulluk.....	39
4.1.2. Erişim	40
4.1.3. Ulaşım.....	41
4.1.4. Eğitim.....	42
4.1.5. Engellilerin İstihdam Sorunu ve Önemi	43
4.2. Engelli Bireylerin Hayata Katılımları Yönüyle Sosyalleşmeleri ve Dayanışma Ağlarından Engelli Derneklerine Bakış.....	46
4.2.1. Engelli Bireyin Hayata Katılımı, Sosyalleşmesi.....	46
4.2.2. Türkiye’de Engelli Bireylere Yönelik Hizmet Sunan Dernek, Vakıf ve Sivil Toplum Kuruluşları.....	47
4.2.2.1. Engelli Dernekleri Federasyonu (EDF)	48

4.2.2.2. Altı Nokta Körler Derneği	48
4.2.2.3. Bedensel Engellilerle Dayanışma Derneği (BEDD)	49
4.2.2.4. Altı Nokta Körler Vakfı	50
4.2.2.5. Türkiye İşitme Engelliler Derneği (TİED)	51
4.2.2.6. İşitme Engelliler ve Aileleri Derneği (İED)	51
4.2.2.7. Zihinsel Yetersiz Çocukları Yetiştirme ve Koruma Vakfı (ZİÇEV)	52
4.2.2.8. Tohum Türkiye Otizm Erken Tanı ve Eğitim Vakfı	53
4.2.2.9. Türkiye Spastik Çocuklar Vakfı	54
4.3. Yasal Çerçeve ve Engelli Hakları ve Koruyucu Hizmetler	55
4.3.1. Engelli Sağlık Kurulu Raporu	55
4.3.2. Engelli Kimlik Kartı	56
4.3.3. Gelir Vergisi Avantajları	56
4.3.4. Ulaşılabilirlik ve Bilgiye Erişim	56
4.3.5. Sağlık ve Koruyucu Hizmetler	56
4.3.6. Sosyal Yardım	56
4.3.7. Eğitim	56
4.3.8. Mesleki Rehabilitasyon İstihdam ve Sosyal Güvenlik	56
4.3.9. Spor	56
5. ARAŞTIRMANIN BULGULARI	57
5.1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri	57
5.2. Engelli Bireylerin İstihdama Katılımı	57
5.2.1. Engelli Bireyin Kamu Kurumuna Atanma Öncesi İş Yaşamı	58
5.2.2. Engelli Bireyin Kamu Kurumunda Çalışma Algısı ve Yaptığı İşler	59
5.2.3. Engelli Bireyin İş Gücüne Katılımı Sonrası Hayata Bakışı	61
5.2.4. Engelli Bireyin Yaptığı İşe Göre Yaşadığı Sorunlar	62
5.2.5. Engelli Bireye Çalışma Çevresinin Yaşattığı Sorunlar	63
5.2.6. Engelli Bireylerin, İşin Niteliği, Mekânı ve Süreci Aşamalarında Yaşamış oldukları Problemler	64
5.3. Engelli Bireylerin Çevresel ve Yapısal Engellilik Sorunları	65
5.4. Engelli Bireylerin Eğitim Sorunu	66
5.4.1. Dernek, Vakıf ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Engelli Birey ile İrtibatı	69
5.4.2. Engelli Bireyin, Dernek, Vakıf ve Sivil Toplum Kuruluşuna Yaklaşımı	72
5.4.3. Engelli Bireyin, Dernek, Vakıf ve Sivil Toplum Kuruluşlarındaki Eğitim Faaliyetlerinden Yararlanması	72

5.4.4. Engelli Bireyin, Dernek, Vakıf ve Sivil Toplum Kuruluşlarındaki Faaliyetlere Katılma Nedenleri	74
5.5. Engelli Bireyi Damgalayan Ötekileştiren Toplum	75
5.5.1. Engelli Bireye Karşı Kullanılan Ayrımcı Davranış, Tutum ve Söylemler	77
5.6. Engelli Bireyin Sağlık Sorunu	79
5.6.1. Engelli Bireyin Yaşamış Olduğu Travma ve Dışlanmışlık Hissi	81
5.6.2. Engelli Bireyin Sağlık Sorununa Alışma Durumu.....	82
5.6.3. Engelli Bireyin Sağlık Sorununu Çevresi ile Aşma Süreci	83
5.7. Engelli Bireyin Toplumun Engellilik Diline Karşı Tutumu.....	85
5.8. Engelli Bireyin Toplumla Etkileşim ve Sosyalleşme Süreci	86
5.8.1. Engelli Bireyin Engellilik Hakları ve Sorununda Haberdar Olma Süreci.....	88
5.8.2. Engelli Birey ile Toplum Arasındaki Dayanışma ve Yardımlaşma Algısı.....	89
5.9. Engelli Bireyin Yasal Çerçeve ve Devlelden Beklenti ve Talepleri	90
6. SONUÇ	91
KAYNAKÇA	94
EKLER	103
EK 1: Görüşmelerde Engelli Bireylere ve Engelli Dernek ve Kuruluşlara Sorulan Mülakat Soruları	103

KISALTMALAR DİZİNİ

T.C.: Türkiye Cumhuriyeti

BM: Birleşmiş Milletler

WHO/DSÖ: World Health Organization/Dünya Sağlık Örgütü

ÖZİDA: Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

İŞKUR: Türkiye İş Kurumu

EDF: Engelli Dernekleri Federasyonu

BEDD: Bedensel Engellilerle Dayanışma Derneği

TİED: Türkiye İşitme Engelliler Derneği

İED: İşitme Engelliler ve Aileleri Derneği

ZİÇEV: Zihinsel Yetersiz Çocukları Yetiştirme ve Koruma Vakfı

KDV: Katma Değer Vergisi

ÖTV: Özel Tüketim Vergisi

EKPSS: Engelli Kamu Personeli Seçme Sınavı

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1: Türkiye’de Engelli Nüfus Sayısı ve Cinsiyete göre dağılımı.....	8
Tablo 2: Veri Sisteminde Kayıtlı ve Hayatta Olan Engellilerin Engel Oranları ve Nüfusu..	10
Tablo 3: Türkiye’deki Engelli Bireylerin Engel Gruplarına Göre Yüzdesel Dağılımı.....	11
Tablo 4: Engelli Çalışanlara İlişkin İstihdam Kontenjanları.....	43
Tablo 5: Yıllara Göre Kamu Kuruluşlarında Çalışan Engelli Sayısı.....	45
Tablo 6: Katılımcıların Demografik Özellikleri.....	57
Tablo 7: Engeli Bireylerin Derneklere Katılımı ve Aldığı Eğitim.....	73

GÖRSELLER

Görsel 1: Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi.....	39
Görsel 2: Engelli Dernekleri Federasyonu.....	48
Görsel 3: Altı Nokta körler Derneği.....	49
Görsel 4: Bedensel Engellilerle Dayanışma Derneği.....	50
Görsel 5: Altı Nokta Körler Vakfı.....	50
Görsel 6: Türkiye İşitme Engelliler Derneği.....	51
Görsel 7: İşitme Engelliler ve Aileleri Derneği.....	52
Görsel 8: Zihinsel Yetersiz Çocukları Yetiştirme ve Koruma Vakfı.....	53
Görsel 9: Tohum Türkiye Otizm Erken Tanı ve Eğitim Vakfı.....	54
Görsel 10: Türkiye Spastik Çocuklar Vakfı.....	55

GİRİŞ

Engellilik, evrensel bir olgu ve kitlesel bir sorundur. Dünya çapında, herhangi bir engellilik durumuyla yaşamak zorunda olan bir milyardan fazla (2010 dünya nüfus verilerine göre %15) insan olduğu tahmin edilmektedir. Bu nüfusun iki yüz milyonu ise engelli oluşlarından dolayı hayatlarında ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Bunun yanı sıra gelecek yıllarda engelli sayısının daha da artacağı ve engellilere sunulacak temel hizmetler konusunda ilgili kurumların daha yüksek kaygıya sahip olacağı düşünülmektedir. Dünyanın her yerinde engelli olmayan insanlara nazaran engelliler, daha niteliksiz sağlık koşullarına, daha fazla eğitim sorunlarına ve daha yüksek yoksulluk değerlerine sahiptir. Engelliler; sağlık, eğitim, istihdam, ulaşım ve bilgi edinme gibi hizmetlere erişimde birçok zorlukla karşılaşmaktadır (Dünya Sağlık Örgütü [DSÖ], 2011). Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı (DİE) ve Başbakanlık Özürllüler İdaresi Başkanlığı (ÖZİDA) ortaklığı ile gerçekleştirilen Türkiye Özürllüler Araştırması 2002, Türkiye’de engellilik alanında gerçekleştirilen en kapsamlı araştırmadır. Bu araştırmada, engelli nüfusunun toplam nüfus içerisindeki oranı %12,29 olarak tahmin edilmiştir. Engelliler, eski çağlardan bu yana ayrımcılığa maruz kalan toplumsal kesimlerden biridir. İlkel toplumlardan başlayarak engellilere ilişkin olumsuz yargılar ortaya çıkmıştır. Bazı toplumlar engellileri kendilerini yoksullaştıran, kendilerine herhangi bir alanda katkı sağlamayan tanrıların cezası olarak kabul etmişlerdir. Bundan dolayı engellileri kimi toplumlar, kentin dışına atmış topluluktan soyutlayarak dışlamışlardır.

Dünyada birçok farklı kurum engellilik konusunda çeşitli çalışmalar sürdürmektedir. Türkiye’de de engellilik halinin önlenmesi, toplumsal yaşama uyum, temel hizmetlere kolay erişim ve sosyal yardım gibi alanlarda düzenlemeler yapılmaktadır. Ancak, engellilere yönelik politikalar çerçevesinde gerçekleştirilen uygulamalarda ortaya çıkan sorunlar yüzünden, hizmetlerin engellilere ulaştırılması noktasında arzu edilen seviyeye ulaşılamamıştır. Ayrıca konunun çok boyutlu oluşu, birçok kurumun ve sivil toplum kuruluşlarının olaya müdahil olmasına neden olmaktadır. Bu noktada her kurum kendi açısından bir mevzuat oluşturduğundan, konuyla ilgili çok dağınık bir mevzuat külliyatı meydana gelmiştir. Bu durum beraberinde sunulan hizmetin kalitesini ve dezavantajlı gruplara erişim olanaklarını olumsuz etkilemektedir. Engelliler, toplumsal hayata katılma konusunda ciddi sosyalleşme sorunları yaşamaktadırlar. Sosyalleşme, toplumdaki tüm bireylerin sosyal hayattaki görevlerini yerine getirmek adına, olası koşullara hazırlanmaları anlamına gelir. Sosyalleşme, bireylerin hayatlarını başarıyla sürdürmelerinde ve kendi dünyalarında hayat zorluklarının üstesinden gelmelerinde, diğer bireylerle dayanışma sağlamaları bakımından da işlev görür. Böylece sosyal, duygusal ve bilişsel seviyelerde sosyalleşme, bireysel ve kültürel olarak paylaşılan yeterlilikleri elde etmesi için, bireylerin kabiliyet ve motivasyonunu oluşturur. Engellilerin, karşılaştıkları sorunları çözmek için topluma aktif bir şekilde katılmaları gerekmektedir. Bu katılımı sağlayacak en önemli unsurlar ise onların sosyalleşme sürecinde edindikleri bilgi, kültür ve yetenekler olacaktır. Dolayısıyla engellilerin başarılı bir sosyalleşmeden geçmeleri zorunlu görünmektedir. Engelli bireylerin, toplumun dışında kalmalarının, en temel göstergelerinden biri de istihdama yeterince katılamamalarıdır. Bu sebeple engelli bireylerde

istihdam ve sosyalleşme ilişkisi önem arz etmektedir. İstihdamın içerisinde bulunan engelli bireyin toplumla etkileşimi sağlanacak aynı zamanda kişisel ihtiyaçlarını gidermek için maddi manevi imkânlar elde etme olanağı bulacaktır. Engelli bireylerin toplumla sosyalleşmesinin önündeki sorunların başında, yeterince bilinçlenmemiş toplumun önyargısı, toplumsal dışlanma, ayrımcılık ve ötekileştirilme gibi olumsuz tutum ve davranışlar gelmektedir. Bu sebeple engelli bireylere yönelik, ayrımcılık yaratan, ötekileştiren, dışlayıcı uygulama ve kavramların neler oldukları tespit edilmeye çalışılacaktır.

İlk bölümde araştırmanın konusu, önemi, amacı, yöntemi, sınırlılıkları, sorunsalı anlatılacaktır. Engellilik kavramı, tanımı ve bireyde meydana gelen engellilik halini ortaya çıkaran nedenler ikinci bölümde yer alacaktır. Araştırmanın üçüncü bölümünde, engelli bireylerde engellilik durumunda meydana gelen psiko-sosyal davranışların incelemesi yapılmış, yaşadıkları deneyimler üzerinden psiko-sosyal kavramsal literatür anlatılmıştır. Dördüncü bölümün ilk kısmında, engelli bireylerin bireysel ve toplumsal ihtiyaçlarına değinilerek, engellilik durumundan kaynaklı toplumsal sorunlar açıklanacaktır. Dördüncü bölümün ikinci kısmında ise engelli bireylerin dayanışma ağları ilişkisi ve sosyalleşme süreçlerine değinilecektir. Beşinci bölümde araştırma bulgularına yer verilecektir. Sonuç bölümünde araştırmada ortaya çıkan olgular anlatılarak, çözüm önerileri sunulacaktır.

Engellilikle ilgili bilimsel literatürün zenginliğinin sağlanması ve engelli bireylere yönelik pozitif ayrımcı politikaların belirlenmesi için engellilik olgusunun daha çok irdelenmesi gerekmektedir. Yapılan çalışmada, engellilik sosyolojisi alanına katkı sağlamak için, engelli bireylerin yaşadığı deneyimler üzerinden, hayatın içinde olmalarını engelleyen sorunlar anlatılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM: Araştırmanın Kapsamı ve Çevresel Bakış Açısı

Bu araştırma, İstanbul İlinde Adalet Bakanlığı Kurumu'nda çalışan, 11 engelli memur ile yarı yapılandırılmış sorulardan oluşan görüşmeler temel alınarak yapılmış nitel bir çalışmadır. Nitel araştırma tasarımı nicel araştırma tasarımına kıyasla “hazır kullan” dan ziyade tasarımın farklı bileşenleri arasında bağlantıyı kurmayı ve bunların birbiri için uygulamalarını değerlendirmeyi içeren büyük ölçüde bir “kendin yap” sürecidir (Maxwell, 2018). Ülkemizdeki engelli bireylerin, kamu kuruluşlarında, özel sektörde, çıkarılan kanun ve genelgelerle işgücüne katılımları sağlanmıştır. Engelli bireylerin hayatın içinde olmalarının en önemli dayanakları, sosyalleşmeleri, dayanışma ağları ile etkileşimi, istihdamın içinde olmalarıdır. Bu kapsamda araştırmada engelli bireylerin işgücüne katılmalarının, sosyalleşme ve dayanışma ağları ile ilişkisine, nitel araştırma yaklaşımı kapsamında literatüre farklı bir bakış açısı sunulmaya çalışılmıştır. Bu bölümde araştırmanın konusu, araştırmanın amacı, araştırmanın sorunsalı, önemi ve sınırlılıklarıyla beraber, araştırma problem cümleleri oluşturulmuş, benzer araştırma çalışmalarına yer verilmiştir.

1.1. Araştırmanın Konusu

Bu çalışmanın konusunu “engellilerin, işgücüne katılımlarının, dayanışma ağları ve sosyalleşmelerine olan etkisi” oluşturmaktadır. İstihdamın engelli bireyler üzerinde dernek veya sivil toplum kuruluşuna katılmada etkili olup olmadığı araştırılacaktır. Çalışmanın evrenini İstanbul İli X ilçesindeki Adalet Bakanlığı X Adliyesi yerleşkesinde çalışan engelli kamu personelleri oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında kamu kurumunda çalışan 11 engelli personelle yarı yapılandırılmış mülakat tekniği ile yüz yüze görüşmeler yapılarak, katılımcılara önceden hazırlanmış sorular yöneltilmiştir. Kamu kurumunda çalışan engelli personelin, iş hayatlarının, sosyalleşme ve dayanışma ağları ile olan ilişkisi incelenerek, algılarının nasıl şekillendiği yönünde araştırma yapılmıştır. Bu doğrultuda T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın işlevselliğine katkı sağlamak ve engellilerin toplumsal adaptasyonlarını kolaylaştırıcı unsurları ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Yapılan çalışma, engelli bireylerin yaşamlarında dezavantaj yaratan unsurların, psiko-sosyal davranışlarını nasıl etkilediği anlatımlarına da yer verilecektir. Bir ülkenin kalkınması, gelişmesi ve vatandaşlarını refah içinde yaşatması, tüm farklılıkların hayatın içine dâhil edilmesiyle mümkün olacaktır. Engelli bireylere yönelik kariyer planlama, hak ve kısıtlamaları ortaya koyucu politikalar, işgücü istihdamı, etnisite ve engellilik, engellilere yönelik sağlıksal yönde akademik çalışmalar bulunmaktadır. Akademik araştırmalarda, kamu kurumunda çalışan engelli bireylerin, istihdama dâhil olma ile sosyalleşmeleri ve dayanışma ağlarına katılımları yönünden incelenen bir çalışma olmamıştır.

Araştırmanın amacı araştırmanın neden, niçin, hangi amaçla yapılmakta olduğunun anlaşılır biçimde açıklanmasıdır (Aziz, 2018). Bu araştırma, engelli bireylerin hayata katılımını sağlamadaki en önemli faktörlerden olan; İstihdama dâhil olma olgusu üzerinden, dayanışma ağlarına bakış, sosyalleşme, ayrımcılık, stereo tiplere, damgalanma, sosyal uyum, yardımlaşma, gibi boyutlar arasındaki ilişkiyi, engelli bireylerin yaşadığı deneyimler üzerinden anlamayı amaçlamaktadır. Yapılan çalışma, engelli bireylerin psiko-sosyal davranışlarını, istihdama katılan engelli bireylerin, engelli dernekleriyle olan ilişkisini, engelli sivil toplum

kuruluşlarının, engelli bireylerin toplumsallaşma süreçlerine etkisini, iş hayatına katılan engelli bireylerin, çevreleri tarafından stigmatize edilip edilmediklerini, öğrenmeyi amaçlamaktadır.

1.2. Araştırmanın Yöntemi

Nitel araştırmanın kapsamlı bir tanımını yapmak güç ise de bir takım temel özelliklerden bahsetmek mümkündür. Bu temel özellikler nitel araştırmanın tanımından daha açıklayıcı olur. Nitel araştırmanın en çok karşımıza çıkan yedi özelliği bulunur; Doğal ortama duyarlılık, araştırmacının katılımcı rolü, bütüncül yaklaşım, algıların ortaya konması, araştırma deseninde esneklik, tümevarımcı analiz ve nitel veridir (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Nitel görüşme görüşülen kişiye, bir konu hakkında, nitelikle ilgili ayrıntılı sorular sorarak, konu ile ilgili ayrıntılı bilgi almaktır. Bu tip görüşme türüne “derinlemesine görüşme/mülakat” türü denilmektedir. Bireylerin tutum ve düşüncelerini, davranışlarını ölçmeyi, ortaya çıkarmayı amaçlayan görüşme türü denilebilir. Yapılan çalışmada nitel araştırma deseninden eylem araştırma yöntemi seçilmiştir. Araştırmanın örnekleme, kartopu örnekleme yöntemiyle seçilmiş, verilerin elde edilmesinde mülakat tekniği kullanılmıştır. Katılımcılara yarı yapılandırılmış açık uçlu sorular sorulmuş, ortaya çıkan bulgular Word dosyasına aktarılmıştır. Katılımcıların cevapları literatürle ilişkilendirilmiş, çözümü söylem analizi tekniğiyle açıklanmaya çalışılmıştır.

1.3. Araştırmanın Sorunsalı

Yapılan Araştırma, engelli bireyin psiko-sosyal davranışlarını etkileyen unsurlar nelerdir? Engelli birey, çevreleri tarafından neden stigmatize edilmektedir? Engelli bireyin istihdama katılımı, engelli sivil toplum kuruluşlarına katılma eğilimini neden azaltmaktadır? Sorularına cevap aramaktadır. Bu kapsamda;

Engelli bireyler kamu kurumunda istihdam edilmeden önce işgücüne katılım sorunu yaşamaktalar mı?

Engelli bireyler kamu kurumuna atanma durumlarından, yaptıkları işlerden memnuniyet duyuyorlar mı?

Engelli birey iş gücüne katılım sonrası hayata bakışı olumlu yönde değişiyor mu?

Engelli bireyler vafına uygun, sağlık sorunlarına göre işlerde çalıştırılıyor mu?

Engelli bireyler, çalışma çevreleri tarafından olumsuz tutum ve davranışa maruz kalıyorlar mı?

Kamu kurumunda işin niteliği ve mekânı engelli bireylere uygun alt yapıda mıdır?

Engelli bireyler iş ortamına adaptasyon sağlamakta güçlük çekiyorlar mı?

Engelli bireyler çevresel ve yapısal engellilik sorunu yaşamakta mıdır?

Engelli bireyler kamu kurumundaki kurum eğitimlerinden yararlanmakta mıdır?

Engelli dernek ve vakıflar, engelli bireylerle etkin bir şekilde iletişime geçiyor mu?

Engelli dernek ve vakıflar engelli bireyin eğitim ihtiyacını karşılıyor mu?

Engelli dernekleri ve vakıfları, engelli bireyin hangi ihtiyacı nedeniyle, dayanışma ağlarına katılımını sağlamaktadır?

Engelli bireyler toplumsal damgalanma sorunu yaşıyorlar mı?

Engelli bireyler, ayrımcılık kapsamındaki davranış, tutum ve söylemlere maruz kalıyor mu?

Engelli bireyler toplumun engellilik diline karşı rahatsızlık duyuyorlar mı?

Engelli bireyler sosyalleşme ihtiyacını kimlerle ve nasıl sağlamaktadır?

Engelli bireyler, engellilik haklarından haberdar olma sürecinde, dernekler ve vakıflar etkin oluyor mu? Problem cümleleri oluşturulmuş, sorular çerçevesinde yapılan araştırma, engelli bireylerin çözüm odaklı hangi yolları tercih ettiği araştırılmıştır.

Araştırma sonucunda elde edilecek veri ve sonuçlar üzerinden ülkemizde uygulanan sosyal politikalar kapsamındaki dezavantajlı gruplardan engellilerin hayatını kolaylaştırıcı ve sosyal hayata adaptasyonlarını sağlayıcı unsurların belirlenmesine ışık tutacaktır. Aynı zamanda bu araştırma sonucu ile kamuda çalışan engelli bireyler üzerinden bazı yaklaşım ve hipotezlere varılarak, engellilik alanındaki literatüre kazanımlar sağlanacaktır.

1.4. Araştırmanın Önemi

Bu tez çalışması, yapılan araştırmalardan farklı olarak, engelli bireylerin işgücüne katılımlarını, engellilerin sosyalleşmeleri ile engelli dernek ve vakıf kuruluşlarına katılımları yönünden araştırmıştır. Engelli bireylerin yaşadığı toplumsal sorunlarda engellilik haline özgü olarak ortaya çıkan psiko-sosyal davranışların önemi de araştırmada yer almıştır. Bu araştırma ile engelli bireylerin hayatları, algıları, tutum ve davranışları daha derinlemesine anlaşılmasını sağlayacak bulgular ortaya çıkarılarak yeni sonuç ve problemler elde edilmesi bakımından da önem arz etmektedir. Hayatın içinde olan dezavantajlı gruplardan engelli bireylerin, sorunlarını belirlemek, bu kapsamda problemlerini ortadan kaldıracı, azaltıcı, çözümler üretilmek amaçlanmıştır.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile dezavantajlı gruplara odaklanan dernek ve vakıfların, engellilerin ihtiyaçlarına uygun, hayata katılımlarını kolaylaştırıcı politikalar belirlemesine yol gösterecek bu çalışma, bu husus bakımından da önem kazanmaktadır.

Yapılan araştırma, engellilere yönelik yapılmış ilgili alandaki ve farklı disiplinlerdeki araştırmalara destek vereceğinden önem arz etmektedir.

Engelli bireylere yönelik araştırmalarda; Işıkhani, V. (2001), *Özürlü Kadınların İstihdam Sorunları*, Görme Özürlüler İçin Rehabilitasyon araştırması ile görme engelli grubundaki engellilere yönelik çalışma yapmıştır. Keskin, D. (2001), *Özürlülerin İstihdamında İstihdam Koşullarının ve Biçiminin Önemi*, görme engelliler üzerine Genç, Y. Ve Çat, G. (2013) *Engellilerin İstihdamı ve Sosyal İçerme*, Aktel, M. ve Erten, Ş. (2017) *Türkiye Cumhuriyeti hükümetlerinin engellilik alanına yaklaşımı: hükümet programları üzerinden bir değerlendirme*, Gündüz, G. (2007) *Sosyal içerme politikalarının uygulanmasında kamu*

istihdam kurumlarının rolü adlı araştırmasında engellilere yönelik istihdam politikalarını da araştırmıştır.

Şişman, Y. (2012), *Özürlülük Alanında Kullanılan Kavramlar Üzerine Genel Bir Değerlendirme*, Seyyar, A. (2012), *İslam'da Özürlü Dostu Sosyal Politikalar*, Bulut, İ. (2015) *kader-engellilik ilişkisine kelami bir yaklaşım* manevi yönden engellilik, kavramsal olarak engellilik çalışmaları yapmıştır.

Düzgün Öncel, B. (2021) *Engellik durumu, bireylerin zaman kullanımını nasıl etkiliyor?* Deniz Ergüden, D. (2008) *sosyal dışlanma açısından bedensel engelli bireylerin yaşantılarının incelenmesi* burcu, e. (2015) *Türkiye'de yeni bir alan: 'engellilik sosyolojisi' ve gelişimi* Diğer, H. ve Yıldız, A: (2021) engelli bireylere yönelik toplumsal algı, Oral, A. Gülseren Akyüz, G., Sindel, D., Aydın, R. (2012) *Dünya Engellilik Raporu: Harekete Çağrı*, Öztürk, H. (2014) *Sporun öğretilebilir zihinsel engelli çocukların sosyalleşmeleri üzerine etkisi*, üzerine çalışmalar engelliliğin sosyolojik alt yapısı üzerine bir bakış sergilemişlerdir.

İnan, S., Ceyhun Peker, G., Tekiner, S. ve diğerleri (2013) *Engellilik, Türkiye'de Engellilerin Durumu ve Sağlık Hizmet Sunumuna Bir Bakış*, Besiri, A. (2009) *yoksulluk ekseninde engellilerin eğitimi*, İkizoğlu, M. (2001), *Yoksulluk ve Özürlülük İlişkisi*, ile engelliliğin yaratmış olduğu sorunlara ve bu sorunların engelli birey üzerindeki etkilerini araştırmıştır.

Demir, P. (2022) *Etnisite ve Engellilik: bir çifte dezavantajlılık durumu mu?* Adlı araştırması toplumun veya çevrenin engelli bireyler üzerinde diğerleştirme, ötekileştirme üzerine odaklanmıştır. Yapılan araştırma ile bu çalışma benzerlik gösterse de engelli bireylerin dezavantajlarının, ötekileştirilmelerinin, istihdama katılım öncesi ve sonrası, engellilik hareketleri savunucuları kapsamındaki dernekler ve vakıflarla olan ilişkisinin hangi koşullar altında ortaya çıktığını, araştırarak, yapılan araştırmalarla ayrılmaktadır. Bu çerçevede engelli bireylerin, işgücüne katılmalarının, dayanışma ağları içerisinde yer almaları ile sosyalleşmelerine olan ilişkisine odaklanan bu araştırma özgün bir araştırmadır. Engelli bireyler üzerine yapılan araştırmalardan da görüleceği üzere, engelli bireylerin iş gücüne katılımlarının, sosyalleşmeleri ve dayanışma ağlarına katılımlarını nasıl etkiliyor sorusu ve araştırması literatüre önemli katkı sağlayacağı açıktır.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın sınırlılıkları veri toplama ve çözümlemede kullanılan yönteme ve elde edilecek bulguların niteliğine göre, araştırmadan yapılabilecek çıkarsamaların sınırlarının önceden belirtilmesidir. Araştırma evrenin kesin hatlarıyla belirlenmesi araştırmacının bütün sorunlarını çözmez, çünkü genellikle araştırma evreni ulaşılamayacak derecede büyüktür (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

Bu araştırma nitel araştırma yaklaşımları benimsenerek uygulanmıştır. Mevcut araştırma kamu kuruluşu olan Adalet Bakanlığı'nın sadece belli ilçesindeki teşkilatında sınırlandığı için, bu yönden genelleme yapılması uygun olmaz. Elde edilen bulguların engelli bireylerin istihdam ile psiko-sosyal yaşamları arasındaki ilişkinin nasıl ve hangi şartlar bakımından değiştiği yönünde, bilimsel alanda yeterince çalışma olmamasından kaynaklı, literatüre katkısı önem arz etmektedir.

Bu araştırmanın sonuçları, seçilen katılımcıların araştırma sorularına verdikleri cevaplar ile sınırlıdır. Bu çalışmada yarı yapılandırılmış mülakat tekniği ile açık uçlu sorular sorulduğundan katılımcının ve gözlemcinin anlayıp aktardıkları veya aktarabilme yeteneği ile sınırlıdır. Bu çalışma da veri elde etme ve toplama işleminde kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin sınırlılıklarını kapsamaktadır.

1.6. Araştırmanın Literatür Taraması ve Tanımı

Bu çalışmada literatür taraması öncelikle “Engellilik”, “İşgücüne Katılım”, “Sosyalleşme”, “Dayanışma Ağları”, “Damgalanma”, “Stereo tiplene” “Psiko-Sosyal Davranış” üzerine odaklanılmıştır. Bu tartışmalar çerçevesinde uluslararası literatürü oluşturan, ülkemizin de taraf olarak imzaladığı Birleşmiş Milletler’ in “Engelli İnsan Hakları Sözleşmesi” kapsamında engellilik haklarına yasal çerçevede değinilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. Engelliliği Oluşturan Nedenler Çerçevesinde, Engellilik ve Engelli Olma Durumu ile Engelliliği Anlama Paradigması

Bu bölümde Engelliliğin tanımı, engellilik türleri ve modelleri konularına değinilecektir. Literatür olarak engellilik açıklamasının anlatılacağı bu bölümde, ayrıca engellilik çerçevesindeki kavramlar açıklanmaya çalışılacaktır.

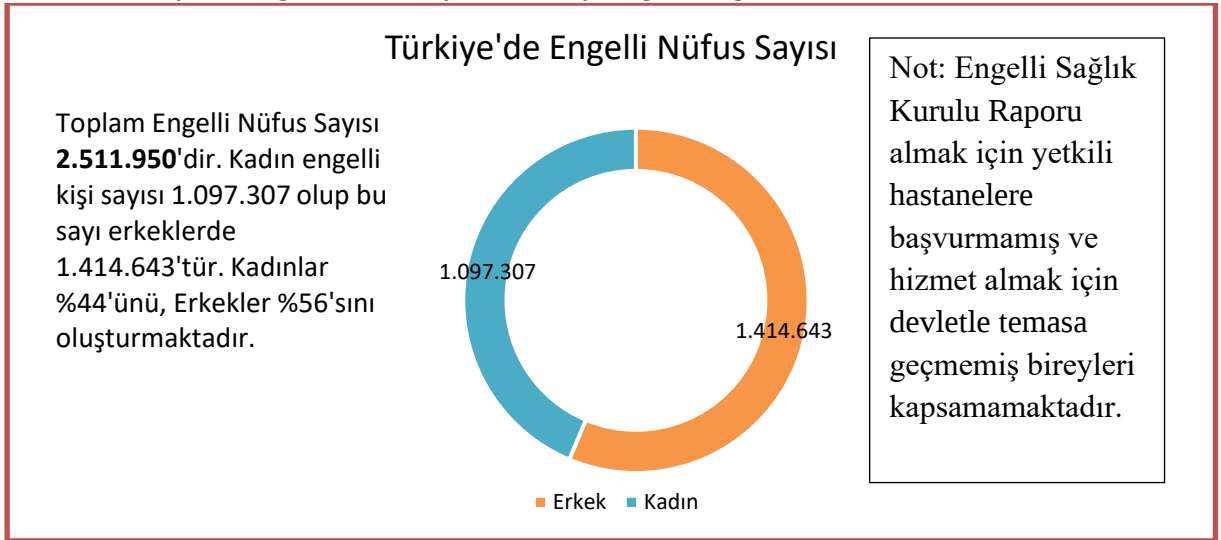
2.1. Engellilik Kavramı ve Tanımı

Sakatlık, özürlülük, engellilik gibi kavramlar, tanımsal olarak farklı gibi görünse de günlük pratiğimizde kullanımda aynı anlamı içermektedir. Ayrıca yapılan tanımlamalar da çeşitlilik göstermektedir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 1975 yılında yayınlanan Sakat Kişilerin Hakları Beyannamesi'nde sakat kişi; Normal bir ferdi, kişisel ya da sosyal yaşantısında kendi kendine yapması gereken işleri, bedensel, zihinsel yeteneklerinde, kalıtsal veya sonradan meydana gelen herhangi bir noksanlık sonucu yapamayan kişi şeklinde tanımlamaktadır (Birleşmiş Milletler, 1975).

Türkiye'de engelli nüfusuna ilişkin ilk belirlemeler ve bu kapsamda verilen verilerin sistematik bulgu bakımından ölçülmesi ilk kez 2000 Yılında gerçekleştirilen Genel Nüfus Sayımı'nda elde edilmiştir (Burcu, 2006). Bu kapsamda engelli bireylere ilişkin veriler günümüzde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesindeki Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü bünyesinde tutulmaktadır.

Bu kapsamda Engelli bireylere ilişkin 2021 yılına ait güncel nüfus bilgileri aşağıdaki gibidir.

Tablo 1: Türkiye'de Engelli Nüfus Sayısı ve Cinsiyete göre dağılımı

Kaynak: T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı

Türkiye'nin toplam nüfusunun 2021 verilerine göre 84.680.273 olduğu açıklanmaktadır. (TÜİK) Nüfusun 2.511.950 kişi engelli bireylerden oluşmaktadır. Engelli erkeklerin sayısının, kadın engelli bireylere göre daha fazla olduğu verilerden anlaşılmaktadır.

Türkiye Engelliler Konfederasyonu'na göre, Türkiye'de engelli nüfusuna ilişkin net bir sayı verilememektedir. Engelli nüfusu net olarak bilinmemekle birlikte belirli araştırma sonuçları mevcuttur. 2002 yılında TÜİK tarafından bu sayının toplam nüfusun yüzde 12,29'u olduğu ifade edilmiştir. Türkiye Engelliler Konfederasyonuna göre bu sayı eksik ve yetersiz olsa da tüm bu araştırmaların, Türkiye'de yaşayan nüfusun %10'undan fazla olduğu düşünülmektedir. Bu göre Türkiye'de en az 8,5 Milyon engelli yaşadığı tahmin edilmektedir (www.engellilerkonfederasyonu.org.tr, 2022).

Bu farklılık, engelli raporlarının bazılarının süreli olması ve bu süre bitiminde sistemin engelli bireyi engelli kapsamı dışında bırakmasından kaynaklı olabilir. Yine ülkemizde uygulanan, bireyin engelli sayılma şartlarından olan, tüm vücut fonksiyon kaybı oranı %40 ve üzerini engelli kategorisinde değerlendirmesi bu farklılığı açıklayıcı nedenler arasında gösterilebilir.

DSÖ özürllülüğü üç ayrı kavram olarak tanımlamıştır (WHO; 1976):

Bozukluk (Impairment): Anatomik, fiziksel, psikolojik yapı ve fonksiyonların, anormallik veya kaybı olarak tanımlanmıştır. **Özürllülük (Disability):** Bozukluk sonucu bir aktiviteyi gerçekleştirmede ya da normal kabul edilen hareketlerini yerine getirmede kısıtlanma veya yetenek eksikliğidir.

Engellilik (Handicap): Bir özür ya da bozukluk sonucu, yaş, cinsiyet ve sosyo-kültürel etkenlere bağlı olarak değişen bireylerin normal yaşamını sürdürememesidir.

DSÖ, 1980 yılında özürllülüğü; bozukluk (impairment), özürllülük (disability) ve engellilik (handicap) olarak tanımlamış ve Bozukluk, Özürllülük ve Engelliliklerin Uluslararası Sınıflandırılması (International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps, ICIDH) isimli bir sınıflama sistemini ortaya koymuştur.

Bozukluk; Sağlık açısından psikolojik, fizyolojik ve anatomik yapı ve fonksiyonlarda kayıp veya anormalliktir.

Özürllülük; Bozukluk sonucu, normal kabul edilen bir aktiviteyi gerçekleştirme becerisinde kısıtlılık veya yetersizliktir.

Engellilik; Bir bozukluk ya da özür nedeni ile yaş, cinsiyet, sosyal ve kültürel faktörlere bağlı olarak kişinin normal rollerinin kısıtlanması veya yerine getirilememesi olarak tanımlanmıştır. (WHO 1980).

İlk engellilik kavramının dönüşümünden önce klasik anlamda tedavi gerektiren durum olarak bakıldığından, direkt kişinin bedenine yönelik yapılan kavramsallaştırmalar etrafında biçimlenmiştir. Özür, özürllü veya hasar, hasarlı kavramları yoğun iken günümüzde giderek değişmektedir. Çünkü engellilik artık biyolojik/bedensel olmasının yanı sıra bireysellikten kaynaklansa da sosyal yapı içinde, sosyo-kültürel ortama ait bir beden, çevresel faktörlerin yapılandırması etrafında şekillenmeye başlanmıştır. Genel olarak ifade etmek istediğimiz, birçok bölümde, engellilik ifadesinin yerini, özürllü, sakat ve yeti yitimi kullanılsa da bizim kullanmaya ve sosyolojik olarak tespit etmeye çalıştığımız “engellilik” kavramının kullanılmasıdır. Engellilerin ve engellilikle alakalı çalışmalar yapan düşünürlerin temel amacı; Engelliliği azaltıcı politikalar çerçevesinde toplumu bilinçlendirmeyi, daha iyi sağlık

koşullarından engelli bireyin yararlanmasını, sosyal alandaki engellilik sorununu çıkarıcı unsurları belirleyerek çözüm sağlayıcı politikalar üretilmesini, amaçlamışlardır. Engelliliği açıklayıcı yaklaşımlarda, engelli bireyleri normalin dışına iterek, toplumun kendine özgü yapısını tehdit eden bir varlık olarak görülmelerine, gizlenmelerine, yok sayıldıklarını bizlere aktarmaktadır. Engelli olma bireysellikten sıyrılarak, kendinin dışında tercih durumunun ortaya çıktığı tanımlamalarıyla gelişen bir durumdur. Bu sosyal açıdan engelliliği ifade etmektedir.

Günümüzde engellilik konusunun insan hakları ekseninde değerlendirilmesi uluslararası düzeyde kabul gören temel bakış açısı durumundadır. Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi politikalarında son yıllarda artan bir önemle engellilik konusu insan hakları, ayrımcılıkla mücadele ve eşitlik kavramlarıyla birlikte anılmaya başlanmıştır. Bu öneme binaen söz konusu yapılar bünyesinde oluşturulan düzenlemeler ve uygulanan programlar da devletlerin engellilik konusundaki politika ve uygulamalarını, insan hakları çerçevesinde yeniden ele almalarını sağlamak üzere gündemine getirmeye başlamıştır (www.aile.gov.tr, 2022).

Bu doğrultuda uluslararası düzeyde ülkelerin engellilik politikalarını yönlendirecek hukuki bağlayıcılığı olan temel belge Birleşmiş Milletler tarafından 13 Aralık 2006 tarihinde kabul edilerek 3 Mayıs 2007 tarihinde onaylayan devletler açısından yürürlüğe girmiş olan *Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme*' dir. Sözleşme; engellilerin tüm insan hak ve temel özgürlüklerinden tam ve eşit şekilde yararlanmasını teşvik etmek, korumak, doğuştan sahip oldukları onurlarına saygıyı güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Ülkemiz de Sözleşmeyi BM tarafından imzaya açıldığı tarih olan 30 Mart 2007'de imzalamış ve 28.10.2009 tarihi itibarıyla onay sürecini tamamlayarak sözleşmeye taraf olmuştur. Bu kapsamda geçmişte kullanılan özür, sakat, bozukluk gibi olumsuz durumu çağrıştıran kavramlar yerine "Engelli" ifadesi kullanılmaya başlanmıştır (www.aile.gov.tr, 2022).

2.2. Engellilik Türleri

Engelliliğin türlere ayrılması ülkelerde ve literatürde farklılık gösterse de genel olarak altı tür ile açıklanmaktadır. Bunlar; ortopedik, görme, işitme, zihinsel, dil ve konuşma engelliliği ile süregen hastalıktır.

Tablo 2: Veri Sisteminde Kayıtlı ve Hayatta Olan Engellilerin Engel Oranları ve Nüfusu

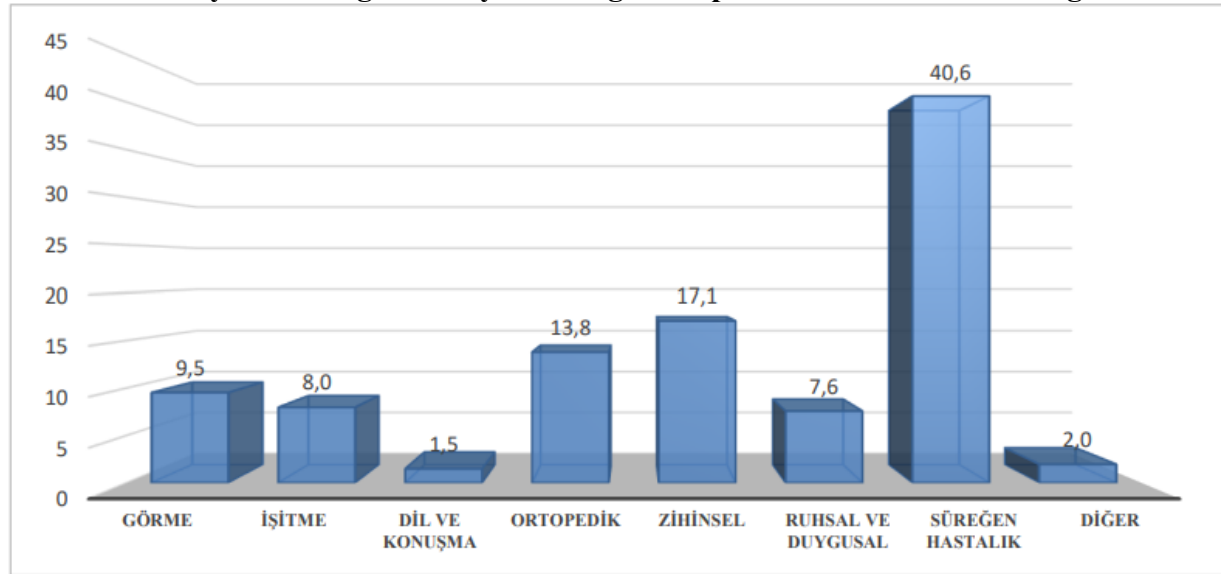
Engel Grubu	Kişi Sayısı	Engelli Nüfusuna Göre Oranı
Görme	215.076	9,53
İşitme	179.867	7,97
Dil ve Konuşma	33.686	1,49
Ortopedik	311.131	13,78
Zihinsel	385.313	17,07
Ruhsal ve Duygusal	170.927	7,57
Süregen Hastalık	917.259	40,63

Diğer	44.248	1,96
Not: Engelli Sağlık Kurulu Raporu almak için yetkili hastanelere başvurmamış ve hizmet almak için devletle temasa geçmemiş bireyleri kapsamamaktadır.		

Kaynak: T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı

Ülkemizde yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere, süreğen hastalık sahibi engelli bireyler çoğunluktadır. Bu durum kalp-damar, sindirim sistemi ve solunum sistemi rahatsızlığı çekenlerin sayısının artmasından kaynaklı olabilir. Çevresel, kalıtsal ve kötü beslenme gibi durumlar bireyleri engelli durumuna getirerek onların yaşam kalitesini etkilemektedir.

Tablo 3: Türkiye’deki Engelli Bireylerin Engel Gruplarına Göre Yüzdesel Dağılımı

Kaynak: T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı

Yukarıdaki tabloda engel gruplarının, toplam engelli bireyler arasındaki orantısal dağılımını göstermektedir. Bu yüzdelik göstergede birinci sırada %40,6 ile süreğen hastalık, %17,1 ile Zihinsel, %13,8 ile Ortopedik engelli bireyler izlemektedir. Bu tablodan da anlaşılacağı üzere engelli gruplarının birçoğu, bakım gerektiren hastalıkları kapsamaktadır. Bu hastalıkların tedavi süreci, bakım hizmetleri, rehabilitasyon uygulamaları, ilaç tedavisini de içeren yoğun ve aynı zamanda maliyetli bir sağlık hizmetiyle giderilmektedir. Sosyal hizmetlerin amacı ve gelişimi açısından, devletin kamu kurumlarını, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör taraflarının sürece dâhil edildiği, engellilik halini giderici sağlık araştırmalarının yapılması gerekmektedir. Bu doğrultudaki ortaya çıkan istatistiki bulgular çerçevesinde, toplum yararına politikaların benimsenmesi önem arz etmektedir.

2.2.1. Ortopedik Engelli

Ortopedik engelli; kas ve iskelet sisteminde yetersizlik, eksiklik ve fonksiyon bozukluğu olan kişidir. El, kol, bacak gibi organların işlevini yerine getirememesi, felç durumları, kalça çıkıklığı, ortopedik engel türlerindendir (Öztürk, 2011). Ortopedik engelliler, başkalarının bakım ve desteğine kısmen veya bütünüyle ihtiyaç duyabilmektedir (Seyyar, 2015).

Ortopedik engelliliğe dair başka tanımlamalar ise şu şekildedir; “insan yapı ve biçiminin fiziksel yönlerinde herhangi bir bozukluk veya eksiklik oluşturarak yine onun bedensel yeteneklerini engelleyen ve bütünüyle kaldıran engellilik türüdür.” Bedensel engelli olarak da ifade edilen bu grup engelliler, özel rehabilitasyon ve fizik tedavi yöntemleriyle daha iyi duruma getirilebilmektedir (Öztürk, 2011).

2.2.2. Görme Engelli

Herhangi bir sebeple meydana gelebilen, tek veya iki gözünde tam veya kısmen görme kaybı yaşayan kişidir. Görme kaybına bağlı olarak göz protezi kullananlar, renk körlüğü, gece körlüğü, şaşılık olanlar bu gruba girmektedir (Şişman, Kocabaş ve Yazıcı, 2011).

2.2.3. İşitme engelli

Bireyin, işitme duyarlılığını, işitmenin gelişim, uyum ve iletişimdeki görevini yerine getirememe haline işitme kaybı denmektedir. İşitme engelli ise; doğum öncesi, doğum anı ya da sonrasında tek veya iki kulağında tam ya da kısmi işitme kaybı olan kişidir. İşitme testi sonucunda işitme kaybı 21-35 desibel arasında ise hafif derecede, 36-70 desibel arasında ise orta derecede, 71-90 desibelde ise ileri derecede işitme engelli olarak kabul edilmektedir. 90 desibel ve üstü ise çok ileri derecede işitme engelli olarak tanımlanmaktadır (Seyyar, 2015).

2.2.4. Süreğen Hastalık

Kişinin çalışma kapasitesi ve fonksiyonlarını tam olarak kullanmasını engelleyen, sürekli bakım ve tedavi gerektiren hastalıklardır. Kan hastalıkları, kalp-damar hastalıkları, solunum sistemi hastalıkları, sindirim sistemi hastalıkları, idrar yolları ve üreme organı hastalıkları, cilt ve deri hastalıkları, kanserler, endokrin, ruhsal davranış bozuklukları, sinir sistemi hastalıkları gibi hastalıklar süreğen hastalık kapsamında değerlendirilmektedir (Kosor, 2011).

2.2.5. Konuşma engelli

Herhangi bir nedenle konuşamayan ve konuşmanın hızında, akıcılığında, ifadesinde bozukluk olan ve/veya ses bozukluğu olan kişidir. İşittiği halde konuşamayanlar, gırtlaklı alınanlar, konuşmak için çeşitli aletler kullananlar, afazi, kekemeler, dil-dudak damak çene yapısında bozukluk olanlar bu gruba girmektedir (Şişman, Kocabaş ve Yazıcı, 2011).

Kekeme, işittiği halde konuşamayan, dil, dudak, çene yapısı bozukluğu olan kişilerdir (Besiri, 2009). Afazi ise; söz yitimi anlamına gelmektedir. Başka bir ifade ile diğer kişilerle anlaşmamızı sağlayan yazılı ve diğer sembolik süreçlere ilişkin belirgin bellek yitimi gösteren bir iletişim bozukluğudur.

Konuşma engelinin nedenleri; Organik bozukluklar, fonksiyonel bozukluklar, duygusal ve sosyal bozukluklar olarak sıralanabilir. Eklemlenme bozuklukları, ses üretimindeki bozukluklar, konuşma akışını engelleyen akış bozuklukları, kekemelik ve diğer konuşma bozuklukları konuşma engeli türleri olarak sınıflandırılmaktadır (Öztürk, 2011).

2.2.6. Zihinsel engelli

Zihinsel engelli; doğumdan önce, doğum anında veya sonraki gelişim sürecinde değişik sebeplerle zekâ gelişiminde ve fonksiyonunda meydana gelen yavaşlama, duraklama ve gerileme sonucu davranışlarında, sosyal uyumunda, hal ve hareketlerinde anormallik gösteren kişi olarak tanımlanmaktadır (Seyyar, 2015). Çeşitli derecelerdeki zihinsel yetersizlikleri nedeniyle zekâ geriliği, demans, şizofreni, madde kullanımına bağlı bozukluk, down sendromu gibi örnekleri bulunmaktadır (Öztürk, 2011).

Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğinin 4. Maddesinde zihinsel engellilik; hafif, orta, ağır ve çok ağır olmak üzere 4 grupta incelenmektedir. Zihinsel işlevler ile kavramsal, sosyal ve pratik uyum becerilerinde hafif düzeydeki yetersizliği nedeniyle özel eğitim ve destek eğitim hizmetlerine sınırlı düzeyde ihtiyaç duyan kişi hafif düzeyde zihinsel engelli kabul edilirken, bu yetersizliği sebebiyle söz konusu hizmetlere yoğun şekilde ihtiyaç duyan kişi orta düzeyde zihinsel engelli kabul edilmektedir. Söz konusu yetersizlikleri nedeniyle öz bakım becerileri de dâhil olmak üzere yaşamın her alanında tutarlı ve yoğun olarak özel eğitim ve destek eğitim hizmetine ihtiyaç duyan bireyler ağır derecede zihinsel engelli tanımlaması yapılır. Zihinsel yetersizliği yanında başka yetersizliklerinin de bulunması durumunda yaşam boyu bakım ve gözetime ihtiyaç duyan bireyler ise çok ağır derecede zihinsel engelli olarak sınıflandırılmaktadır (Milli Eğitim Bakanlığı, 2022).

2.3. Engellilik Nedenleri

Engelliliğe sebep olan birçok faktör ve bu faktörlerin farklı sınıflandırmaları bulunmaktadır. En sık kullanılan sınıflandırma; doğum öncesi, doğum anı ve doğum sonrası nedenler olarak yapılmaktadır (Milli Eğitim Bakanlığı, 2022).

2.3.1. Doğum Öncesi nedenler

Engellik sebebi olarak hamilelik öncesi anneye ilişkin durumlardan, anne adayının 18 yaş altı ve 35 yaş üstü olması ve yüksek doğurganlık oranları en önemli risklerin başında gelmektedir. Diğer nedenler ise şu şekilde sıralanabilir (Milli Eğitim Bakanlığı, 2022);

- Ailedeki kalıtsal hastalıklar, kromozomsal nedenler,
- Akraba evlilikleri, anne baba arasında kan uyuşmazlığı,
- Hamilelikte doktordan izinsiz ilaç ve alkol, sigara gibi zararlı madde kullanımı,
- Hamilelikte kaza, stres, zehirlenme, travma ya da radyasyona maruz kalma,
- Hamilelikte yetersiz beslenme, gerekli vitamin ve mineralleri almama,
- Annenin çok sayıda ve sık hamile kalması.

2.3.2. Doğum Sırasındaki Nedenler

Doğum esnasında meydana gelebilen çeşitli olaylar nedeniyle, bebeğin olumsuz etkilenmesi ve engelin meydana gelme durumudur. Bu nedenler şu şekilde sıralanabilir. (Milli Eğitim Bakanlığı, 2022);

- Doğumun sağlık kuruluşu haricinde, bilinçsiz kişilerce ve gerekli ortamdan uzak meydana gelmesi
- Erken ve güçlü doğum
- Doğum sırasında bebeğin oksijensiz kalması
- Doğum sırasında bebeğin travmaya maruz kalması
- Bebeğin olması gerekenden daha zayıf olarak dünyaya gelmesi

2.3.3. Doğum Sonrası Nedenler

Doğum sonrası bireyin başına gelebilecek hastalık, kaza ve doğal felaketler gibi sebeplerle engelliliğin meydana gelmesi durumudur (Milli Eğitim Bakanlığı; 2022).

- Doğum sarılığının ağır olması
- Bebeğin kontrollerinin ve aşılarının yapılmaması
- Bebeğin ateşli hastalık geçirmesi ve ihmal edilmesi
- Ev, iş ve trafik kazaları
- Doğal afetler, savaşlar

2.4. Engelliliği Açıklayan Modeller

Tarihsel sürece bakıldığında, toplumların engelliliği ele dış biçimleri farklılık göstermekle birlikte, genel olarak dört farklı ve birbirini izleyen yaklaşımın ortaya çıktığı görülmektedir. Aynı zamanda engelliliği değerlendirme biçimleri her ülkede eş zamanlı ortaya çıkmamış, ülkelerin ekonomik ve toplumsal yapıları bu yaklaşımların ortaya çıkışında etkili olmuştur. Bu bağlamda engelliliği tanımlamaya ve anlamaya yönelik olarak, geleneksel, medikal, sosyal model ve insan hakları yaklaşımı olmak üzere 4 model ortaya çıkmıştır (Okur ve Erduğan, 2010).

2.4.1. Geleneksel Model

Bu modelde engellilik dinsel bağlamda değerlendirilmiş, engellilik ya da hastalığın Tanrı'nın cezası olduğuna inanılmıştır. Bilinen en eski modeldir. Bu modele göre, engellilik ile günahkârlık ve kötülük arasında bir bağ söz konusudur. Engelliliğin nedeni, kötü şekilde yaşamak değil, kötü olmaktır. Moral model olarak da bilinen geleneksel model, orta çağın sonlarına kadar egemen görüş olarak kalmış ve daha sonra tamamen geçerliliğini yitirmiştir (www.ataaof.com; 2022).

2.4.1. Medikal Tıbbi Model

Medikal model, engelliliği hastalık gibi nedenlerden kaynaklanan fizyolojik bozuklukların sonucu olarak gören ve engelliliği bu yönüyle anlama ve açıklamaya çalışan modeldir. Medikal model anlayışı aynı zamanda bireyci model olarak da adlandırılmaktadır. Birey, engelliliğe çare bulma konusunda ihtiyacı olan kişi olarak tanımlanmaktadır (Okur ve Erduğan, 2010).

Medikal model tıp bilimindeki ilerlemeler, engellilik ve hastalıkların tedavisindeki artan başarısı, engelliliğin tedavi edilebilir olduğunun anlaşılması gibi nedenlerle 19.yy ortalarından itibaren egemen model anlayışı olmuştur. Medikal modelde engelli kişi, eksikliği yoksunluğu olan, hasta insan olarak kabul edilmekte ve onun uzmanlar tarafından tedavi edilmesine boyun eğmesi beklenmektedir (Okur ve Erduğan, 2010).

2.4.2. Sosyal Model

Sosyal Model anlayışının ortaya çıkmasında refah devleti dönemi ve bu dönemin politik ortamına paralel olarak ortaya çıkan 'özürlü hakları hareketi' olarak adlandırılan yeni sosyal hareketin izleri etkili olmuştur. Bu modelde engelliliğin, bireyin kendisinden kaynaklanmadığı tam tersi toplumun kendisinden kaynaklı bir durum olduğu, özellikle önyargı ve ayrımcılıktan dolayı ortaya çıktığı savunulmaktadır (Okur ve Erduğan, 2010).

Sosyal model anlayışında bireyin sahip olduğu fonksiyonel bozuklukları düzeltmek yerine toplumu yeniden yapılandırarak engelliliğin çözülebileceğini vurgulamaktadır. Bu yaklaşım da

engellilerin maruz kaldığı dezavantajlı durumların, toplumsal ayrımcılıktan kaynaklandığını ve bu durumu ortadan kaldıracak sistemin ise hukuk sistemi olduğunu öne sürmektedir.

2.4.3. İnsan Hakları Modeli

İnsan hakları modeli, fonksiyonel engellilik yerine toplumun kişileri normal ve normal olamayan şeklinde kategorize eden sınırlandırmalarına odaklanmaktadır. İnsan hakları modeli de sosyal modele benzer şekilde kişinin engeli yerine, çevresel engellerin ve engelliler düşünülmeden yapılan geleneksel yapıların değiştirilmesini savunmaktadır. Bu doğrultuda insan hakları modeli, engellilik ve farklılıkları önemsemeyen bütün insanların tabiatında var olan eşitliği tanımaktadır (Okur ve Erduğan, 2010).

Birleşmiş Milletler engellilik konusunda insan hakları yaklaşımını baz alarak ayrımcılık konusunu ele almıştır. Ayrımcılığın hukuk tarafından yasaklanması, engelli bireyin hak ve özgürlüklerden tam ve eşit yararlanabilmesini sağlayacaktır (www.acev.org, 2022).

3. Engelli Bireyde Ortaya Çıkan Psiko-Sosyal Davranışsal Faktörler ve Nedenleri

Günümüzde birçok insanın yaşadıkları travmatik olayları, kalıcı ve olumsuz tepkiler vermeden atlatabildiği bilinmektedir (Bonanno, 2004). Travmaya maruz kalanlar arasında kısa dönemli psikolojik sıkıntı yaşayarak eski hallerine dönenler olduğu gibi travmanın olumsuz etkilerini olumluya çevirerek bazı değişimlerle süreci atlatanları da görmek mümkündür. Son yıllarda alan yazında bu değişimlere karşılık gelen *travma sonrası gelişim* kavramı ortaya atılmıştır. Bu kavramda belirgin olan özellik; travma ile karşılaşan bireylerin, travma öncesi durumuna dönmelerinde, travma yaşantılarının onları daha iyiye, gelişme ve büyümeye sevk etmesidir (Tedeschi, Park ve Calhoun, 1998).

İnsanın gelişiminde kalıtımın mı yoksa çevrenin mi öncelikli olduğu sorusu yüzyıllardır tartışma konusudur. On yedinci yüzyıl filozofu John Locke, yaşadığı dönemde geçerli anlayış olarak benimsenen; insanın her türlü bilgi ve yetenekler içeren kalıtsal özelliklerle dünyaya geldiği inancını reddederek, bütün bilgilerin duyarlarımız yoluyla elde edildiği, başlangıçta hiçbir bilgi ya da fikir olmadığını, bu kazanımları, deneyimler vasıtasıyla elde ettiğimiz fikrini ortaya atmıştır (Atkinson, Smith, Vd., 2002).

İnsanın gelişiminin biyolojik temelini vurgulayan ve evrim teorisi ile bu temeli açıklayan Charles Darwin, kalıtsal bakış açısının yeniden popüler olmasına etki etmiştir. Yirminci yüzyılda tekrar davranışçılığın yükselmesiyle, çevresel koşullara önem veren tutum bir kez daha öncü bir disiplin olarak baskın çıkmıştır. İnsan doğasının tamamen biçimlenebilir olduğunu öne süren John B. Watson ve B. F. Skinner gibi davranış bilimcileri erken bir eğitimin çocuğun kalıtımının nasıl olduğu önemini azaltarak, nasıl bir yetişkine dönüştüğünü belirleyicilikte önem arz ettiğini savunmuşlardır (Atkinson, Smith, Vd., 2002).

İnsan kişiliğinin gelişmesinde ve varoluşunun sürdürülmesinde, onun biyolojik yapı ve özelliği kadar, yaşadığı toplumun, sosyal organizasyonunun ve kişinin geçmiş yaşam deneyimlerinin de değeri vardır. Toplumun yaşama şeklini ile kişilerarası ilişkilerin düzenini kültür ve ekonomik koşullar belirlemektedir. Bir kültürün; dinsel, sosyal, ekonomik ve hukuksal kesimleri arasındaki ilişkiler statik ve donmuş değildir. Bu kesimler arasındaki gelişme ve değişim hızı arasındaki farklılık yüzünden kusursuz ahenk ve uyum imkânsızdır. Bu yüzden daima daha uygun ve daha ahenkli bir bütünlüğe ulaşma çabası vardır. Bu da toplumları yeni düzenlere iten hareketlilik biçiminde belirir (Örnek, 1969).

Bu bölüm başlığı altında engelli bireylerin yaşadıkları olaylar karşısında, meydana gelen psiko-sosyal davranışlarının kavramsal boyutu irdelenecek ve literatür çerçevesinde açıklamalar yapılacaktır.

3.1. Engellilik Durumuna Psiko-Sosyal Temel Kavramla Bakış

Psiko-sosyal sorunlar, kendi çağımızın somut sorunları olduğuna göre bu alanda çok sayıda yapıt araştırma yayınlanmaktadır. Bu sorunları anlayışımız, yapıt ve araştırmaların çoğunluğu ve sayısı ile orantılı değildir. Alan içinde yapılan araştırmalarda kullanılan aynı materyallerden iki farklı sonuçlar sergilemek ve bu farklılıkları ortaya çıkaran nedenleri gösteren, bireye özgü sorunları tespit aşamasındaki anlayışı, engelli bireyin yaşamış olduğu psiko-sosyal sorunlarla kavramsallaştırmaktır (Şerif, 1985).

Mills'e göre "Sosyal felsefeden kaçınmak, yalnızca bir tekniktir ve başka bir şey değildir" Mills'in yorumu şöyledir: Sorunlarımızın ve çalışmalarımızın toplumsal ve siyasal olarak önemi arttıkça (daha makroskobik), çözümlerimiz daha az özenli ve bilgimiz daha az kesin (daha az moleküler) olmaktadır. Mills'in bu ikileme getirdiği çözüm ise iki düzey arasında mekik dokumak diyebileceğimiz bir yöntemdir. Bu yöntem, makroskobik düzeylerde geniş boyutlu çalışırken, moleküler düzeyde yeterince kanıtlayıcı veri toplayabilmek için inceden inceye çalışma olanağı sağlar (Poloma, 2011).

Ülkemizde engelli bireylerin sorunları üzerine, gereken önem yeterince verilmediği için, bu alana özgü fazla araştırma yapılmamıştır. Dolayısıyla bu kapsamda engellilik çalışmalarını fazlaştırmamız gerekmektedir. Mills'in bahsettiği gibi toplumsal bilincin yeterince engellilik haklarından haberdar olma ve engelli bireye karşı geliştirdiği tutum, inanç ve davranışlarının pozitif yönde değişmesini sağlamak gerekmektedir. Böylelikle daha az özenli ve bilginin daha az kesin olması sorununun önüne, engelli bireyin deneyimsel sürecini aktardığı gözden, yaşamış olduğu psiko-sosyal davranışlarının çözümlemesini literatüre kazandırmak gerekmektedir. Bu sebeple yapılan araştırmada engelli bireyin psiko-sosyal temel kavramlar çerçevesinde değerlendirilmesinin yapılması önem arz etmektedir.

Bu bölüm başlığı altında, engelli bireylerle yapılan çalışmada, yaşamış oldukları deneyimleri psiko-sosyal temel kavramlar çerçevesinde aktarılacak, ortaya çıkan sorunsallar belirlenecektir.

3.1.1. Sosyal Karşılaştırma Kuramı

Sosyal karşılaştırma kuramını ortaya atan Festinger (1954), bütün insanlarda bulunan görüş ve yetenekler üzerine, bireyin değerlendirme yapmasını gerektiren dürtülere sahip olduğunu söyler. Kendisini değerlendirmek isteyen bireyin, öncelikli olarak objektif ölçüt aradığını, ama her zaman net ve objektif standart ölçütü bulmasının mümkün olmadığını dolayısıyla bu gibi durumlarda bireylerin, başka kişilerle kendisini kıyaslayarak bu şekilde bilgiye ulaşabildiğini bizlere aktarır (Büyükmumcu & Ceyhan, 2020).

Karşılaştırma yapılan kişi ya da hedef önemlidir. Çünkü birey bu karşılaştırma sonucunda kendisini eğer daha üstün bir birey ile kıyasladığında negatif değerlendirme çıktısına ulaşarak ruhsal durumunda olumsuz etkiler bırakacaktır. Karşılaştırma yapan engelli birey aşağı yönde yani kendisinden daha düşük düzeyde kişilerle kıyasladığında ruhsal durumu gelişerek morali yükselecektir (Locwood & Kunda, 1997).

İnsanlar karşılaştırma kuramını, genellikle diğer bireylerin dış görünüş, bedensel farklılık ve sahip olduğu statü olarak da yapmaktadır. Engelli bireylerin çoğunluğunda fiziksel olarak diğer bireylerden, bir takım sağlıksal anlamda farklılıkları olduğu için engelli bireylerin sosyal

karşılaştırma kuramında genellikle dış görünüş itibarıyla bir konumlandırma sürecine girdikleri söylenebilir.

Katılımcı K6'ya göre engelli bireyin toplumun diğer bireyleri ile iletişimde kendisinin görsel olarak farklılığının insanlarda acıma gibi psikolojik durum ortaya çıkarak, jest, mimik ve bakışlarına yansıttığını bizlere anlatmaktadır. Psikolojik olarak rahatsızlık veren durumun meydana çıktığı bu gibi durumlarda engelli birey, bu tepkilerle kendisini değerlendirme sürecine almaktadır. Engelli birey bu sürecin sonucunda bedensel ve görünüm olarak bir olumsuz ayrışmanın ortaya çıktığı değerlendirmesine kapılırsa, bu durum karşısında psikolojik olarak kendisini rahatsız hissetmektedir. Katılımcımız K6 bizlere bu süreci aktarmaktadır;

K6: "Bakış açısı da bazen bir şey söylemeye de gerek yok kalmıyor. İnsanların bir bakışı da rahatsız edebiliyor." (Görme Engelli)

3.1.2. Sosyal Kategorileştirme Kuramı

Sosyal kategorileştirme, bireylerin kendilerinin de dâhil olduğu bir iç grup yapılandırması belirlemeye ve bunun karşılığında diğer insanları da dış grup olarak lanse ettiği dolayısıyla biz ve onlar imgesi yarattıkları bir sosyal çevre kuramıdır. Sosyal kategorileştirme kuramında aynı zamanda bireyin topluluktaki yerini belirleme ve konumlandırmasını sağlayan kimlik işlevi de önemlidir. Bu süreci yaşayan birey, kategorileştirmenin getirisi olarak, diğerleri konumuna aldığı kişilerden farklılığını ve daha iyi özellikler taşıdığını anlaması ile sosyal kimlik oluşturma gayesi içine girer (Soylu, 1999).

Sosyal kategorileştirme, bireylerin kendilerini ve diğerleri olarak tanımladığı kişileri, sosyal birtakım değerlendirme süreçlerine almaları bakımından, gruplar arası karşılaştırmalar yapmalarını sağlayan unsurların belirlenmesine olanak verir (Sürgevil, 2008).

Engelli bireyler de yaşadıkları çevre tarafından oluşturulan toplumsal konumlandırma sürecine dâhil edilir. Engelli bireylerin sosyalleşmelerini sağlamak, eğitim olanaklarına dâhil edilmek, ulaşılabilirlik ve erişim alt yapısını inşa etmek, dezavantajlı durumlarını gidererek, engelli bireylerde olumlu bir kimlik oluşturma süreci yaşatacağı aşikardır.

Katılımcımız engelli gruplarına yönelik bir sosyalleşme çalışmasının çalışmış olduğu devlet kurumunda olmadığını aktarmıştır. Dezavantaj yaratan unsurları belirleme ve bunu giderme sürecinde kurumun hak arama organı olan sendikanın da bu süreçte kendilerine destek vermesi gerektiğini K4 bizlere aktarmaktadır;

K4: "Devlet kurumunda engellilere yönelik sosyalleşme aktivitesi yok şu an da. Bununla ilgili bir çalışmada yok. Bununla ilgili bir çalışma olması için, sendikanın taşın altına elini sokması lazım. Sendikada engellilerle ilgili bir temsilci yok, böyle bir teklif de gelmedi. Böyle bir teklif gelirse bizde üzerimize düşeni fazlasıyla, layıkıyla yapmaya çalışırız." (Görme Engelli)

3.1.3. Engellilik Halinde Kişiyi Atfedilen Kimlik

Bireyin kim olduğu, kişisel özellikleri, rollerinin neler olduğu, neler yapabildiği, kimlikle ilişkilidir. Kimlik İnsanın kendini tanımlama ve konumlamasının ifadesidir. Onun kim olduğu ve nerede durduğuna ilişkin bir cevaptır (Dökmen, 2009). İnsanın kim olduğu ve nerede

durduğu üstlendikleri rollerle anlaşılmaktadır. Bu sebeple rol kavramının da açıklanması önemlidir.

Rol terimi, örgütlü sosyal bir yapı içinde bireyin bulunduğu pozisyonu, bu pozisyonla ilgili sorumlulukları, ayrıcalıkları ve diğer pozisyonlardaki insanlarla etkileşimini yönlendiren kuralları gösterir (Spence, 1985 Aktaran Dökmen, 2009, S. 28).

Sosyal kimlik kuramı 1970’li yıllarda dönemin Kuramcılarında Henri Tajfel ve John Turner tarafından ortaya çıkarılan ve geliştirilen, grup üyeleri arasındaki ilişkiler ağına, grubun süreçlerine ve gruba üye olma halindeki bireyin, grup içindeki konumlandırılmasına odaklanan sosyal psikoloji kuramıdır (Demirtaş, 2003).

Belli bir grubun içerisinde bulunan birey, kendisinin bulunduğu toplumsal yapı içindeki konumlandırması ile grubun dışında kalan insanların konumlandırılmasını yapar. Bireyler ait oldukları veya konumlandıkları sosyal grubun özelliklerine göre tanımlar ve sınıflandırmalar yaparlar (Baykal, 2018). Bu konumlandırma ve sınıflamalarla birey kendisini grupla özdeşleştirir, bunun sonucunda sosyal kimlik oluşturularak, ait oldukları grubu diğer birey ve gruplara karşı kayırır (Gürler & Tuna, 2018).

Bireyin mensubu olduğu grubun toplum içindeki cazibesi ve statüsü yeterince kabul görmüş ve yüksek değilse, birey bu gruba karşı negatif düşünceler içerisinde olabilir ve kendini bu gruptan soyutlaştırarak, kendini grup dışında konumlandırabilir (Demirtaş, 2003).

Engellilik haline haiz olan birey, engelli kimliğini taşımanın, toplumun içinde öteki konumuna yerleştirildiği ve örselenmiş kimlik oluşturduğu kanısına kapılabilir. Engelli bireyler, engelli olma durumunda kendisini bu algıdan ve toplum tarafından dayatılan olumsuz sıfatlara yakıştıramayacak, kendisini engellilik hali dışında tanımlayarak, engelli grupları içinde kendisini görmek istemeyecektir. Bu sorunsal katılımcımız K6’da şu şekilde kendini tezahür etmiştir;

K6: “Ben derneklere ihtiyaç duymuyorum, öyle de bir toplulukta bulunmazdım zaten. Gerek duymuyorum, ailemde benden başka engelli yok doğuştan da olmadığım için yani ben böyle hiçbir şey yokmuş gibi hayatıma devam etmek istiyorum öyle de yapıyorum elimden geldiği sürece.” (Görme Engelli)

3.1.4. Karşılıklı Belirleyicilik

Bandura’ya göre bireyin bir davranışta bulunması sadece bireyin kişisel tercihlerine bağlı değildir. Çünkü her davranış bireyin içinde bulunduğu toplumsal çevrenin özelliklerini yansıtır. İnsanlar sosyal çevreyi davranışlarıyla etkiler, değiştirir, aynı zamanda çevresinde bulunan diğer insanların davranışlarından da etkilenir. Bu durum Bandura tarafından “Karşılıklı Belirleyicilik” olarak tanımlanmaktadır (Hamarta, Arslan ve Yılmaz, 2019).

Sosyal öğrenme kuramı dolayısıyla karşılıklı belirleyicilik ilkesine dayanmaktadır (Bahar, 2019). Bu modele göre birey; davranışları ve çevresi arasında nedensellik ilişkisini, karşılıklı etkileşimsel süreçte değerlendirerek, davranış kalıbı, bilişsel ve kişisel faktörler ile çevresel unsurları, birbirlerini çift yönlü etkiledikleri belirleyiciler olarak yansıtmaktadır (Wood & Bandura, 1989).

Bu modele göre engelli bireyler, çalışma hayatına atıldığında iş çevresi baz alınarak değerlendirildiğinde, iş arkadaşları ve yöneticilerin davranışlarını gözlemleyerek olumlu gördüğü davranış kalıpları ve bilişsel farkındalıkları kendisinde de gösterme eğiliminde bulunacaktır.

Katılımcı K5, engelli bireylerin çalışma hayatına girdikten sonra davranışları ile bilişsel ve duygusal tutumunun kendisinde olumlu olarak farkındalık oluştuğuna şu sözlerle değinmiştir;

K5 “Çünkü bu şekilde engelliler normal hayatlarında iş hayatına başlamadan önce hayata karşı çok fazla karışmadıkları için ne yapabileceklerini bilmiyorlar. Ben iş hayatına başladığım zaman ilk defa kendi başıma dışarı çıkmayı öğrenmiştim. Belirli bir süre evet zorlandım ama bu da şöyle bir avantaj getiriyor, insan özgüven kazanıyor. Bunu zamanla öğrendim zaman zaman evrak işleri oluyordu getirip götürmeyi öğrendim. Ama daha öncesinde bunu yapamıyordum. Öz güvenim arttı ama işe girmeden aşılması gerektiğine inanıyorum.” (Ortopedik Engelli)

3.1.5. Karşı Kültür

İngilizce’den dilimize yerleşen kültür kelimesi, kökü itibariyle latince olan “cultura” kelimesinden türemiştir. Kültür maddi ve manevi olarak iki bölüme ayrılmaktadır (Meriç, 1993). Maddi yönüyle; teknik araç ve gereçler, bilişim sistemi, üretim araçları, mekâna bağlı elemanlar ve teknolojik alt yapıdır. Bu göstergeler insani ihtiyacı karşılama seviyesine yükseldiğinde medeniyet haline dönüşür. Bir milleti başka bir milletten ayıran farklılıklardan olan, örf ve adetler, ahlaki anlayış, sosyal normlar, denetim ve değer hükümleri ile ortak davranış unsurları manevi kültürü oluşturmaktadır (Sezgin, 2011).

Toplumlarda milli kimlik çoğunlukla sosyo-ekonomik ve kültürel anlamda yerleşmiş olan aile, din, okul ve diğer müesseseler tarafından yaşatılır ve gelecek nesillere intikal ettirilir. Bu bağlamda, bütün genel kültürün temsil ettiği milli kimliği reddetmek isteyenlerin, etnik, dini, siyasi ve kültürel gerekçelerle meydana getirmeye çalıştıkları aşırı alt kültür oluşumlarına, karşı kültür denilmektedir (Eroğlu, 2021).

Engelli bireyler, toplumun oluşturduğu manevi kültür dinamiklerinde, dezavantajları bakımından benzeşen yönler itibariyle, engelli bireylerle birlikte olmayı istemektedirler. Engellilik halini yaşayan ve bu hal üzerinden toplumun diğer bireylerinden farklılaşan engelli bireyler, fiziksel farklılık gösteren özelliklerinin alt kültür oluşturduğunu, böylelikle toplumdaki diğeri konumunda karşı kültür olarak yer aldıklarını katılımcı K3 bizlere şu sözlerle aktarıyor;

K3: “Genellikle ben engellilerin sorunlarının ortak olduğunu düşünüyorum. Beni rahatsız eden şey bir yere bastonla gittiğim zaman şöyle bir bakılması beni çok rahatsız ediyor mesela. Bunu nasıl aşabilirim, bunu da benim gibi insanların arasında olmak onlarla etkinlik yapmak hani onların da benim gibi olduğunu görmek onların da yaşadığını bilmek beni daha rahatlatabiliyor. Hangi engel grubu olursa olsun onları anlayabiliyorum, onların da beni anladığını biliyorum bu etkinliklere engellilerle birlikte katılmak daha güzel olur gibi geliyor bana.” (Görme Engelli)

3.1.6. Sosyal Öğrenme Kuramı

Sosyal öğrenme kuramının bazı önemli sayılıtları vardır. Doğruluğu peşinen kabul edilen önermeleri Lott ve Maluso’ ya göre: (1) Her birey belli bir durum için bir tepkiler dağarcığı sağlayan bir öğrenme geçmişine sahiptir. (2) Her durumun genel ve ayırıcı uyaranları vardır ve

her durum hem özel hem de ortama bağılı anlamlara sahiptir. (3) Gdsel faktörler ya durumlardan etkilenir ya da onları etkiler. (4) Eğer uygulama fırsatı varsa yeni tepkiler kazanılabilir. (5) Davranış eğer olumlu sonuçlara yol aıyorsa kazanılır ve sürdürülür (Lott ve Maluso, 1993, Aktaran Dökmen, 2009, S, 59).

Sosyal ğrenme kuramında Bandura iki öğrenme sürecine değinir; (1) Edimsel koşullama (2) Model alma ve taklit. Edimsel koşullama: dllendirilen ya da olumlu sonuçları olan (pekiştirilen) davranışın gelecekte tekrarlama olasılığı artar. Model alma ve taklit: Gözlenen figürler (ana, baba, kardeş, ğretmen, arkadaş, beğenilen herhangi bir kişi, nl bir kişi) model alınır ve bu figürlerin davranışları uygun bir zamanda taklit edilir (Bandura, 1997, Aktaran Dökmen, 2009, S.60).

Gözleyerek ğrenme metoduna dayanan sosyal öğrenme kuramı iki önemli noktayı vurgular. Bunlardan ilki, cinsiyet tipine göre oluşturulan davranışları öğrenilmiş diğer davranışlar gibi ele aldığıdır. Bu sebeple çocukların cinsiyet tipini nasıl kazandıklarını açıklamak için hiçbir özel psikolojik ilkenin ya da sürecin önerilmemesi gerekir. İkinci önemli nokta ise cinsiyet tipine göre davranışta herhangi bir özellik yoksa bizzat cinsiyet tipi ne önlenemez ne de değiştirilemezdir. Eğer bir kültür kendi ideolojisi bakımından cinsiyet tipine önem vermiyorsa, ocuk kendi cinsiyet tipini davranışlarına daha az yansıtacaktır (Atkinson, Smith, Vd, 2002).

Çocuğun anlıksal gelişiminde, algıların rolü ve önemi sonraki süreçte yapacağı iselleştirmelerle yeniden yapılandırarak oluşturduğu işlemler ve eylemler durumu hakkında gelişimsel karşılaştırma yapmak için oldukça önemlidir. Piaget'e göre öğrenme, sosyal etkileşim halinde olmakla beraber, bireyin kendi eylemleri ile gerçekleştiği olgusudur (Piaget, 2017).

Katılımcı K4 bilgisayar merakından dolayı, görme engellilere özgü fuarda sesli bilgisayarı incelemiş, bu tutkusu onun bu yönde eğitim alması için, vakıfların bünyesinde bulunan engelli okuluna gitmesini sağlamıştır. Engelli bireyler kendi ilgi alanlarını keşfederek bu alanda bireysel olarak ortaya çıkardıkları istek ve arzuları, gelişimleri açısından onları teşvik etmektedir. Bu gelişimsel süreci Piaget'in dediği gibi bireysel çabalar karşılığında elde etmektedirler. Katılımcımız K4 bu yaşadığı deneyimi bizlere şu şekilde aktarmaktadır;

K4: 'Ablam sesli bilgisayarı araştırmıştı görme engelliler için, Yeşilköy'deki fuarda bununla alakalı tanıtımı vardı bilgisayarın. Oradaki görevliye bunu ben kullanabilir miyim? Diye sordum. Oda bana bizim patronumuz var görme engelli o kullanıyor ama eğitimini almanız lazım dedi. Ondan sonra görme engelliler okuluna gittim. Görme engelliler okuluna gitmemin sebebi tamamen bilgisayarı öğrenmekti, ondan sonra bunlar gelişti.' (Görme Engelli)

3.1.7. Çatışma Kuramı

Çatışma; Taraflardan birinin, değer verdiği bir şeyin varlığının ortaya çıkışı durumunda, diğer kişiye negatif etkilemek üzere olduğu veya etkileye geldiği algısı ile başlayan bir süreç olarak tanımlanabilir (Robbins & Judge, 2015).

Çatışma kuramı teorisyenleri, toplumu eşitsizliklerden ve çatışma alanlarından oluşan bir yapı olarak tasvir ederken, çatışmayı ortaya çıkaran nedenleri, incelemeleri ve araştırmaları, toplumdaki eşitsizlikleri merkeze alarak çalışmalarını sürdürür (Zencirkıran, 2018).

Çatışmayı bir uyuşmazlık üzerine çıkan bir süreç olarak değerlendirebiliriz. Bu ayrışmayı gerçek ve gerçek dışı uyuşmazlıklar olarak ele aldığımızda, çıkar, kültürel veya politik haklar, cinsiyet kökenli taleplerin çakışması, dinsel konularda ayrışma, ekonomik kaynakların çıkarı üzerinde çatışmayı örnek verebiliriz. Gerçek dışı yönüyle baktığımızda, psikolojik olarak ortaya çıkan, önyargılar, etnosentrik bakış, yaşanan travmalar, ideolojik yaklaşım, kültürel değerler ve algısal tutumların, somut olmayan düzeyde çakışmasıdır (Ulucak, 2017).

Sosyal psikolojinin önde gelen isimlerinden Muzaffer Şerif'e göre bireylerde oluşan önyargıların genellikle bireyler arası rekabetten ve bu rekabetin ortaya çıkmasına neden olan kaynakların kısıtlı olmasından dolayı ortaya çıktığını ve bu rekabetin gruplar ile bireylerde yanlılığa neden olduğunu öne sürmektedir (Mamatoğlu & Tasa, 2018).

Çatışma kuramı özü itibarıyla, gruplar arasında davranışı ekonomik bakış açısıyla açıklayan sosyal-psikoloji kuramıdır. Gerçekçi çatışma kuramı üç temel varsayım üzerine kurulur. Bunlar; (1) İnsanlar bencildir ve kendi kazanımlarını azami dereceye çıkarmak için çaba sarfederler. (2) Birbirleriyle bağdaşmayan grup çıkar ve hedefleri, gruplar arasında çatışmayı ortaya çıkarır. (3) Sınırlı kaynaklar üzerinde gelişen gruplar arası rekabet, çatışmaya neden olmaktadır (Özyılmaz Kiraz, 2020).

Engelli bireyler, sosyal çevrelerinde, iş yaşamında, diğer bireylerle engellilik halinin getirmiş olduğu birtakım ayrıcalıklar bakımından oluşan değerler üzerinde, çıkar çatışması yaşayabilir, bu durum içerisine ister istemez girebilirler.

Katılımcı K5 iş yaşamında yöneticisi ile yaşamış olduğu çatışmayı şöyle aktarıyor;

K5: “Örnek vermek gerekirse, misal benim engelimi aşamayacağım bir görevleri vermeye çalışıyordu bana bende yapmayacağımı söylüyordum. Ben şikâyet ettikten sonra çok fazla üstelemiyordu, arkadaşlarımla aram iyiydi, onlar belli konularda benden yardım istiyorlardı bilgisayarda ya da herhangi bir iş yaparken, bende yardım ediyordum çünkü engelliyim hiçbir iş yapmadan da paramı alırım yatarım düşüncesinde olmadığım için arkadaşlarıma elimden geldiğince yardımcı olduğum zaman, sen benim dediğimi değil de arkadaşlarının dediğini yapıyorsun gibi tepkiler alıyordum.” (Ortopedik Engelli)

3.1.8. Etki Yasası

Edimsel koşullama araştırmaları, L. Thorndike'ın gerçekleştirdiği deneylerle başladı. Bu deneylerde hayvanlardaki öğrenmenin insanlardaki öğrenmeyle benzerlikler kurularak, öğrenmenin içgöründen ziyade deneme yanılma yöntemi ile kazanıldığını, davranışlardan birinin ardından hemen bir ödüllendirme geldiğinde öğrenmenin pekiştirildiğine inanılır. Thorndike bu pekiştirmeye Etki yasası demektir. Evrim yasasında da belirtilen, yaşanan çevreye ve koşullara en iyi uyum gösterenlerin hayatta kalmayı sağlayabileceğinin vurgulanması yönünden benzetildiği bu yasada, rastlantısal türler grubundan, değişikliklerin türlerin hayatta kalmasını sağladığı çeşitlemeleri belirler. Daha sonra da en uygun tepkilerin varlığını sürdürmesini sağlar (Atkinson, Smith, Vd., 2002).

Kişiler birçok davranış örüntüsünü doğrudan deneyim aracılığıyla öğrenseler de belirli tarzda bir davranışın ödüllendirilmesi veya cezalandırılmasıyla, gözleme dayanan öğrenme aracılığıyla da birçok tepki edinirler. İnsanlar, başkalarının eylemlerini gözlemleyerek ve bu eylemlerin sonuçlarına dikkat ederek öğrenebilirler. (Atkinson, Smith, Vd., 2002).

Engelli bireyler aldıkları eğitimlerin hayata karışmaları yönünde kolaylaştırıcı etkisini gördüklerinde öğrenme istek ve süreçleri de hızlanacaktır. Böylelikle engelli bireyler yaşadıkları çevreye, topluma daha kolay adaptasyon sağlayacak uyumu göstererek, hayata tutunma koşullarını iyileştirecektir. Kamu kurumları, özel sektör kuruluşları ve sivil toplum kuruluşlarının engelli bireylere yapacağı eğitim ve öğretim engelli bireylerin gelişimi açısından oldukça önemlidir.

Katılımcımın K4 bu süreçte almış olduğu eğitimin, hayatın içinde olmasını sağlaması bakımından oldukça önemli olduğunu söylemiştir.

K4: "Hayatım değişti görme engelliler camiasına girdim yatılı okullarda okudum. Beş buçuk ay kabartma yazı, baston kullanımı, abaküs, bir takım temel eğitimden sonra 1 senede masör eğitimi aldıktan sonra dışarıdan kaldığım yerden eğitimime devam ettim. Görme engelli eğitiminden sonra birçok şey kattı. Özgüvenim geldi. Önceden hep yanımda birisine ihtiyaç duyuyordum. Cesaret edemiyordum. Bir işim çıkıyordu yanımda gören birine ihtiyaç duyuyordum. Şimdi öyle değil her yere rahat bir şekilde gidebiliyorum. Bu eğitimi devlete bağlı Emirgan Görme Engelliler Rehabilitasyon Merkezi'nde aldım." (Görme Engelli)

Katılımcı 4 bu süreçte yakın çevresinde görme engelli bireylerin bulunmaması sebebiyle, gelişimini devlete bağlı bir rehabilitasyon merkezine borçlu olduğunu, aldığı eğitimden sonra hayatının değiştiğini ve toplumsallaşma sürecinin bu eğitim ile başladığını belirtmektedir. Araştırmada ortaya çıkan bulgulardan birisi de engelli bireylerin öğrenme sürecine katıldıklarında hayatlarında olumlu değişiklikler fark ettiklerini ve öğrenmenin sonucunda olumlu bir çıktı elde ettikleridir. Engelli bireylerde eğitim olanakları, gelişimleri açısından önemlidir. Özellikle görme engelli bireylerde rehabilitasyon eğitimlerinin önemi bu çalışmada ortaya çıkmıştır.

3.1.9. Yabancılaşma

Latince'de başkası, yabancı anlamlarını gösteren alienus kelimesi, zihni hastalıklarla ilgili kılındığında, taşıdığı sosyal muhtevasına ışık tutacak biçimde, kişinin, kısmen veya tamamen kişilik aidiyetini kaybetmek suretiyle bizzat kendi kendine ve insanların oluşturduğu cemiyyete yabancılaşıp kendi öz faaliyetlerinin kontrol ve güdümünü yitirerek, neticede eylemlerindeki sorumluluğun sona ermesini ifade eder (Kılıç, 1984).

Yabancılaşma vakıasına ilk şuurlu dikkati çeken marx olmuştur. İşçi ne kadar çok üretir ve ürettiklerinin gücü ile refahı ne denli artarsa o denli yoksullaşır. Bütün bu sonuçlar, işçinin, emeğinin ürünüyle yabancı bir nesne olarak ilişki kurması olgusundan doğuyor. Marx, insanın kendisine, başka insanlara ve tabiata yabancılaşması olgusuna geçmiştir. Böylece yabancılaşmış emek, insan yaşamını ve aynı zamanda insani özelliği olarak taşıdığı fikri karakterini yabancı bir varlığa ve kendi ferdi varoluşu için bir vasıtaya dönüştürür (Kılıç, 1984).

Marx a göre; Kapitalizmde her insan, bir başkasında onu yeni bir feragata zorlamak, yeni bir bağımlılık içine sokmak ve bir yeni haz türü ile kandırıp böylece ekonomik bakımdan yıkmak için yeni yeni ihtiyaçlar konusu üzerinde durduğunu söyler. Herkes başkaları üzerinde yabancı bir otorite kurmak ister. Bu yüzden nesnelerin çoğalmasıyla birlikte insanın karşılaştığı yabancı varlıklar alanı da genişler. Her yeni ürün yeni bir karşılıklı aldatma ile hırsızlık imkânı hazırlar. İnsan, insan olarak gittikçe artan bir şekilde yoksullaşır (Kılıç, 1984).

En son olarak da insanlar yaptıkları iş sayesinde potansiyellerini gerçekleştirmek yerine, ondan uzaklaşırlar. Giderek daha az insan gibi daha çok hayvan ve makine gibi çalışırlar. Bilinçleri duyarsızlaşır, diğer insanlar ve doğayla olan ilişkileri tamamen yerle bir olur. Bunun sonucunda ortaya kendi insani yetilerini ifade edemeyen, yabancılaşmış işçi kitlesi çıkar (Ritzer & Stepnisky, 2013).

Engelli bireyler de çalışma şartlarının ağır şartlarına maruz kalabilmektedir. Katılımcı K1 işgücü piyasasında kamu kurumuna atanmadan önce yer alsa da yaptığı işin niteliği ve şartları engelini zorlamakta, bir makine gibi çalışması gerekliliğine maruz kaldığında, sağlıksal yönden rahatsızlığını tetikleyici boyutta olmaktadır.

K1: “Bir buçuk sene özel sektörde teknoloji alanında iade deposunda görev aldım, engelli kadrosunda. Tabi ora daha zorluydu 1 buçuk senenin sonunda sıkıntı bir bunalım, zihinsel olarak gerçekten bunaldım orada. Restaurant da çalıştım, ora daha ağırdı. Sabah girdiğimiz vakit 10’da, akşam 22.00-23.00 gibileri buluyordu saat ayakta çalışıyorduk komilik. Normal insan gibi, yaz tatillerinde babam beni boş kalmayayım diye işe veriyordu. Tabi çok zorlanıyordum. O bana ağır geliyordu.” (Psikolojik Rahatsızlık)

Yabancılaşma ilk başlarda kapitalizm içerisinde işçi ile emeğin ürünü arasındaki ilişkinin çeşitli nedenlere bağlı olarak kopukluk yaşaması ve uzaklaşması sebebiyle ortadan kalkması olarak ele alınmıştır. Eleştirel kuramda yabancılaşma çıkarımına göre birey, kendi sınıf tabanlı kimliğine “kültür endüstrileri” yoluyla yabancılaşmakta ve bunu toplumdaki okullar, sosyal medya, reklam, din, aile, eğlence gibi büyük kurumlar, baskıcı gerçekçilikleri insanın bedensel tamlığı ve kusursuzluk üzerine bir versiyonu bireylere dayatmaktadır (Dikili, 2014).

Engelli bireyin toplumda yer alan bu büyük müesseseler aracılığı ile kusursuz beden dayatmaları karşısında, engelli olmanın getirisi olarak birbiri arasındaki dayanışma ve iletişimi de zayıflatmış görülmüştür. Engelli birey, toplumun içerisinde yer edinmeye başladığı andan itibaren aynı engel gruplarına sahip engelli arkadaşlarından uzaklaştıkları, bunun nedenini ise; Kapitalist sistemin, insanları tüketim toplumunun bir ferdi haline getirdiği, engelli bireylerin emeğin ürününe sahip olmasından dolayı sınıfsal farklılık ortaya çıkardıkları ve bu durum karşısında davranışlarını değiştirdikleri, aynı sınıfsal tabanlarına yabancılaştıkları, katılımcımız şu şekilde betimleyerek aktarmıştır;

K4: “Çünkü bazı görme engelliler birbirlerini çekemiyorlar, kimisi örnek veriyorum cep telefonu alıyor bende bu telefon var, sende bu şu mu var, böyle... görme engelliler camiasında şöyle bir durum da var. Memur oldukları zaman genellikle hemen arkadaş çevresini değiştiriyorlar. Memur oldukları için kendilerini bir şey sanıyorlar. O kişiyle arkadaşlık kurmak istemiyorlar. Engelli olduğu için değil, ben ne de olsa memur oldum kendimi kurtardım boş adamla niye şey yapıyım gibilerinden. Kendi seviyesindeki adamlarla muhatap oluyorlar. Derneklere çoğunlukla çalışmayan insanlar gidiyor, kafasını dağıtmak için, adamın işi gücü yok. Ama dernekler iş konularında yardımcı oluyorlar yani, yönlendiriyorlar.” (Görme Engelli)

3.2. Engellilik Önyargıları

Önyargı, etimolojik olarak “prae/ön” ve “judicium/yargı” kelimelerinin birleşimi ile meydana gelen latince kökenli “prejudicium” kelimesinden türetilmiştir (Ulu, 2019). Önyargı ile ilgili en genel ve yaygın tanım olan Gordon W. Allport’a göre; “Bir gruba mensup birine karşı, sadece o gruba mensup olduğu ve bu nedenle bu gruba yakıştırılan sakıncalı nitelikler taşıdığı gerekçesiyle takınılan itici ya da düşmanca tutum” şeklinde tanımlamıştır (Allport, 1967, Aktaran, Ulu, 2019 S.30).

Önyargı, özellikle sosyal psikolojide yer alan; kavramsal yön bakımından, bireysel, toplumsal ve grupsal olarak alanları bulunur. Önyargının bu alanlara göre tanımları değişmektedir (Erdoğan & Vatandaş, 2020).

Kısaca tanım olarak; birey, grup veya toplumun yeterince bilgi sahibi olmadığı durumlarda ya da doğru olmayan bilgilerle beslendiği durumda, karşısında bulunan birey, grup, toplum üzerine takındığı olumlu-olumsuz tutumlardır (Küçüker, 2007).

Bu bölüm altında toplumun engelli bireye karşı geliştirdiği olumsuz tutum, davranış ve inançların psiko-sosyal yönden bakış sergilenerek, kalıp-yargıları belirten yerleşmiş toplumsal tezahür bilgilerine yer verilecektir.

3.2.1. Toplumsal Engellilik Stereotipi

Kalıp-yargı (stereotip) etimolojik olarak stereos (katı) ve typos (nitelik, tip) sözcüklerinden oluşan, kafamızdaki imajlara işaret etmek üzere ilk kez Lippmann (1922) tarafından ortaya atılan bir kavramdır (Bilgin, 2003).

Stereotip, bütün bir insan sınıfının kişisel ya da fiziksel özellikleri hakkında çıkarsamalardır. Bir kişi hakkında bilgi verildiği zaman o kişiyi bazen bir stereotipe yerleştiririz. Ve sonra verilen bilgiyi stereotipimizdeki bilgiyle birleştiririz. Kişiyi ilgili hafızamız böylece kısmen stereotipten hareketle kurulur. (Atkinson, Smith, Vd., 2002).

Bir kişinin belli bir gruba karşı sergilediği bilgi, inanç ve beklentileri, ön yargılı tutumun bilişsel boyutunu gerçekleştirmektedir (Ulu, 2019). İnsanlar, gruplar hakkında kalıp yargılar geliştirme eğilimindedir. Kalıp-yargılar, belli bir grubun bütün üyelerinin özellikleri hakkındaki organize inançlardır. (Kunda, 1999, Aktaran Dökmen, 2009. S, 31). Kalıp-yargılar özellikle hoşlanılmayan gruplara karşı kolaylıkla geliştirilirler ve bu grupların üyeleriyle karşılaşıldığında hemen uyarılarak onlara nasıl davranılacağını belirler. Güçlü kalıp-yargıların söz konusu olduğu kategorilerden biri de engelliliktir.

Katılımcı K7 iş gücüne katılmadan önce bir takıp engellilik önyargılarıyla karşılaştığını, istihdam sürecine dâhil olması sebebiyle kendi algısı ve toplumun ona bakışının değiştiğini, başarıma ihtiyacının karşılanması durumunda kendisine öz güven geldiğini, böylelikle insan içine çıkmasının kolaylaştığına vurgu yapmaktadır.

K7: “O zamanlar yapamazsın, edemezsinler vardı ya şimdi benim bir işim var kimse bir şey diyemez artık ben kendi ayaklarımın üzerinde durabilecek durumdayım şimdi. Bir nevi öz güvende geliyor. İnsan içine çıkıyorum artık, önceden çıkmıyordum tabi. Bazı diğer insanları görmek daha iyi geldi arkadaş ortamım genişledi öyle.” (Ortopedik Engelli)

Şahinkaya (1975) Yaptığı araştırmalar sonucunda geliştirdiği, bazı kimseler evlenmemelidir argümanında: Evlilikte eşlerin gerek organsal gerekse ruhsal sağlamlıkları, sağlam kuşakların ve devamlı ailelerin meydana gelmesi için gerekli olduğunu, bu nedenle geri zekâlı, kötürüm, sağır, dilsiz, kör v.b. organsal kusurlu olanlarla tehlikeli kronik hastalıkları olanlar, kalıtsal yani soya geçen hastalıklara sahip olanlar (Hemofili, renk körlüğü v.b.) evlenme konusunda çok dikkatli davranmaları gerektiğinden söz etmiştir (Şahinkaya, 1975).

Engelli bireye karşı akademik camiada bile araştırmalara konu olan bir takım ön yargılara rastlamak mümkündür. Şahinkaya'nın 1975 yılında yapmış olduğu araştırmada engelli bireylerin evlenmelerini sakıncalı bulmuş, bazı engelli bireylerin evliliğinde dikkatli davranmaları telkininde bulunmuştur. Yapmış olduğum araştırma da engelli bireylerin ailelerine düşkün ve çocuklarına karşı özverili davrandıkları ortaya çıkmıştır. Bu durum engelli bireylerin gerek kalıtsal olarak görme engelli katılanlar bakımından herhangi bir olumsuz durumla karşılaşmadığı, aksine sağlıklı çocuklara sahip oldukları sonucu çıkmıştır. Engelli bireylerin ailelerine olan sorumluluk ve bağlılığına ilişkin katılımcılarımızdan K4 ve K3' de şu şekilde gözlemlemekteyiz;

K4: "Önceleri bilgisayarla çok haşır neşirdim. Teknolojiye merakımdan dolayı internet, telefon uğraşıyordum. Şimdi ailemle ilgileniyorum." (Görme Engelli)

K3: "Mesaiden sonra iki tane çocuğum olunca, direk eve gidiyorum çocuklarla ilgileniyorum. Hafta sonu da aynı şekilde çocukla bütün zamanım geçiyor. Daha çok, çocuklarda seviyor müze gibi yerlere getiriyorum." (Görme Engelli)

Benzer şekilde katılımcı K1'de sosyalleşme ihtiyacını ailesi ile giderdiğini betimlemiştir.

K1: "Evime gidiyorum yeni evliyim zaten akşamları eşimle sahile gidip yürüyüş yapıyoruz. Alışverişe gittiğimiz oluyor, evlendikten sonra eşimle, bekârken arkadaşlarımla geziyordum." (Psikolojik Rahatsızlık)

3.2.2. Engellilere Yönelik Ayrımcılık

Ayrımcılık, bir kişiye ya da gruba değişik nedenlerden ötürü alışılmışın dışında farklı davranış tarzında yaklaşılmasıdır (Zencirkıran, 2018).

Ayrımcılık kavramı çoğu zaman önyargılı tutum ile bir arada değerlendirilse de ayrımcılık önyargılı tutumlardan meydana gelen, mağdurlarına yönelik oluşturulan olumsuz tutum ve davranışların ortaya çıkması durumudur (Ulu, 2019). Ayrımcılığın en acımasız ve sert olanı, açık olarak yapılan ve bu davranışı sergileyen ile bu davranışa maruz kalan arasında güç dengesizliği bulunan türdür (Zencirkıran, 2018).

Genellikle önyargı ve ayrımcılık kavramları bir arada gitme ve anlaşılma eğilimindedir (Weiten, 2013, Aktaran; Ulu, 2019. S. 37). Ayrımcılık terimini kullanırken genellikle, davranışlarımızın, bir grup insanın veya bireylerin etik olmayan kalıp yargılardan etkilenmesini kastederiz. Ayrımcılık günümüz toplumlarında yasal olarak incelenmekte ve sosyal açıdan hoş karşılanmayarak onaylanmamaktadır. Bu yüzden bireyler ya da gruplar, alelade ayrımcılık yapmaktan ziyade, dışlama veya gayri medeni davranma eğilimindedirler (Robbins & Judge, 2015).

Engelli bireyler toplumun her alanında çeşitli ayrımcı uygulamalara rastlamaktadır. Bu ayrımcılık tutumları engelli bireylerin hayata katılımlarını olumsuz etkileyerek, onların engelli olmalarından ötürü ayrımcılık yapıldığı kanısına kapılabilir. Bu araştırma da ayrımcılık uygulamalarına engelli katılımcılarımız da maruz kalmakta, iş hayatında da benzer tutum ve davranışlara kurum yöneticilerinin de dâhil olduğu süreçleri yaşamaktadırlar. Konunun ayrıntılı bir bölümünü ayrıca bulgular bölümünde değinilmiştir.

Katılımcı K5'in yaşamış olduğu deneyim bizlere engelli bireylerin iş hayatında da ayrımcı tutumlarına örnek teşkil etmektedir;

K5: "Ön yargılar vardı bir kere, ilk işe başladığım gün sen işe yaramazsın niye buraya geldin ki ne iş yapabileceksin gibi tepkilerle karşılaştım. İlk müdürüm yapmıştı, savcılığa başvurdum belediye ye gitmiştim. Bir sonuç çıkmadı, savcılıkta kavuşturmayaya yer olmadığına dair karar çıktı. Bana karşı mobbing uygulanıyor ve beni küçümsüyor diye başvurmuştum. Ondan sonra engelikle ilgili aşırı sert sözler söylemeyi bıraktı. Ama yine bir şekilde kızacak bahaneler buluyordu, biz her gün kavga ediyorduk zaten. Sadece benimle değil çevresiyle kavga eden bir adamdı." (Ortopedik Engelli)

3.2.3. Halo Etkisi

Halo Etkisi Başkalarına ilişkin izlenimleri, çoğu zaman ve çoğu kişide bulunan birçok eğilim etkiler. Başkalarına ilişkin algılarımızın çoğu iyilik ya da kötülük açısından değerlendirmelere dayanır (Freedman, Sears, Carlsmith, 1989).

Çok sınırlı bilgi ve ipucuna dayanarak başkalarına ilişkin izlenimler oluşturma insanlarda önemli ve evrensel bir eğilimdir. İnsanlar yalnızca birkaç dakika gördükleri bir kişinin çok sayıda özelliği hakkında yargılarda bulunmak eğilimindedir. Böylece edindikleri izlenimlere genelde pek fazla güvenmemelerine karşın başkalarını, zekâ, yaş, geçmiş, ırk, din, eğitim düzeyi, dürüstlük vb. açılardan değerlendirir (Ulu, 2019).

Engelli bireyler, toplumun onlara karşı bakışlarının, engellilikleri dolayısıyla genelleme yaptıklarını, acıma duygusu veya takındığı eğilimlerle, engelli bireyi iş hayatı sürecinde, işe yaramaz, yeterince iş verimliliğine pozitif etki etmedikleri yönündeki olumsuzluk içeren inanç, tutum ve davranışlarını ortaya çıkardıklarını, bir takım kalıp yargılar dolayısıyla, değerlendirmelere maruz kaldıklarını belirtmektedirler. Bu süreci katılımcımız K5 şu cümlelerle telaffuz etmektedir;

K5: "Engelimi sarsmayacak şekilde evet, ama şöyle bir durum var engellilerin hayatına başladığı zamanda kimisi hiçbir işi göremeyeceğimizi düşündüğü gibi kimisi de işimizi yaparken bize daha basit işleri vermeye çalıştığı insanlar oluyor. Bizi düşündüklerini zannederek ya da daha basit işleri daha az işleri vermeyi yeğliyorlar. Bu normal hayatta da böyle, engellilerle alakalı kadroları açtıkları zaman da böyle ki göreceksiniz hizmetli kadrosunu diğer kadrolardan daha çok açıyorlar. Bu şekilde olunca da insanların daha çok meslek edinerek iş hayatına atılarak çalışması da engellenmiş oluyor. Daha çok engellilerin meslek öğrenerek iş bulma potansiyeline yönlendirilmesinin daha etkili olacağını düşünüyorum." (Ortopedik Engelli)

3.2.4. Seçici Algılama

Seçici algılama bizim sistematik olarak ilgilenmek, duymak, görmek istemediğimiz bilgileri göz ardı edip, daha öne çıkan/göze batan noktalara odaklandığımız bir süreçtir. Bu noktada göze batma; tecrübelerin, ihtiyaçların ve yönlendirmelerin açık bir fonksiyonudur (Barlı, 2007).

Engelli çalışan bireylere karşı gerek işverenler gerekse de çalışanların ilk ön yargılı tavır, davranışları ve tutumları; fiziksel dış görünüş, istem dışı vücut hareketleri veya engelleri sebebiyle ortaya çıkan görünümüne nazaran oluşur. Bazı kalıplaşmış düşüncelere yer verecek olursak: Komik, uğursuz, korkunç veya acınacak insan, kabiliyetsiz, yeteneksiz, yardıma muhtaç, işe yaramaz gibi düşünceleri sıralayabiliriz (Kızıлтаş, 2012).

Bu davranış kalıpları ile karşılaşan engelli birey ister istemez bir takım olumsuz düşünceler içerisine girerek kendinin işe yaramaz, verimlilik sağlayamaz bir kişi olduğu algısını kendinde

oluşturur. Bu tutum, onun verimliliğine ve çalışma ortamına adaptasyonunda sıkıntılı bir süreç geçirmesine olanak verir.

Katılımcı K3, görme engelinden dolayı iş yapabilirliğinin, onu işe yaramaz konuma getirdiğini ve sadece oturarak vakit doldurması için yapması gereken işin verildiğini hissetmektedir. Halbuki yaptığı işin görsellik istemesine rağmen azmi ve sorumluluğunun getirisi olarak işine konsantre olmuş, olumsuz geri bildirim almadığına dair görüş bildirmiştir.

K3: “Ben şöyle düşünüyorum aslında açık konuşmak gerekirse beni buraya otur diye getirdiklerini düşünüyorum. Yapamayacağımı düşündüler başta hani gibi, şu an yalnızda olsam ben kendi işimi yapabiliyorum. Kimseden bir tepkide almadım bu konuda hani yapamıyorsun gibi falan gibi ne müdürlerim ne de gelen memur arkadaşlarım da böyle bir şey yaşamadım.” (Görme Engelli)

3.2.5. Engelli Bireyi Toplumun Etiketlemesi

Uygarlık kavramı, uluslararasıdaki farklılıkları belli bir ölçüye kadar göz ardı ederek değerler arası çatışmayı en aza indirger. Bütün insanlara ait olan ya da bu kavramı kullanan kişilerin duygularına göre bütün insanlara ait olması gereken şeyleri anlatır (Elias, 2021). Toplamların uygarlaşması, bireyler arasında çatışma çıkaran farklılıkları en aza indirgeyerek, hoşgörü anlayışını inşa eder. Engelli bireylerde toplumsal yapılardan, sahip oldukları farklılıklar özünde etkilenir.

Toplumsal yapıyı oluşturan kurumları üç düzeyde ele alabiliriz; Birincisi küresel düzeydir. Burada etkili siyasi ve ekonomik örgütlenmeler, dayanışma ağları örnek verilebilir. İkinci kategoride toplumu etkileyen eğitim, toplumsal sınıf, din ve iletişim gibi müesseselerdir. Üçüncü aşamada ise daha çok, aile, hane halkı, kentsel örgüt yapılarını düşünebiliriz (Kalaycıoğlu, 2017).

Toplumsal yapıyı oluşturan kurumlar, toplumda bireylerin neleri yapıp neleri yapamayacağını belirleyerek gösteren standart kuralları oluşturur. Bu kurallara normlar denir (Zencirkıran, 2018). Foucault (1979) tarafından güç ile ilişkilendirilen norm, normal olanlar tarafından oluşturulan, modern bir konsept olarak normallığı açıklamaktadır (Taylor, 2009).

Bireyler toplumsal yapı içerisinde bulunan kurumlar tarafından normal olmayan olarak algılanabilir. Sağlık açısından toplumun normali dışında kalan engelli birey, olumsuz durum çağrıştıran birtakım etiketlenmelere maruz kalmaktadır. Bu etiketlenmeye en çok maruz kalanlar arasında fiziksel engeli bulunan bireyin, toplum tarafından kusur atfedilen farklılıkları göz önünde bulunduğu için birer etiketleme halini almaktadır.

Toplum kendi kültürü kapsamında, aykırı, normal olmayan veya sapkın saydığı davranışların izlenimine kapılır, bu gibi durumlardan ürker, tedirgin olursa da etiketleme eğilimi gösterecektir (Sarıkoç, 2011).

Damga, toplumun genel akımı itibarıyla, gruba veya bireye karşı ciddi utanç ya da kusur özelliklerini atfederek değersizleştirme sürecine aldığı bir kavram olarak ortaya çıkar (Hinshaw, 2007). Başka bir tanıma göre bireyi, toplum içinde, fiziksel, entelektüel, finansal, cinsel veya başka bir olgu kapsamında, genelden ayırarak eşit olmayan bir farklılıkla

deneyimlemesi dolayısıyla etiketleyerek, toplumun genel yapısından ayırıştıran bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır (Sevim, 2020).

Engelli bireylerin, toplumun oluşturduğu normlar dışında kalmalarından ötürü, kusurlu ve utanılası özellikler taşıdığı ithamlarına maruz kalarak dışlandıkları yapılan araştırmada tespit edilmiştir. Katılımcımız K4 bu değerlendirmeye maruz kaldığı deneyimini bizlere aktarmaktadır;

K4: "Toplumda daha önceden olan arkadaşlarım aralarına almıyordu o zamanlar çocukluk zamanıydı. Dalga geçen insanlar oldu, işte sen bize ayak uyduramazsın sen görme engellisin seninle mi uğraşıcaz, kendileri gezerdi tozardı kız arkadaşlarıyla. Hep ben kendi başıma hareket ettim, o zamanlar 20 yaşına kadar gözlerim görüyordu sonradan ilerledi. Görme engelinden dolayı aralarına almıyorlardı dışlıyorlardı. Seninle mi uğraşıcaz gibilerinden. Ortamda iyi arkadaşlarım da oldu olmadı değil." (Görme Engelli)

Goffman a göre damga, toplum tarafından inşa edilen toplumsal çerçeveler, her bir kategorinin mensupları için, sıradan ve doğal olduğu düşünülen nitelikler bütünü oluşturur. Diğer ifadeyle, toplumsal bağlamdaki karşılaşılması muhtemel kişileri kategorileştirerek sabitleştirir. Verili toplumsal bağlamdaki sosyal ilişki rutinleri, öngörülebilir şekilde ötekilerle karşılaşmamıza, onlarla alakadar olmamıza olanak verir. Bir yabancıyla karşılaştığımız ilk an o kişi hakkında intibalar oluşturarak, varsayılan toplumsal kimlik belirlememizde, karşımızdaki kişinin zihnimizde oluşan dâhil edilme imgelerine haiz olmadığı, farklı ve rağbet edilmeyen sıfatları taşıdığını algılayabiliriz. Böyle bir durumda kişi, sağlıklı ve sıradanlığını yitirerek, lekeli ve sakat, kâale alınmayan birine indirgenir. Böyle bir sıfat, özellikle de itibari yönüyle olumsuz bir kapsama dayanır ve itibarsızlaştıran etkiye sahip olursa, damga olarak karşımıza çıkar (Goffman, 2022).

Katılımcımız K7 ise kendisine karşı itibarsızlaştıran tutuma şöyle örnek veriyor;

K7: "Evet evet taklidimi yapanlar çok oldu. O zamanlar yürüyordum ben, aksayarak ilerleme oldu tutunarak sonra sandalye, ben içime çok kapanıktım her türlü alınıyordum ağlamalar falan oluyordu. İçime atıyordum, hala da öyleyim söyleyemem." (Ortopedik Engelli)

Engelli birey, normal insanların onu damgası nedeniyle ne olarak tanımlayıp kendisine nasıl bir kimlik atfedeceğini ve damgasından ötürü kendilerine nasıl yaklaşılacağını bilemedikleri için güvensiz bir hissiyat içinde olabilir. Bu hissiyat engelli bireyin kusuru gözükmediği durumlarda damgalarını aldatici bir görünüm takınarak saklama yoluna giderler. Bu görünüme sahip engelli bireyler, ızdırap verici bir deneyime maruz kalırlar. Bu deneyim; yüz yüze bir etkileşim esnasında, etrafında bulunan diğerleri tarafından veya dış koşulların tesiri altında veyahut gizlemeye çalıştığı hastalığının etkisiyle ifşaya maruz kalmasıdır (Goffman, 2022).

Bu süreci katılımcımız K11 in yaşamış olduğu deneyimle örneklendirebiliriz;

K11: "Tabi saklıyordum, önceki kız arkadaşım sende bir sıkıntı mı var? demişti bana, odaklanamıyorsun, konuya nereden giriyorsun mesela, yok ya dalmışım diyorum ya da farklı bir şey düşünüyorum geçiştiriyorum. Çok söylemiyorum evet tabi terk eder, şimdi insanlarda korkuya girer düşüncesiyle, anca evleneceğim hanımla birlikte olursam söylerim dedim, ona da söylemedim. Söylemedim bilmiyor, annem babam biliyor çekiniyorum utanacağım, aslında bir şey yok Allah'ın verdiği takdir ne biliyim öyle. Utanılacak bir şey yapmıyorum, hırsızlık yapmıyorum, bir şey yapmıyorum ama açıklayamıyorsun yani ne diyeyim ya T ... (Eşinin ismini veriyor) böyle böyle bir sorunum var ya da ne bileyim böyle böyleyim ben bunu bil. Oda diyecek ki a geçmiş olsun der ya da

tamam der, dikkat ederiz der, kontrol ederim der. Kendimi ifade edemiyorum halbuki basit bir şey yani çok zor bir yanı yok ama edemedim işte edemiyorum. Terk edilmedim yakışıklı olduğum için, yok hiçbiri öğrenemedi.” (Nörolojik Engelli)

Damga kavramsal olarak, sosyoloji alanında ortaya çıkmasının yanı sıra sosyal bilimler alanındaki çoğu disiplinlerin de ele aldığı bir kavramdır (Atila Demir, 2021).

Araştırma bulgularında engelli bireylerin çok sayıda damgalayıcı bir tutuma toplum, grup, bireyler tarafından maruz kaldıkları ortaya çıkmıştır. Bu vesileyle bu bölümün ayrıntılı bir işleyişini bulgular kısmında ele alınmış, engelli bireylerin toplumun damgalaması olarak bölüm ayrılmıştır.

3.3. Engelli Bireylerin Topluma Karşı Geliştirdiği Psiko-Sosyal Durumlar

Şahsın kişiliğinde gerek kültürel gerekse sosyal şartlanmalarda da ailenin rolü büyüktür (Şahinkaya, 1975).

Çocuğun sosyalleşme süreci ailede başlar, akrabaları, arkadaşları ve öğretmenleriyle sürüp gider. Kişi açısından sosyalleşme bir “öğrenme” aile okul ve toplum açısından da sosyalleştirme bir “öğretme” sürecidir (Selçuk, 1999).

Engelli bireyler, toplumun ve karar merkezindeki uygulayıcıların yanlış politikaları sebebiyle, sağlık sorunları bahane edilerek, bir takım yanlış inanışlara sığınılan davranışlara maruz kalmaktadır. Engelli bireyler, engellilik yaratıcı çevre düzenlemeleri yüzünden, gerekse de olumsuz ayrımcı tutum ve davranışlar sonucunda toplum dışına konumlandırılmışlardır. Engelli bireyler gerekli ve yeterli destekleri görmedikleri için sosyalleşme sorunu yaşamaktadırlar. Engelli bireylere karşı, ailelerinin takındığı tavır oldukça önemli ve kritiktir. Engelli bireye sahip aileler, engellilik kavramı ve hakları konusunda yeterli bilince sahip oldukların da onların hayatında olumlu etki yaparak, hayata katılmalarının en büyük destekçilerinden biri olmuşlardır.

Yapılan araştırma da engelli bireylerin en büyük destekçilerinin aileleri olduğu gözlemlenmiştir. Bu duruma katılımcı K11 örnek verilebilir;

K11: “Ailem bana her zaman destek oldu psikolojik olarak da her zaman destek çıktılar. Hatta bununla alakalı yani verilmesi gereken bütün desteği verdiklerini düşünüyorum ailemin. Ailemin sayesinde geldim, hatta ehliyet aldırان kişi babamdır ben istemiyordum çünkü benim önceden bir korkum vardı. Ondan sonra korku olduğu içinde her şeyden geri kaçındım, babamın sayesinde adliye olsun, ehliyet olsun, o olsun, bu olsun.” (Nörolojik Engelli)

Bireyin topluma olumlu bir şekilde uymasını sağlamada ailenin mühim bir öğretim fonksiyonu vardır (Elmacıoğlu, 2007).

Eğitim, fertlerin sosyalleşmesine yardımcı olarak sosyal ilişkilerin gelişmesine de katkıda bulunur. Bu şekilde de toplumun sosyal bakımdan kalkınmasında çok önemli bir rol oynar.

Çağımızda mesleki gelişme ve yükselmenin sağlanmasında da en önemli faktörün eğitim olduğu kabul edilmektedir (Elmacıoğlu, 2007).

Engelli bireylerin eğitim alması, yaşamış oldukları psiko-sosyal olumsuz durumlardan en az etkilenecek çıkılmalarını sağlayan faktördür. Engelli bireyin öncelikle sağlık sorununu aşmaları, topluma entegre olmalarını sağlayıcı eğitim uygulamalarına katılımı oldukça önemlidir. Bu husus katılımcımız K4' de en belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

K4: "Görme engelli eğitiminden sonra birçok şey kattı. Öz güvenim geldi. Önceden hep yanımda birisine ihtiyaç duyuyordum. Cesaret edemiyordum. Bir işim çıkıyordu yanımda gören birine ihtiyaç duyuyordum. Şimdi öyle değil her yere rahat bir şekilde gidebiliyorum. Bu eğitimi devlete bağlı Emirgan Görme Engelliler Rehabilitasyon Merkezi'nde aldım." (Görme Engelli)

Bireyin, içinde bulunduğu grubun etkisinde kalarak deneyim ve davranışlarında farklı yargılarda bulunduğu algısını ortaya çıkaran deneyler yapılmıştır. Bu deneylerden Allport'un deneyleri klasikleşmiştir. Bu deneylerin birinde kişiler grup içinde ve gruptan bağımsız yalnız kaldığında kötü kokulardan parfümlere kadar bir dizi hoş ya da hoş olmayan kokular hakkında yargılar belirttiler. Birey grup içindeyken, yalnız kaldığı haldeki seçimlere nazaran hoşluk ya da nahosluk yargılarında aşırılıktan kaçınarak kötü kokular daha az kötü, hoş kokular daha az hoş olarak betimlemişlerdir (Şerif, 1985).

Engelli bireylerin hayatın içerisinde yer almaları, engellilik sorunlarında bilinçlenmelerine, eleştirel ve sorgulayıcı bir anlayışı benimsemelerine yol açar. Engelli bireyler hayata atıldıkları zaman, toplumla sosyalleşecek bu vesileyle ihtiyaçlarının farkına varacaktır. Bu durum engellilere yönelik sivil toplum kuruluşlarının eksikliklerini algılamasına yol açacaktır. Engelli bireyin, yaşanan bu süreçteki algısına katılımcı K5 şu sözlerle yer vermektedir;

K5: "Engelli derneklerinde bulunmadım, pek fazla samimi gelmedi bana bu tarz yerler. Çünkü çözüm nedenleri üzerine gitmiyorlar da başka bir nedene gidiyorlar gibi geliyor. Örneğin bu tarz yerlerin hiçbir yerde engelli kaldırımları düzeltilsin, bu düzeltilsin dediğini görmedim. Ama şunu yapıyorlar, engellilere yönelik konser düzenliyorlar, gün düzenliyorlar, şunu yapıyorlar bunu yapıyorlar. Ben kendi arkadaşımın bir yerlere gitmedikten sonra engellilerin buluşabildiği yerde sürekli buluşabilmemin bir anlamı varmı? Bu beni ne kadar sosyal bir insan yapar tartışılır bir konu değil mi? Dernekler biraz da çıkarıcılık yapıyor bu konuda bence, en büyük engelin dernekler olduğunu düşünüyorum, ne kadar doğru bilmiyorum ama." (Ortopedik Engelli)

Her birimiz için yerleşmiş toplumsal değerler her şeyden önce uyarılardır. Kişinin kalıtsal gelişimi sırasında dışsaldır. Öğrenmek dolayısıyla duygusal hayatımızın merkezsel araçları olurlar. Değerlerin içeriğimizde özümsemesi, çevredeki duygusal yükü nesneler, davranışlar ve durumlara tavır alışımızın gelişimini içerir. Tüm tutumların toplumsal olmadığı bellidir. Toplumsal değerlere ilişkin olan tutumlar toplumsaldır (Şerif, 1985). Engelli bireylerde toplumsal değerlerle ilişkili tutumlardan etkilenir. İçinde bulunduğu toplumun tutumlarına karşı psiko-sosyal davranışlar geliştirir. Bu bölüm başlığı altında engelli bireylerde ortaya çıkan psiko-sosyal davranış kalıplarına değinilecektir.

3.3.1. Engelli Bireylerde Engellilik Kaynaklı Travma Stres ve Kaygı

Stres sözcüğü latince gerilmek anlamındaki stringere'den türemiştir. Stresin çeşitli tanımları vardır: Kimine göre stres öznel olarak tanımlanmalı kimine göre nesnel bir tanım gerektiği düşüncesindedir (Furnham, 2016). Stres, bireyin gerçekte olan ya da sadece algıladığı bir tehdide karşı hem psikolojik hem de fizyolojik bir tepkiyi temsil eden bunun karşılığında eylem ya da çözüm gerektiren durumu nitelendiren kavramdır (Demir, 2023).

Stresi tanımlamaya ve anlamaya yönelik çeşitli modeller ya da kuramlar vardır. Bunlardan en basiti ve bilineni; Kişinin belli bir yöntemle davranması ve bu davranış yoluyla kendisine yüklediği çeşitli psikolojik ve fiziksel talepleri ile bunları oluşturmadaki kontrol ya da karar boyutunu dikkate alan ‘‘talep-kontrol’’ kuramıdır (Furnham, 2016). Stres kuramları daha yaygın olarak, biyolojik, psikolojik, sosyal, çevresel ve sistemsel olarak sınıflanmaktadır (Demir, 2023).

Talep-kontrol kuramı aynı zamanda meydan okuma-destek kuramı olarak da tabir edilir. Bu kurama göre bireyin üzerindeki oluşan psikolojik ve fiziksel talep yüksek, kontrolü düşükse bu durum en kötüsüdür. Böyle bir durumda bireyde beliren stres, sağlığını bozacak seviyeye gelir (Furnham, 2016).

En belirgin stres kaynağı travmatik olaylardır. Birçok insanın travmatik olayın ardından yaşadığı bir dizi psikolojik tepki vardır. Bir olayın denetlenebilirliği ne kadar düşükse stres yaratıcı bir olay olarak algılanma olasılığı o kadar yüksektir (Atkinson, Smith, Vd, 2002).

Stresin yaratmış olduğu psikolojik tepkiler; genellikle en genel tepki anksiyetedir. Aksiyete ile zaman zaman çeşitli derecelerde yaşadığımız, ‘‘üzüntü’’ ‘‘kuruntu’’ ‘‘gerilim ve ‘‘korku’’ ile tanımlanan hoş olmayan duygulardır. Stres yaratan bir olaya başka genel bir tepki, saldırganlığa yol açan öfkedir. Stres yaratan koşullar birey üzerinde devam ediyor ve kişi bunlarla başa çıkamıyorsa, duyumsuzluk ve vazgeçme tepkisi ortaya çıkabilir. Ortaya çıkan bu durum, kişilerde öğrenilmiş çaresizlik olarak kendini gösterir. Öğrenilmiş çaresizlik kuramı istenmeyen denetlenemeyen olayların, nasıl duyumsuzluk ve depresyona yol açabildiğini açıklar (Atkinson, Smith, Vd., 2002).

Engelli bireyler yaşadıkları sağlık sorunları sebebiyle sürekli stres ve korku içindedir. Bu durum engellilik kaynaklı psiko-sosyal davranış bozukluğunu tetiklemektedir. Katılımcımız K11 yaşadığı sağlık sorunu sebebiyle kendisinde oluşan korku, kaygı ve stresi bizlere şu şekilde aktarmaktadır;

K11: ‘‘Kendi elinde olmayan bir şey bu sağlık sorunlarını ben 1995 ten beri yaşıyorum. Mesela bayılma olsun ben bunu istemezdim, çünkü hep bir korkuyla yaşadım. Sağ solda gittiğim zaman, a kriz mi geçireceğim burada? a burada bayılacak mıyım? Ayakkabımı bağliyacam bayılıyorum. Allah ’a emanet yaşadık, yaşıyoruz öyle, bunu kimse istemez mesela hep bir korku paniği ile yaşadık. Bayılma, hep sürekli tetik halinde epilepsi krizi gelecek mi? Yüksek tansiyon da var o da 6-7 yıldan beri var, onu hiç belirtmedim mesela. Farkında değilim ensem ağrıdığında ve kalbim çarptığında vurduğunda anlamıştım onu. Doğuştan gelen bir şey şu, epilepsi yani 1993 doğumluyum, 1995 ’te Cerrahpaşa ’da epilepsi tanısı koyuldu sonra tedavi altına alındım. ’’ (Nörolojik Engelli)

Sağlık konusunda bilinçlenen bireyler, yaşamış oldukları sağlık sorunlarından ötürü meydana gelen korku ve tedirginlik gibi durumlarla başa çıkma konusunda daha başarılı olacaktır. Bu sebeple engelli bireylere, psikolojik destek hizmetlerinin verilmesi oldukça önemlidir.

İnsanlar, iş kazası, trafik kazası, terör saldırısı gibi çeşitli nedenlere bağlı olarak da sağlık sorunları yaşamakta, engellilik durumuyla karşı karşıya kalabilmektedir. Engellilik durumuyla sonradan karşılaşan ve engelli olan bireyin travmatik bir süreç yaşadığı yapılan çalışmada görülmüştür. Sonradan engelli olan K6’nın yaşamış olduğu travma döneminin anlatısı örnek verilebilir;

K6: “Bu olaydan sonra ilk çalışma yerim olduğundan dolayı bir kere zaten kendime alışmam uzun sürdü, oradaki insanlarla çalışma ortamıyla ilgili değil. Travmatik bir olay olduğu için, kendimle alakalı kendime alışmam zaman aldı öyle zorlandım. Yoksa fiziki olarak beni yoracak ekstra bir durum olmadı.” (Görme Engelli)

Kaygı, güçlü bir istek ya da dürtünün gerçekleşmeyecek gibi görüldüğü durumlarda ortaya çıkan tedirgin edici bir duygudur (Selçuk, 1999).

Katılımcı K5, İşe girmesinden sonra korkularını yendiğini, istihdama kazandırılmasıyla sosyalleşme imkânı bulduğunu, sosyalleşmeyle birlikte mücadele gücünü elde ettiğini aktarmaktadır. Toplumun içine istihdam dolayısıyla dâhil edildiğinde, çekindiği birçok şeyi geride bıraktığını şu sözlerle aktarmıştır;

K5: “Bir işe girdikten sonra daha çok sosyal olmaya başladım. Sosyal olmaktan daha çok çekiniyordum, korkuyordum dışarıya çıkmaktan. Biri bana daha kolay zarar verebilir düşüncesiyle. Daha çok özgüvenli oluyorsun, şunu öğreniyorsun en azından, sakın bir hayatı yaşayıp hiçbir şey yapmadan ölmek mi? Yoksa mücadele ederek ölmek mi? Mücadele etmeyi öğrendim, ki şunu da öğreniyorsun her zaman herkes için bir tehlike var sadece benim için bir tehlike yok.” (Ortopedik Engelli)

Yapılan araştırmada, engelli bireylerin istihdama kazandırılması, özgüvenlerini arttırarak, kaygı, stres, korku gibi psikolojik sorunların azalmasına olanak vermektedir. Bu sebeple engelli bireyin toplumsallaşma sürecinde, istihdam olgusu oldukça önemlidir.

3.3.2. Engelli Bireyin Güç-Bağımlılık Süreci

Emerson, gücü; bir aktörün diğerine kabul ettirebileceği olası masraf olarak tanımlar. Bağımlılık ise aktörün bir ilişkide kabullenebileceği olası maliyettir. Bu tanımlar Emerson’ın güç-bağımlılık kuramını açıklar. Bu kurama göre değiş tokuş ilişkisinde bir aktörün diğer üzerindeki gücü, o aktörün diğerine olan bağımlılığının bir işlevidir. Eşitsiz güç ve bağımlılık, ilişkilerde dengesizliğe yol açar. Oluşan bu dengesiz ilişki zaman içinde daha dengeli bir güç-bağımlılık ilişkisi oluşturur. Bağımlılıklar arasında dengesizlik olduğunda, daha az bağımlı aktör güç açısından avantajlıdır. O halde güç A ve B arasındaki ilişkinin yapısına içkin bir potansiyeldir (Ritzer & Stepnisky, 2013).

Örgütsel davranış olarak güç, A’nın B’nin davranışlarını etkileyebilme ve bu sebeple B’nin A’nın isteklerine göre davranma kabiliyeti ve kapasitesidir. Bağımlılık ise A’nın B’nin ihtiyaç duyduğu şeye sahip olduğunda, B’nin A ile ilişkisi ve tutumudur (Robbins & Judge, 2015).

Güç ve bağımlılığı bir sistem içerisinde ele aldığımızda iki boyutu olduğunu görebiliriz. Yapı ve süreç. Yapı boyutu kamu kuruluşunda; Birim yöneticisinin konumu, inisiyatifi, yönetim biçimi, çalışan personellerin yetkinliği, sorumluluğu ve görev tanımı gibi unsurları ele alabiliriz. Süreç kısmı ise, kanunlar, yönetmelikler, gayri resmi gelenekler, yönetici ile çalışan personeller arası iletişim ve etkileşim olarak göz önünde bulundurabiliriz (Keohane, R. O. & Nye, J. 2015). Organizasyonlar daima hiyerarşik bir farklılık yaratan güç yapıları olmuşlardır (Dikili, 2014).

Yapılan çalışmada, engelli bireylerin örgüt içindeki yapıda, zorlayıcı güç ve bağımlılık ilişkisini kazanılmış hak ve kanunlar çerçevesinde değerlendirerek koruduklarını, biçimsel güçten olumsuz etkilenmediklerini göstermiştir. Kamu kurumunda çalışan yöneticilerin, engelli haklarına karşı yeterince bilinçli olmayışları çatışma dilini doğurmaktadır. Engelli bireyler

kendi hak ve ödevleri konusunda bilinçlendirildiklerinde tutumları davranışlarına yansiyarak haklarını aradıkları katılımcımız K4 çerçevesinde şu şekilde görülmüştür;

K4: “İzin konusunda sıkıntı çıkarmıştı o zamanlar. Devlet yasa çıkarmıştı pandemi zamanında engelliler ve hamileler ikinci bir emre kadar gelmeyecek diye yazı çıkarmıştı devlet, bunu tebliğ etti herkese kamu dairelerine de gönderdi. Bunlar gönderildiği halde, kurum müdürümüz sıkıntı çıkarmıştı izin konusunda olmuştu. İşte santralde adam yok, sen gelmezsen kim yapacak burayı, biraz da işi bana yıkmaya çalıştılar yani. Bende kendimi şöyle savundum, santralde çalışan tek görme engelli benim, buranın işlerini ben yapmak zorunda değilim görsel işi bana yüklemeye çalıştılar. Mobbing, baskı uygulamaya çalıştılar üzerimde, böyle psikolojik baskı vermeye çalıştılar ama ben tabi kendi hakkımı aradım.” (Görme Engelli)

3.3.3. Engelli Bireyin Algısı

Algı, bireylerin yaşadıkları çevreyi anlamlandırmak adına, duyumsal gözlemlerini düzene sokma ve yorum katma sürecine verilen isimdir (Robbins & Judge, 2015). Ancak çevresindeki uyarılara anlam verme süreci içerisinde bulunan algı, duyu organlarımız tarafından iletilen duyusal verileri örgütleyerek yorumlamaktadır (Arkonaç, 1998).

Algı ayrıca dış çevreden gelen uyarıların, zihinsel olarak yorumlanabilmesi olarak da tanımlanabilir. Algılar, ne gördüğümüzü, neye inanıp inanmadığımızı, nasıl davrandığımızı, bizlere aktarmaktadır (Bakan & Kefe, 2012). Algılama böylelikle duyuların yardımıyla, bilgi ve tecrübelerin yorumlanması olarak belirir. Algı temel özellikler itibarıyla; kişiden kişiye değişmekte olan bir olgu olarak karşımıza çıkmakta ve kişiler arası değişen hareket bu algı olgusu içinde önemli haldedir (Aslan & Atik, 2015).

Engelli bireyler, duyu organlarındaki rahatsızlık sebebiyle, veri transferi aşamalarında yeterince bilgi alışverişi yapamadıkları durumlarla karşı karşıya kalabilmektedir. Bu durumda, algının özelliğinden ötürü, toplumun diğer fertlerinin sahip olduğu algılardan, engelli birey, farklı algı süreci yaşayabilir.

Bireyleri duyular yoluyla algılıyor olmamız bile birtakım izlenimler bırakır. Bir kişinin bakışı ya da ses tonuyla, sırf fiziksel olarak aynı mekânda bulunuyor olmakla, verdiği duyu izlenimi, bizde hoşlanma ya da hoşlanmama, yüceltilme veya aşağılanma, heyecan ya da sakinlik hissi verir (Simmel, 2020).

Görme engelli katılımcımız K3 toplumla olan etkileşimini, yaşamış olduğu deneyim ile şu şekilde aktarıyor:

K3: “Hatta bazen adres soranlar oluyor önce soruyorlar fark etmiyorlar elimde bastonu görünce hissediyorum bi çekimserlik oluyor onlarda bi duraklıyorlar. Sonra sordukları yeri söylüyorum hani hangi kat olduğunu söyleyince de tamam diyorlar. Böyle içlerinde hissediyorum onları geri pişman oluyorlar bana sorduklarına ya da üzülüyorlar. Bir şey sorduklarında söyleyebiliyorum bildiğim yerleri.” (Görme Engelli)

Algılama da iki olgu öne çıkmaktadır. İnsan beynine iletilen uyarılar, gruplar halinde örgütlenerek bir anlam kazanmaktadır. Yeni bir nesne veya durumla karşılaşıldığında, daha önceki deneyim veya görülen bir şey ile ilişkilendirerek açıklanma eğilimi gösterilir (Beyoğlu, 2015).

Engelli bireyler, toplumun bireyleri tarafından, acıma ifadeleri veya davranışlarına maruz kaldıklarında, algıları da bu yönde evrilecektir. Oluşturdukları algı, çevreleriyle iletişimlerini

bu olgu üzerine şekillendirecektir. Yapılan araştırma da engelli bireylerle iletişimin normal bir birey ile yapılan bir iletişim gibi olmadığı durumlarda, engelli bireyin engellilik durumunu sürekli zihninde hissederek yaşayacağı görülmüştür. Engelli bireylerle iletişimin normal bireylerle olan iletişim gibi olması gerektiği araştırmada ortaya çıkmıştır.

3.3.4. Aşağılık Kompleksi

Aşağılık kompleksi, bireyin tam olarak adaptasyon sağlayamadığı ya da yeterli derecede yetkinliği olmadığı bir problemle karşılaştığında ve bu sorunu kendi başına çözemeyeceği idrak ve kanısına vardığında, bireyde beliren bir durumdur (Adler, 2022).

Adler (2022). Aşağılık kompleksinden mustarip bir bireyin diğer bireylerden sessiz, sakın, kendi halinde olacağı varsayımının doğru olmadığını bu bireylerin içinde bulunduğu sorun karşısında çözüm olarak üstünlük duygularına kapılacağını ve amacını ‘zorlukların üstesinden gelmek’ adına çözümü olmayan davranışlar seçerek, üstün hissetmek adına kendi kendini zehirleyen ya da kendini hipnoz altında tutmayı deneyecektir der. Adler bu tanımlamaya örnek olarak; Kişi, kendini mesleğindeki sorunları çözme konusunda onlarla başa çıkmada zayıf, yetersiz, hissediyorsa kendisini daha güçlü hissettiği ve kontrol edebildiği durumlara geçmek için evde zorbalık yapabilir. Daha ilerlemiş durumlarda gerçek sorun kulak ardı edildiği için ya da yok sayıldığından birey hareket alanını kısıtlayarak yenilgiden kaçınma refleksi ile zorluklar karşısında duraksama, tereddüt hatta gerileme gösterecektir. Bu durum devam ettiğinde birey kendisini evin odasına kapatarak, bu durum sebebiyle kendisini toplumdaki soyutlamasına yol açacaktır (Adler, 2022).

Engelinden dolayı işe yaramaz ve örselenmiş kimlik kazanacağını düşünen katılımcı K4 engellilik halinin onda yarattığı imgeler dolayısıyla, dezavantajlı olduğu durumu kendine yakıştıramayarak kendindeki sağlık sorununu ailesinden bile saklar hale getirildiğini dile getirmiştir. Engellilik durumunun bireylerde acınası bir kimlik inşa ettiğini bu sebeple yaşadığı aşağılık kompleksi sürecini bir dönem ister istemez yaşadığını bizlere şu sözlerle aktarmaktadır;

K4: “Ben önceden içime kapanık bir insandım. Çok çekiniyordum. Dışarı bile çıkarken bastonu hiç kabullenmiyordum. Körlüğü hiç kabul etmiyordum. Görmediğim şeylere de mesela birisi yazı gösteriyordu ailemden, görüyorum görüyorum deyip işin içinden çıkıyordum. İnsanlar bana acımasın acır gözüyle bakmasın psikolojisi ile hareket ediyordum.” (Görme Engelli)

Yapılan çalışmada, engelli bireylerde yaşadığı hastalığından dolayı, ailesine yük olduğu sanılarına kapılarak, zihnine hastalıklı ve işe yaramaz bir algı yerleştirebildikleri görülmüştür. Psikolojik olarak içine düştüğü o dönemdeki ruh halini, Adler’in de bahsettiği gibi sessiz, sakın, anlayışlı olan mizacının tersi yönünde değiştirebilir. Engelli katılımcımız K2, aile ilişkilerinde psikolojik bir nedensellik örgüsüne kapılarak, bağırıp çağıran, öfkeli, depresif bir kişiliğe büründüğünü bizlere şu sözlerle aktarıyor;

K2: “Evliliğin ilk dördüncü ayında çıkmıştı bu hastalık, ondan dolayı hasta olduktan sonra biraz daha insan böyle sinirli oluyor böyle, hastalıktan dolayı yürüyemiyorsun, zorluk yaşıyorsun. Yani sorunlar oluyordu, benimle ilgili benim yürüyememenden dolayı, sinirliliğim oluyordu oda ilişkilere biraz yansiyordu. Onun tutumu normaldi de ben biraz sinirliydim o zamanlar, yani yaşamayı bile düşünmüyordum. Yürüyemiyorsun ondan dolayı bazen intiharı bile düşünüyordum, yürüyemiyorsun elini kaldıramıyorsun. Böyle hastalıktan sonra da ilişkiler biraz daha bozuldu ondan dolayı ayrılma süreci daha da hızlandı.” (Sürengen Hastalık)

Engelli bireylerin, sağlık sorunlarıyla başa çıkma süreçlerinde, aileleriyle psikolojik destek almaları gerekmektedir. Sonradan engellilik haline haiz olunan durumda, engelli bireyin ailesi de bu yeni durumda, engelli bireyle nasıl iletişim kurulacağını bilemeyebilir. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı engellilik hali ile karşılaşan ailelere, aile danışmanlığı hizmeti başta olmak üzere, destek hizmetleri vermesi gerektiği araştırma sonucunda ortaya çıkmıştır.

3.3.5. Öğrenilmiş Çaresizlik

İnsan davranışında, öğrenme önemli bir süreç olarak yer alır. Öğrenme kuramına göre ortaya çıkan bir davranışın ve elde edilen bu davranış sonucunda, iki tür ilişki meydana gelmektedir. Bu ikilik yaratan ilişki, bağımlı ve bağımsız olmak üzere ikiye ayrılır. Bağımlılık ilişkisinde davranış, sonucu kontrol etmekte dolayısıyla sonucu ortaya çıkarmak için söz konusu davranışı yapmakta veya yapmamaktadır. Bağımsızlık ilişkisinde ise davranış herhangi bir sonuca bağlı kalmaksızın ortaya çıkmaktadır (Ersever, 2019).

Organizmanın bir davranış türünde bulunması karşısında, davranışı ortaya çıkaran sonucu yaptığı eylem ile ilişkilendirmez ve bu davranış sonucunu kontrol edemediği kanısını kapılabilir. Bundan sonraki davranışlarını da bu sonucun değişmeyeceği şekilde öğrenir ve çabanın yerini çaresizlik hali alırsa bu durum “Öğrenilmiş çaresizlik” olarak tanımlanır (Seligman & Maier, 1967).

Engelli bireyler, işgücüne katılımları sonrası gerekli yasal düzenlemeler bakımından bulundukları çevre tarafından korunmaz, bu kapsamda ilgili kurumlar, denetim faaliyetlerini sürdürmez ise engelli birey kendi hakkını koruyamaz, bu düzeni değiştiremez algısını oluşturur. Katılımcı K11’de bu deneyim kendisini göstermektedir;

K11: “Özel sektörde çalıştım hatta şöyle söyleyeyim. Fazla yük vererek hatta mobing bile uygulandığı oldu. Yani yerimi değiştiriyor, evimden daha uzakta olan yere gönderiyor, orada tepsi taşıttırıyor, kazan yıkattırıyor, halbuki ben aşçı yardımcısıyım mutfağın içerisinde patates doğrama falan, bir şeyler. Engelli kadrosundan girdim ama şefimiz bana böyle yapıyordu mesela, ağır işler yaptırıyordu. Tabi ben oraya aşçı yardımcısı olarak girdim, garsonlukta yaptırdılar gece vardiyasına da verdiler tabi tabi engelli olduğumu da biliyorlardı tabi. Ben 5-6 senelik tazminatımı bırakıp gittim en son artık, büyük firma kimseye kafa tutamazsınız, aramadım çok, şey yapmadım.”(Nörolojik Engelli)

K11’in yaşadığı deneyimden yola çıkarak, böyle bir durumla karşı karşıya bırakılan engelli bireylerde bu algı yerini öğrenilmiş çaresizliğe bırakır. Böylelikle ne yaparsa düzeni değiştiremeyeceği inancıyla, kazanılmış haklarından bile vazgeçecek durumlar içerisinde kendilerini bulabilirler.

Organizmanın koşulsuz uyarıcı karşısında ne yaparsa yapsın kurtulmanın mümkün olmadığını öğrenmesi ve tepkisiz kalmasına öğrenilmiş çaresizlik denir (Hamarta, Arslan ve Yılmaz, 2019).

Öğrenilmiş çaresizlik kuramı bağlamında, bireyin olumlu veya olumsuz bir olayın nedenlerini açıklama yöntemleriyle depresyon gelişimi arasında önemli bir ilişki olduğu söz konusudur. Bu sebeple olumsuz bir durum karşısında içselleşerek kalıcı ve değişmez tutumlar sergileyen bireyler, bu olumsuz durumdan sonra depresyon eğilimi gösterdikleri görülmüştür (Kılıç & Oral, 2006).

Engelli bireylerin toplumda yardıma muhtaç kişiler olarak görüldükleri ve bu nedenle engelli bireylerin de kendilerini böyle görerek psikolojik sorunlar yaşadıkları belirlenmiştir (Meşe; 2014). Engelinden dolayı toplumun ona yaklaşımını öğrenilmiş çaresizlik olarak kabul eden katılımcımız şu sözlerle, ayrımcılık karşısında engelli bireylerin de kabullenme gerçeğini bizlere göstermektedir;

K3: “Ayrımcılık demiyim de yani yapamazsın gibi inanmayanlar olabiliyor. Güvenmeyenler diyeyim daha doğrusu, belki bende olsam aynı şeyi yapardım, görmüyor nasıl yapabilir falan gibi düşünebilirdim. Böyle bir izlenim birkaç kişi vardır.” (Görme Engelli)

Stanley Milgram, (1974) bu yüzyılda sosyal psikolojiden alınacak en büyük dersin; “İnsanın nasıl davranacağını belirleyen, genellikle aslında onun ne tür bir insan olduğu değil, kendini içinde bulduğu durumdur” Olarak tarif etmiştir (Furnham, 2016).

Engelli bireyler, psikolojik nedene bağlı olarak ortaya çıkardıkları davranışları, bireysel özelliklerinden ziyade, toplumun onlara sunduğu ortamlardan dolayı bu davranış kalıplarını sahiplenmektedirler. Bu sebeple, toplumun engellilik halinde olan bireylere yaklaşımı ve davranışı oldukça önemlidir. Engellilik bilincinin topluma yerleştirilmesi, insan hakları çerçevesinde engelli bireyleri ve toplumu eğitmek gerekmektedir. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı başta olmak üzere, tüm kamu kuruluşları, sivil toplum kuruluşları bu konuda gerekli çalışma yapmaları ve kamu spotu oluşturması gerekmektedir.

4. ENGELLİ BİREYLERİN YAŞADIĞI SORUNLAR ve DAYANIŞMA AĞLARI İLİŞKİSİ

Bu bölümde engellilerin bireysel ve toplumsal ihtiyaçları, engelli bireylerin önüne çıkan toplumsal sosyal sorunları ve önleyici politikalar işlenecektir. Engellilik hareketleri çerçevesinde engelli dernekler ve vakıfları ile engelli bireylerin etkileşimi anlatılacaktır.

4.1. Engellilerin Sosyal Sorunları

Bireylerin yaşadıkları toplumda, sağlıklı, kaliteli ve mümkün olan en uzun süre bağımsız yaşayabilmelerini sağlamak, sosyal devlet anlayışının bir gereği ve aynı zamanda sosyal devletin görevidir. Türkiye’de engelli olma durumunun oransal olarak yüksek olmasındaki en büyük faktör, engelliliğin önlenmesi ve erken tanısı konusundaki çalışmaların yetersiz kalmasıdır (Bulut, 2015).

Engelli bireylerinde bir hak olarak temel ihtiyaçları bulunmaktadır. Bu kapsamda, engellilik durumundan kaynaklı ihtiyaçlar ve toplumun bir ferdi olarak duyduğu söz konusu ihtiyaçlara gereksinim duymaktadır.

İhtiyaç temelli yaklaşım, hayırseverlik/yardımsever olma, hak temelli yaklaşımlar olarak, sosyal kalkınmanın çözümü olarak öne sürülen üç temel yaklaşımdan birisidir (Başar Sarıipek, 2017).

Hayırsever/yardımsever olma yaklaşımında; insanlar yoksul ya da muhtaç konumda gördükleri kişilere yardım etmekte, onlara öncelikli olarak maddi anlamda destek olmaktadır. Bu durum hayırseverler tarafından, ihtiyaç sahibi kişilerin ihtiyaçlarını acil bir şekilde, anlık olarak gidermeye yönelik, giyim, gıda, barınma şeklinde de kendini gösterir. Bu durumun olumsuz tarafı yardıma muhtaç kişileri daha da bağımlı hale getirmesi, insanların sorunlarının nelerden kaynaklandığına odaklanmayarak, sistematik değişiklik yapmaya yönelmemesi sebebiyle eleştirilmiştir (Başar Sarıipek, 2017).

Hak temelli yaklaşım ise doğrudan insan hakları perspektifinden yaklaşarak, insan olmanın saygınlığı ve onuruna yakışır bir şekilde, yaşam sürmenin yasal temellerini inşa etmesi ve bağlayıcı hükümler tesis etmeyi amaçlamaktadır (Başar Sarıipek, 2017).

Engelli bireyler engel türüne ve derecesine göre günlük yaşamlarında çeşitli güçlüklerle karşılaşmakta ve destek hizmetlerine ihtiyaç duymaktadır. Engellilerin günlük hayatta en fazla karşılaştıkları sorunlar; yoksulluk, erişim, ulaşım, eğitim, istihdam, rehabilitasyon ve ayrımcılık sorunudur.

Yapılan araştırmanın amacı engelli bireyin muhtaçlık halinden çıkarak, onların kendi ihtiyaçlarını, iş gücü istihdamı ilişkisi içine dâhil edilerek, ihtiyaçları kendi kendilerine giderme olanaklarını ortaya çıkarmaya odaklanmıştır. Bu sebeple engelli bireyin ihtiyaçlarını belirleyip sosyal hayatta hangi alanlarda, kendileri önüne çıkan sosyal sorunların saptanması ve karşılığında çözüm önerileri sunulması önem kazanmaktadır. Bu vesileyle engelli bireyin ihtiyaçlar kapsamında Maslow’un ihtiyaçlar temelli yaklaşımına değinilecektir.

Maslow, her insanda bir hiyerarşi düzeninde beş temel ihtiyaç bulunduğunu varsaymaktadır;

1. **Fizyolojik:** Açlık susuzluk, korunma, cinsellik ve diğer bedensel ihtiyaçlardır.
2. **Güvenlik:** Fizyolojik ve duygusal zararlardan korunma ihtiyacı.
3. **Sosyal:** İlişki, bağlanma, kabullenilme, arkadaşlık ihtiyacı.
4. **Saygınlık:** Öz saygı, özerklik, başarı, gibi içsel faktörler, statü tanınma gibi dışsal faktörlerin ihtiyaçları.
5. **Kendini Gerçekleştirme:** Sahip olduğumuz tüm yetenekleri en yaratıcı tabloda kullanma güdüsü; gelişme, potansiyeli kullanma, yeteneklerinden faydalanmayı kapsayan ihtiyaçtır (Robbins & Judge, 2015).

Görsel 1; Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi

Engelli bireyler, en temel fizyolojik ihtiyaçlarını karşıladıklarında bir sonraki aşamadaki ihtiyaçları tamamlama seviyelerine gelecektir. Engelli bireylerin istihdam sorunu çözüldüğünde, bu durum potansiyellerini ortaya çıkarmalarını sağlayarak, dahil olduğu topluma, artı değer katacakları görülmelidir.

Engelli bireylerin, toplumsal ve bireysel olarak duydukları ihtiyaçlarının karşılanmasının önünde, yaşadıkları çevre ya da toplum kaynaklı sorunlar meydana gelmektedir. Bu sorunsalların belirlenmesi, engelli bireyin topluma entegre edilmesi kolaylaştıracaktır. Engelli birey, kendi kendisini idame ettirme olanağına sahip olduğunda, yaşadıkları topluma fayda sağlayan bireylere dönüşecektir. Toplumsal kalkınma ve uyum için bu husus oldukça önemlidir.

4.1.1. Yoksulluk

Engelli bireylerin toplumla bütünleşmesinin önündeki en büyük sorunlardan biri yoksulluktur. Yapılan araştırmalar, gelişmiş ülkelerde dâhil olmak üzere dünyanın her yerinde engellilerin çok büyük çoğunluğunun toplumun yoksul kesimlerinden geldiğini ve yoksulluk içinde yaşadıklarını göstermektedir (Milli Eğitim Bakanlığı, 2011).

Yoksulluk ve engellilik kavramları sosyal politika disiplinin en önemli sorun alanlarından ikisini oluşturmaktadır. Yoksulluk kavramı; temel yaşam ihtiyaçlarını giderebilecek yeterli bir gelire sahip olamama hali olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca bir başka tanımda ise yoksulluk;

maddi nitelikteki mahrumiyetler nedeniyle kaynaklara ve üretim faktörlerine erişememe ve böylece asgari geçim düzeyini sürdürecektir gelirden yoksun olma hali olarak ifade edilmiştir.

Engellilik ve yoksulluk kavramları birbirleri ile etkileşim içerisinde olup, engellilik, yoksulluğun hem gerekçesi hem de sonucu olabilmektedir. Engellilik tıbbi bir durum olarak başlamakla birlikte, hayat akışı içinde temel yaşam gereksinimlerini giderme, insan onuruna yaraşır şekilde yaşama ve toplumdan, sosyal yaşamdan dışlanma riskini beraberinde getirebilmektedir. Engellilerin ulaşım, erişim, eğitim ve istihdam süreçlerine katılamama durumları, onların hem sosyal yaşama tam katılımlarını engelleyecek hem de hayatlarını idame ettirecek gelirden yoksun kalmalarına sebep olacaktır (Özgökçekler ve Alper, 2010).

Yoksulluk sebebiyle ortaya çıkan sorunlar, engelliğin nedenlerini oluşturabilmektedir. Sağlık hizmetlerine erişememe, kötü beslenme, doğum öncesi ve doğum sonrası bakım yetersizliği, engellilik hakkında eksik bilgi vs. engelliliğe sebebiyet verebilmektedir. Engellilik bu sebeplerle yoksul kesimler arasında oldukça yaygın olabilmektedir. Ayrıca engelli olma durumu, işsizliği de beraberinde getirdiği için bu iki olgu arasında da neden-sonuç bağlantısı bulunmaktadır (Öztürk, 2011).

Engellilik sadece bir halk sağlığı sorunu değil, aynı zamanda insan hakları ve kalkınma sorunudur (Dünya Sağlık Örgütü, 2018). Son Dünya Bankası tahminlerine göre engelliler, dünyanın en yoksul beşte birlik dilimini oluşturmakta ve bu nüfusun dörtte üçünden fazlası gelişmekte olan ülkelerde yaşamaktadır.

Dünya’da yaklaşık 93 milyon çocuğun ya da 15 yaş altı yaklaşık 20 çocuktan birinin orta veya ciddi düzeyde engelli olduğu tahmin edilmektedir. Toplumlar yaşlandıkça ve kronik sağlık sorunları, global düzeyde arttıkça engelli sayısı da artmaktadır. Engel türleri; sağlık sorunları, trafik kazaları, düşmeler, savaşlar, şiddet, doğal felaketler, sağlıksız diyet ve kötü madde kullanımı gibi çevresel faktörlerden etkilenmektedir. Engellilik, orantısız bir şekilde kadınları, yaşlıları ve yoksulları daha çok etkiler. Yoksul hane halkına mensup çocuklar ile etnik azınlık gruplarında olanlar da önemli ölçüde engelli yaşama riskiyle karşı karşıyadır (Birleşmiş Milletler, 2018). Gelir düzeyi düşük ülkelerde engelliliğin yaygınlığı gelir düzeyi yüksek ülkelere göre daha fazladır. Engellilik ve ülkelerin gelişmişlik düzeyi ile bir arada ele alındığında engellilerin yaklaşık yüzde 80’inin gelişmekte olan ülkelerde yaşadığı görülmektedir (Dünya Sağlık Örgütü, 2015).

4.1.2. Erişim

Engelli bireylerin başkasının yardımı olmaksızın rahat ve bağımsız yaşayabilmelerini sağlamak, ekonomik ve sosyal tüm alanlara katılımlarını gerçekleştirebilmek gerekmektedir. Engelli olmayan bireylerle, eşit koşullarda fiziki çevreye, ulaşım, bilgi ve iletişim teknolojilerine dâhil olmasını sağlamak ve bunu hem kır hem de kent düzeyin de sağlamak erişim sorunun çözümü ile olacaktır (Akbulut, Özgül ve Tezcan, 2013).

Birinci ve ikinci dünya savaşlarındaki koşullar, çatışmalar ve yaygın hastalıklar engelli insan sayısını artırmış, engellilerin kitlesel hak arama süreçlerine de dâhil olmasıyla söz konusu kişiler için gerek iç gerekse dış mekânlarda, fiziksel düzenleme yapılması kaçınılmaz olmuştur. Fiziksel düzenleme kavramı zaman içerisinde değişime uğrayarak günümüzün erişilebilirlik kavramını oluşturmuştur (Akbulut, Özgül ve Tezcan, 2013).

Her türlü hakkın kullanılabilmesinde önemli bir unsur olarak kabul edilen erişilebilirlik, insan haklarının ayrımcılık kadar problemli hatta ayrımcılığı da kapsayan bir olgu olarak dikkat

çekmektedir. Toplumda ve ekonomide yer almanın ön koşulu olarak nitelendirilen erişilebilirlik, engelliliğin sosyal modelinde bir hak olarak değerlendirilirken, “Engelli Hakları Sözleşmesi”nde genel bir ilke olarak düzenlenmiştir (Çağlar, 2012).

Engelli bireyler sosyal, kültürel, politik hayata diğer insanlardan farklı olarak daha az katılım sağlamak durumunda kalmakta ya da bağımsız olarak katılamamaktadır. Bu kısıtlılıkları ortadan kaldırmak ve özellikle toplu taşıma gibi olanakları artırmak, engellilerin toplumla bütünleşmelerini sağlayacak ve sosyal dışlanma sorununu azaltacaktır (Özgökçeler ve Alper; 2010).

4.1.3. Ulaşım

Toplumdaki her bir bireyin, toplumsal hayat içinde bağımsız ve eşit şekilde hareket edebilme hakkına sahip olduğu kabul edilmektedir. Bu açıdan engelli bireyin sosyal ve ekonomik hayata katılımındaki en büyük engellerden birisini de ulaşım sorunu oluşturmaktadır (Milli Eğitim Bakanlığı, 2011). Yolların, kaldırımların, kamu binalarının, parkların, okulların, bahçelerin, yaşadıkları konutların ve ulaşım araçlarının, engelli bireylerin engel türlerini de göz önüne alarak düzenlenmiş olması hayata katılım sağlayabilmeleri açısından hayati önem taşımaktadır (Öztürk, 2011).

Ulaşım sisteminde engelli bireylerin en sık karşılaştığı zorluklar şu şekilde sıralanabilmektedir;

- Merdiven ve asansör sistemlerindeki eksikler,
- Ulaşım araçlarında bulunan kapı kolu, bilet makineleri gibi gereçlerin engellilerin kullanımı göz önüne alınmadan tasarlanmış olmaları,
- Görme engelliler için işaret levhalarındaki değişimlerin tanımlanmamış olması,
- İşitme engelliler için gerekli iletişimi kurabilecekleri kimsenin olmaması, şoförlerin işaret dili bilmemesi, vs.
- Düzensiz, kırık veya engebeli yollar özellikle tekerlekli sandalye kullanan engellilerin ulaşım sorunlarının başında gelmektedir.

5378 sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkındaki Kanunda “Gerçek ve tüzel kişiler tarafından yapılmış ve umuma açık hizmet veren her türlü yapılar bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 7 yıl içinde engellilerin erişilebilirliğine uygun duruma getirilir” ibaresi konulmuştur. Böylece engelli bireylerin erişim ve ulaşım konusunda yaşadığı zorlukları ortadan kaldırmak amaçlanmıştır. Söz konusu kanunda ayrıca “Büyükşehir Belediyeleri ve belediyeler şehir içinde sunulan ya da denetimlerinde bulunan toplu taşıma araçları engellilerin erişilebilirliğine uygun olması için gerekli tedbirleri alır” ibaresi ile engellilerin ulaşımı konusunda belediyelere de görevler yüklenmiştir.

Araştırmada engelli bireylerin ulaşım problemleri yaşadıkları ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda yaşadıkları çevrenin, yapısal özelliklerinin, engelli bireylerin ulaşım sağlayabilir düzeyde olması ve engellilik yaratıcı unsurlar barındırmaması önemlidir. Katılımcımız K5 yaşadığı ulaşım sorununu bizlere şu şekilde aktarmaktadır;

K5: “Çoğu yerde yaşıyorum, çoğu yerde kaldırımlar bize uygun değil, uygunmuş gibi yapılan yerlerin çoğu da dikkat edilerek yapılmıyor. Bir kaldırıma çıkabiliyorsak, ikinci kaldırımdan inemiyorsun. Adam orada eğimi yapmış iki santim ekstradan mesafe bırakmış ve bu şekilde düzensiz kaldırım iniş çıkışları çok fazla var.” (Ortopedik Engelli)

4.1.4. Eğitim

Engelli bireylerin eğitim hizmetlerinden yararlanma oranı ülkemizde %2,97 olarak yapılan çalışmalarda ortaya çıkmıştır. Eğitimin toplumsal yaşama bağlanmada, toplumsal kuralları öğrenmede ve toplumla bütünleşmede üstlendiği görev yaşamsaldır. Sosyolojik açıdan eğitim sosyalleşmenin özel bir tezahürüdür. Eğitim sorununun önündeki en büyük problem sosyalleşmede de bir eğitim süreci içerisine girmek isteyen engelli bireylerin, toplumsal olumsuz bakış açısı ve yaklaşımlarla karşılaşmalarıdır (Timur, Ege ve Bakış; 2006).

Örgün ve yaygın eğitim ile birey, sosyalleşme sürecine alınır. Günümüzde okulun, sosyalleştirici fonksiyonu, aileden sonra en baskın olandır. Kimi zamanda, çocuğun dışa bağımlı olduğu dönemlerde okul, aileden daha baskın gelmektedir. Eğitimin sistematik ve kurumsal oluşu, toplumsal kültür mirasının genç nesillere kazandırılmasında oldukça önemlidir.

Engellilerin eğitim ile ilgili sorunları çeşitli şekillerde olabilmektedir. Bunlar; fiziksel, teknolojik, sistematik, mali veya tutumsal olabilmektedir. Bu sorunlar şu şekilde sınıflandırılabilir:

Yetersiz Finansman: Büyük maliyetler gerektiren ilköğretim ve ortaöğretim düzeylerindeki özel eğitim yatırımlarının azalması, ertelenmesi veya yapılmamasıdır.

Fiziksel yetersizlikler: Okul yollarındaki rampalar veya okul binasındaki ağır kapılar, asansör, rampa, vs. eksikliğidir.

Bireyselleştirmedeki eksiklikler: Engelli öğrencilerin özel gereksinimlerinin göz önüne alınmaması, ders araç gereçlerinin ve işleniş biçiminin onların dikkate alınmadan yapılmış olmasıdır.

Olumsuz ve kalıplaşmış tutumlar: Bazı eğitimciler, personel ve öğrenciler de engellilik konusunda bilgi ve duyarlılık eksikliği, önyargı, dışlayıcı ve ayrımcı tutum, eşit eğitim hizmetine erişme de engellileri zorlayabilmektedir.

Tüm dünya ülkelerinde eğitim konusunda engelliler dışlanmakta, eğitim sistemi engelli olmayanlar düşünülerek planlanmaktadır. Sistemin başında dışlanan engelliler için daha sonra sistemin içine dâhil etmeye yönelik çeşitli programlar geliştirilmeye çalışılmaktadır. Bu sebeple ilk olarak eğitim alt yapısının nitelik olarak geliştirilmesi ile engellilerin farklılıkları ve gereksinimleri göz önüne alınarak düzenlenmesi gerekmektedir (Karataş; 2002).

Ülkemizde 5378 sayılı Özürlüler Kanununda “Hiçbir sebeple engellilerin eğitim hakkı engellenemez. Engelli çocuklara, gençlere ve yetişkinlere özel durumları ve farklılıkları dikkate alınarak, engelli olmayanlarla eşit eğitim imkânı sağlanır” şeklinde belirtilerek engellilerin eğitim hakkının sınırlanamayacağına vurgu yapılmaktadır. Engelli bireylerin eğitim alamaması istihdam, erişilebilirlik gibi pek çok sorunu da beraberinde getirmektedir. Bu nedenle söz konusu konuya özel önem verilmesi ve yatırım yapılması gerekmektedir (Karataş, 2002).

Engellilerin eğitilmesindeki amaçlar şunlardır (Kösterelioğlu, 2013);

- Toplum içindeki rollerini bilen ve bu rolleri yerine getiren bireyler yetiştirmek,
- Bağımsız olarak yaşayabilmelerini sağlamak için temel yaşam becerilerini geliştirmek,
- Yetenek ve yeterlilik kazanmalarına yardımcı olacak eğitim alt yapısını sağlamak, üst öğrenime, iş ve meslek hayatına hazırlamak,
- Sosyal ilgi ve alışkanlık kazanmalarını sağlayarak sosyal hayata hazırlanmalarına yardımcı olmaktır.

4.1.5. Engellilerin İstihdam Sorunu ve Önemi

Bir kişinin engelli olması çalışma hakkından vazgeçmesini gerektirmemektedir. Toplumda her bireyin yaşam hakkı olduğu gibi çalışma ve gelir elde etme hakkı da bulunmaktadır (Köksal, 2010). Ancak engellilerin tarihine bakıldığında özellikle istihdam edilme alanında ayrımcılık, dışlanma gibi birçok farklı muamelelere maruz kaldıkları görülmektedir (Uşan, 1997).

Gerçekte engelli bireyler, istihdam edilmeye sağlam bireylerden daha fazla ihtiyaç duymaktadırlar. Çünkü istihdam edilme, engellilere sadece gelir sağlamayacak aynı zamanda sosyal ve psikolojik rehabilitasyon etkisi de gösterecektir. Engellilerin istihdam edilme gerekliliğini çeşitlendirmek mümkün olmakla birlikte, temelde ekonomik ve sosyal nedenler ile birey, toplum ve devlet görüşlerindeki değişimler olarak sıralanabilmektedir (Bilgin, 2014).

Geçmiş dönemlerde Türkiye’de işletmelerin sayısının artmasına rağmen, engelli bireylerin istihdam edilme oranları ve sayısı artmamış, dolayısıyla engelli bireylerin yaşam koşulları daha da zorlaşmıştır. Ortaya çıkan bu adaletsizlik yaratan sorunun giderilmesi için 2003 yılında kabul edilen 4857 sayılı İş Kanunu 30. maddesi kapsamında 50 veya daha üzeri çalıştıran sayısına sahip özel sektör işyerlerinde %3, kamu kuruluşlarında ise %4 olarak engelli bireylere çalışma kontenjanı zorunluluğu getirilmiş ve aynı kanun kapsamında çalışma koşul ve şartları da belirlenmiştir (Diğer ve Yıldız, 2021).

Tablo 4: Engelli Çalışanlara İlişkin İstihdam Kontenjanları

2022 TEMMUZ SONU İTİBARIYLA ENGELLİ ÇALIŞAN KONTENJANLARI													
Engelli Çalıştırmakla Yükümlü 50+ İşyeri Sayısı		Çalıştırmakla yükümlü olduğu Engelli Birey Sayısı		Engelli Çalışan Sayısı (50+ İş Yeri Sayısı)		Engelli Açık Kontenjan Sayısı		Engelli Çalışan Sayısı (50- İş Yeri Sayısı)		Engelli Kontenjan Fazlası Sayısı		Toplam Engelli Çalışan Sayısı	
Kamu 1.392	Özel 18.510	Kamu 21.103	Özel 119.529	Kamu 19.555	Özel 103.914	Kamu 4.197	Özel 23.225	Kamu 866	Özel 6.329	Kamu 2.649	Özel 7.610	Kamu 20.421	Özel 110.243

Not: 50+ (50 kişi ve üzeri çalışan sayısını) 50- (50 Kişi altında çalışan sayısını) işyeri çalışan sayısını göstermektedir.

Yukarıdaki tablodan 2022 Yılı Temmuz Ayı itibariyle, kamu kuruluşlarında toplam 20.421 kişi, özel sektörde 110.243 kişi, engelli kadrosundan istihdam edilmektedir. Yasal mevzuatta 50 kişi ve üzeri çalışan sayısına sahip işyeri ve kuruluşlar, kamu kurumunda %4, özel sektörde %3, oranında engelli çalıştırmak zorundadır. Bu kapsamda kamu kuruluşlarında 4.197 engelli çalışan kişi, özel sektörde 23.225 engelli çalışan kişi açığı vardır.

- **Ekonomik Nedenler**

İnsanlar kendilerinin ve bakmakla yükümlü olduklarının varlıklarını sürdürebilmek, doğal, sosyal ve kültürel gereksinimlerini karşılayabilmek için çalışmak ve gelir elde etmek zorundadır. Bu zorunluluk doğal olarak sağlam insanlar kadar engelliler içinde geçerli olmaktadır.

Sayıları her geçen gün artan engelli nüfusun üretime hiç katılmadan tüketmesi, nüfus ile kaynak dengesini olumsuz etkilemektedir. Ülkelerin sınırlı kaynakları ve sınırsız ihtiyaçlarında etkin bir dengenin kurulabilmesi için engellilerin de üretime katılması şarttır (Ölmezoğlu, 2015).

Engelli bireylere istihdam imkânının sağlanması, ekonomik bağımsızlıklarını kazanmalarına yardımcı olacak hem de onları yoksullaştırmaktan kurtaracaktır. Engellilerin basit tedbirlerle ekonomik hayata entegre edilmeleri, milli gelirin bölüşümünde etkili olacak ve ülke kaynaklarının israfını önleyecektir (Uşan, 1997).

Katılımcı K1 istihdama katılmasının, ekonomik sorununu çözdüğünü, bu durumun kendisini iyi hissettirdiğini, hayatın içerisinde olduğunu, maddi olarak güçlenmenin sayesinde, ihtiyaçlar hiyerarşisinde en alt tabaka ihtiyaçlarını giderebildiğini bizlere aktarmıştır.

K1: ‘‘Ekonomik olarak güçlenince her ortama giriyorum artık. Cebimde param var ondan dolayı yemeğimi de yiyorum en güzel yerde, kafede de oturuyorum, sinemaya da gidiyorum.’’ (Psikolojik Rahatsızlığı Bulunan Engelli)

Konuya ekonomik bir öge olan vergi açısından bakıldığında ise; vergi vermekle yükümlü olan kişiler, çalışmadığı için vergi de ödeyemeyen engellilerin tüketimlerini ve devlet tarafından karşılanan masraflarını da üstlenmek zorunda kalmaktadır. Oysaki engellilerin mesleki rehabilitasyonu ve istihdamı için düzenli bir harcama sistemi oluşturulması durumunda, vergi mükellefleri böyle bir yük altına girmek durumunda kalmayacaktır (Bilgin, 2014).

• Sosyal Nedenler

Her insan, insanlık onuruna yaraşır bir yaşam standardında yaşama sahip olma ve çalışarak hayatını kazanma hakkına sahiptir. Bu bağlamda engellilere de eğitim, sağlık, ulaşım, sosyal faaliyetler, çevre, konut ve istihdam imkânı gibi sosyal yaşama ilişkin her türlü faaliyete erişimde fırsat eşitliği sağlanmalıdır (Uşan, 1997).

Modern toplumlarda artık insanlar; cahil, fakir, engelli, yaşlı, kadın gibi ayrıştırıcı ve toplumun dezavantaj yaratan engelleme unsurları ile ayrılmamaktadır. Bu durum onların devletin uyguladığı ayrımcı politikalara ilişkin yasal düzenlemeler çerçevesinde söz konusu haklarını kullanmalarını teşvik etmektedir. Bu nedenle bedensel veya zihinsel engelleri olanların sorumluluğunun yalnızca ailelerinde olduğu düşüncesi terk edilmiş, söz konusu sorumluluk toplum ve devlet tarafından da paylaşılmıştır (Meşhur, 2004). Böylelikle devlet engelli bireylerin sosyal dışlanmışlıklarını giderici politikalar üretmekte aktif rol üstlenmiştir.

Engelli bireylerin çalışma hayatına katılımının ve uyumunun sağlanamaması, sürekli olarak hayır kurumları ve kişilerin dışarıdan desteği ile yaşamlarını idame ettirmeleri, onları ikinci sınıf vatandaş durumuna düşürecektir. Bu durum da engellinin onur ve haysiyetini zedeleyecek, kendine güven ve inancını kaybetmesine neden olarak topluma kendini kapatmasına sebep olacaktır (Meşhur, 2004).

Bu kapsamda engelli bireyin, çalışma hayatına atılması ve kendi gelirini kazanarak, geçimini sağlaması, engelli bireyler üzerinde engellilik halinden kaynaklı ortaya çıkan, işe yaramaz, faydasız, öz güvensiz gibi olumsuz durumlardan çıkmasını sağlayacaktır.

Katılımcı K1 Kamu kurumuna atanma memnuniyetini aşağıdaki cümlelerle ifade etmiştir.

K1: "Devletimizden Allah razı olsun, bize böyle bir kapı açtı bizi memur yaptı. Kamu kurumu daha iyi yani izin konusunda, saat, mesai konusunda, çalışma koşullarında, elbette kamu kurumu. Ekonomik olarak hem daha güzel para alıyorum kafa olarak daha rahatım, sigortam ödeniyor, emekliliğim var, güvende hissediyorum kendimi." (Psikolojik Rahatsızlık)

Kamu kuruluşlarında, engelli bireylerin istihdam edilmesi, sosyal nedenlerle ortaya çıkan engellilik sorunlarını azaltmakta önem arz etmektedir. Bu kapsamda kamu kuruluşlarının engelli personel çalıştırma kontenjanlarında, yasal çerçevede öncelikle bu kadroların doldurulması, daha sonra engelli bireylerce istihdam alanlarının artırılması önemlidir.

Aşağıdaki tabloda kamu kuruluşlarında istihdama katılan engelli bireylerin sayısı verilmektedir.

Tablo 5: Yıllara Göre Kamu Kuruluşlarında Çalışan Engelli Sayısı

Yıllar	Engelli Memur Sayısı
2022 (Temmuz)	65.662
2021	62.356
2020	57.408
2019	55.196
2018	51.814
2017	49.873
2016	48.134
2015	40.655
2014	34.078
2013	32.787
2012	27.314
2011	20.829
2010	18.787
2009	10.357
2008	9.966
2007	9.193
2006	8.915
2005	8.717
2004	8.717
2003	6.727
2002	5.777

Kaynak: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı

Kamu kuruluşlarındaki engelli çalışan sayısındaki 2012 ve sonraki yıllardaki hızlı yükseliş ilk defa EKPSS (Engelli Kamu Personeli Seçme Sınavı) 2012 yılında yapılması ve her iki senede

bir tekrarlanarak kamuya engelli personel alımın yapılmaya başlanması göstergesidir. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın 2030 Engelsiz Vizyon politikası kapsamında; *“Engelliler için açık, bütünleştirici ve erişilebilir ortamlarda istihdam imkânlarının sağlanması, kimseyi geride bırakmayan kapsayıcı kalkınmanın asli araçlarından biridir.”* Misyonu çerçevesinde kamu kuruluşlarına atanan veya yerleştirilen engelli bireyler yıllar bazında pozitif yönde artmaktadır.

4.2. Engelli Bireylerin Hayata Katılımları Yönüyle Sosyalleşmeleri ve Dayanışma Ağlarından Engelli Derneklerine Bakış

Bu bölüm başlığı altında engelli bireylerin sosyalleşmeleri aile faktörü, çevre ve iş yaşamı bakımından ele alınarak engelli derneklerinin, engelli bireylere yapmış olduğu, eğitim, işe yerleştirme, sağlıksal destek verme, engelli bireyleri hayatın içinde kalmalarına yönelik sosyalleştirme projeleri incelenecektir.

4.2.1. Engelli Bireyin Hayata Katılımı, Sosyalleşmesi

Başkalarıyla toplumsal bağlar kurmayan çocuklar gelişemez, yetişkinler varlıklarını sürdürülemez. Toplum, bu nedenle insanın var olabilmesinin en belirgin koşuludur (Giddens, 2017). Engelli bireylerde toplumun bir ferdi olarak başkalarıyla iletişime geçerken belli gruplara girerler.

Gruplara katılmanın çok sayıda nedenleri vardır. Zencirkıran'a göre bunlardan bazıları şunlardır;

İlişki Kurma İhtiyacı: İnsan sosyal bir varlıktır. Diğer insanlarla bir bağ kurmak, etkileşim içinde olmak ister.

Özdeşleşme/Ait Olma İhtiyacı: Gruplar, insanlara özleşebilecekleri bir kimlik sağlar. Özellikle manevi boşluk/tatminsizlik yaşayan bireyler açısından kendisinden büyük bir oluşumun parçası olmak duygusu önemli bir psikolojik tatmin sağlama yöntemidir.

Güç Sağlama: Güç elde etme, gücü kullanma, çevresini etkileme/değiştirme insanın en temel arzularındandır.

Sosyal Kimlik Edinme, Statü Sağlama: Gruplar, kişilere belirli bir sosyal kimlik kazandırır. Gruplar; kim olduğumuza, nasıl davranmamız gerektiğine ve başkalarının bize nasıl davranacağına yönelik herkesçe bilinen bir tanım ve değerlendirme çerçevesi sunar.

Güvenlik Sağlama: Bireyler yalnız başına olduklarında dış tehditlere karşı daha korumasız durumdadır. İnsanlar grup içerisinde kendilerini çok daha güvenli hisseder.

Benzerleriyle Birlikte Olma: İnsanlar, benzer özellikler taşıdığı insanlarla bir araya gelme ihtiyacını hisseder. Bu amaçla değişik boyutlarıyla kendisine benzeyen insanların oluşturduğu gruplara katılım eğilimi gösterirler (Zencirkıran, 2018).

Zencirkıran'ın ifade ettiği gibi insanlar çeşitli nedenler sebebiyle toplumla kaynaşma aracı olarak gruplara katılırlar. Bu bağlamda, kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları, dernekler ve vakıflar da misyonları doğrultusunda, dezavantajlı kişilerle bir bağ ve temas kurması gibi engelli bireylerde, toplumun bir ferdi olarak toplumsallaşma süreci içerisine girdiğinde belli dernek ve vakıflarla temasa ve etkileşime geçerler.

4.2.2. Türkiye’de Engelli Bireylere Yönelik Hizmet Sunan Dernek, Vakıf ve Sivil Toplum Kuruluşları

Bu bölüm başlığı altında, engelli dernekleri yer almaktadır. Türkiye’de engel gruplarına göre faaliyet gösteren dayanışma ağları gösterilmektedir.

Sivil toplum kavramı ilk kez Aristoteles’in insanların yönetiminde, en ideal biçim olarak tasarladığı politika koinania, yasalar çerçevesinde kurallar sistemi içinde özgür ve eşit yurttaşların, siyasal toplumu olarak ortaya çıkmış bu kavram polis anlayışıyla tabir edilmektedir (Onbaşı, 2005). Aydınlanma çağına kadar sivil toplum kuruluşları, belli bir hukuk düzenine tabi “bir tür siyasi örgüt” kimliğinde anlaşılmıştır. Bu anlayışta sivil olan ile siyasi olan ayrımı henüz yapılmamıştır (Özden, 2015).

1750’li yıllardan itibaren sivil toplum kavramı anlamında değişikliğe uğrayarak, devlete eşdeğer bir nitelik yüklenilerek bu kapsamda değerlendirilmiştir. Kökeni antik yunana kadar dayanan ve 1980 yıllarından itibaren tüm dünyada etkisini giderek çoğaltan “sivil toplum” kavramı; niteliği, özellikleri, işlevselliği farklı çevreler tarafından çözümlenmeye çalışılsa da bu olgunun kavramsal bir uzlaşısı olmamıştır (Ercan, 2002). Sivil toplum “aile, devlet ve piyasayı temsil eden, gönüllülük esasına dayanarak ortaya çıkan ve amacı kamu yararını arttıran, birey, kurum ve kuruluşların toplamıdır” (Özdemir, Başel vd., 2010).

Vakıflar 4721 Türk Medeni Kanunu hükümlerine kurulum ve bu kanun hükümlerine göre faaliyet göstermektedir. Günümüzde vakıflar çok çeşitli alanlarda faaliyet göstermektedir. Bunlar; Aile vakıfları, dini vakıflar, istihdam edilenlere ve işçilere yardım vakıfları, sosyal sigorta vakıfları, kamuya yararlı vakıflar, yüksek öğretim vakıfları, sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıflarıdır (Gümen, 2014). Yapılan araştırmada, engellilere yönelik sosyal yardımlaşma ve dayanışma özelliklerini taşıyan ve bu kapsamda faaliyetleri bulunan vakıf ve derneklere yer verilecektir.

Sivil toplum kuruluşu olarak gösterilen derneklerin, kişi topluluklarının, açık ya da gizli bir şekilde bir araya getirilmesi olarak başladıysa da zamanla bu topluluk yapılarını kontrol ve düzenleme altında tutmak için pozitif hukuk çerçevesindeki uygulamaların sürecine dahil edilmeleri kaçınılmazdır (Özden, 2015).

Vakıf kelimesi Arapça kökenlidir ve sözlükte; “Durma, durdurma, ayakta bekletme, hareketten alıkoyma, dinlendirme, hapsedme” anlamlarında kullanılmaktadır (Öztürk, 1983). Terim olarak tabiri; “bir malın sahibi tarafından, dini sosyal hayri bir gaye itibarıyla, belli amaca ebediyen tahsis edilmesi” olarak tanımlanmıştır (Günay, 2012). Bu tanım eski vakıf dayanağı olarak İslam Hukuku’na dayanarak ebedilik tanımı olarak ortaya çıksa da yeni vakıf tanımında Medeni Hukuk’a dayandığı için özelliklerinde ebediyet vasfı aranmamaktadır (Çınar & Koyuncu Kaya, 2015).

Derneklerin amacı “kazanç sağlamaktan farklı” bir gaye olmasıyla beraber, ortaya çıkış amaçlarının ahlaken ve hukuken aykırılık taşımaması gerekmektedir. En az 7 kişiden oluşan dernekler, nasıl yönetileceği Dernekler Yönetmeliği’nin 5. Maddesince düzenlenmiş, Türk Medeni Kanunu kapsamında üst kuruluşlardan olan federasyon ve konfederasyon kurmalarının önü açılmıştır (Özden, 2015).

4.2.2.1. Engelli Dernekleri Federasyonu (EDF)

Engelli Dernekleri Federasyonu (EDF) 07 Mayıs 2011 tarihinde 7 engelli derneğin bir araya gelmesi ile Ankara'da kurulmuş Engelli merkezli bir sivil toplum kuruluşudur. Federasyonun hedef kitlesi engelliler ve aileleri olup, amacı engellilerin ve ailelerinin yaşamlarını kolaylaştırmak ve engellileri yaşama dâhil etmektir. Engelli Dernekleri Federasyonu'na bağlı bulunan dernekler; Sincan Engelli ve Aileleri Yardımlaşma Derneği, Engelli Aileleri Yardımlaşma Derneği, Engelli ve Yakınları Eğitim Kültür Sağlık Yardımlaşma Derneği, Antalya DOWN Sendromlular ve Engelliler Derneği, Erdemli Günışığı Sanat Eğitim ve Spor Kulübü Derneği, Dört Mevsim Yaşam Koçluğu Spor Kulübü Derneği'dir.

Engelli Dernekleri Federasyonu MESGEP Kursları adı altında toplam 240 zihinsel engelli bireye; Ahşap boyama, aşçı çırağı, el yapımı sabun yapma, dekoratif tablo yapımı, hasır örme, hamur bebek yapma vb. eğitimler vermektedir. Ayrıca piknik gezi gibi sosyalleşme aktiviteleri de üyelerine düzenlemektedir (www.engellifederasyonu.org.tr).

Görsel 2: Engelli Dernekleri Federasyonu

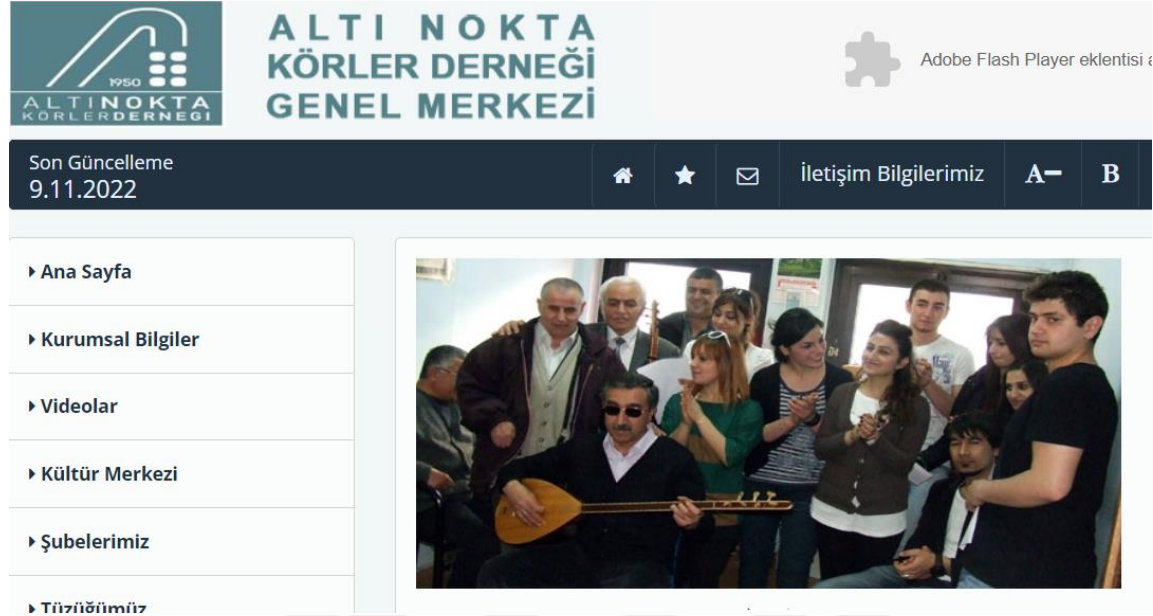
4.2.2.2. Altı Nokta Körler Derneği

Altı Nokta Körler Derneği görme engellilerin kendine yeterli, üretken ve toplumla kaynaşabilen bireyler olarak yetişmelerini sağlamak, sosyal, eğitsel, kültürel ve mesleki sorunlarına çözüm yolları üretmek amacıyla 1950 yılında kurulmuş köklü bir dernektir. Kurucu başkanı kendisi de görme engelli olan Doç. Dr. Mithat ENÇ' tir. 1958 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla, "Kamu Yararına" statüsünü kazanmıştır.

31 ilde şubesi bulunan, Altı Nokta Körler Derneği 6.500 civarında görme engelli üyeye sahiptir. Bugüne kadar başta eğitim ve istihdam olmak üzere görme engellilere yönelik birçok sosyal ve kültürel projeye imza atmıştır. Dernek görme engellilere yönelik sesli kitap uygulaması ile 2180 kitabı sesli hale çevirerek görme engelli bireylere büyük hizmetler vermektedir.

Görme engelli bireylere nasıl davranılması gerektiği ile ilgili ayrıca normal bireylere özgü eğitimleri de mevcut olup, engelli hakları konusunda hukuk köşesi bölümü ile görme engellilere hukuksal çerçevede hizmet de vermektedir. (www.altinokta.org.tr.)

Görsel 3: Altı Nokta körler Derneği

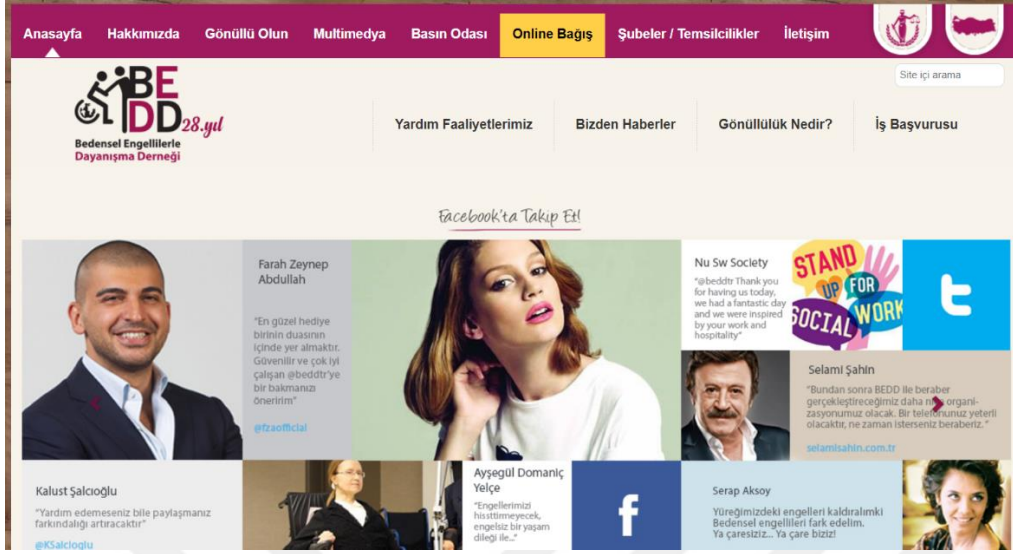

4.2.2.3. Bedensel Engellilerle Dayanışma Derneği (BEDD)

Bedensel Engellilerle Dayanışma Derneği kamu yararınadır. Dernek, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan tüm ortopedik engellilerin eğitim, sağlık ihtiyaçlarına katkıda bulunarak sosyal dayanışmalarını sağlamak amacıyla kurulmuştur. Bünyesinde toplanan engelli vatandaşlar için din, dil, ırk bölge ve cinsiyet ayrımı yapmaksızın gerekli tüm çalışmaları yapar.

Dernek, engelli bireylerin yaşama katılmasını sağlamak için, kurulduğu 1993 yılından itibaren, yaklaşık 45.185 engelli bireye ihtiyaçlarına uygun tekerlekli sandalye tahsis etmiştir. Dernek ayrıca eğitim, sağlık, gıda yardımı gibi faaliyetlerle engelli birey ve ailelerine yardımda bulunmaktadır (www.bedd.org.tr).

Görsel 4: Bedensel Engellilerle Dayanışma Derneği

4.2.2.4. Altı Nokta Körler Vakfı

Vakfın amacı Görme engelli bireylerin eğitilmesi, rehabilite edilmesi, işyerlerine yerleştirilmesi ve işyerlerinde verimli hale getirilmesi, körlüğün önlenmesi ve sorunları doğrultusunda kamuoyu oluşturmaktır. Bu kapsamda öğretim, eğitim, rehabilitasyon merkezleri ile görme engelli bireylere günlük yaşam ve davranışları öğretmek ve bağımsız hareket yetenekleri geliştirmek, kültürel ve sportif alanlarla engelli bireyleri hayata kazandırmayı amaçlamaktadır.

Vakıf ayrıca görme engelli bireylere, bünyesinde bulunan göz merkezi ile sağlık yardımı ve eğitim yapmakta, masaj uygulama ünitesi ile engelli bireylere masörlük eğitimi uygulayarak sertifika vermekte, mesleki yönden de katkı sağlamaktadır. Vakıf rehabilitasyon merkezi bünyesinde, temel eğitim, mesleki eğitim, sosyal servis, görme engelliler ve davranış kuralları adlı eğitimlerle görme engelli bireyleri hayata kazandırmaktadır (www.6nokta.org.tr).

Görsel 5: Altı Nokta Körler Vakfı

4.2.2.5. Türkiye İşitme Engelliler Derneği (TİED)

Türkiye İşitme Engelliler Derneği, üyelerinin toplumla iletişime girmesini, bütünleşmesini, hayata katılmalarını, iş ve meslek sahibi olmalarına katkıda bulunarak ve derneğin kurumsallaşmasını sağlayarak sa her türlü sarsıntı ve fesih ihtimallerini üyelerimizin aklından uzaklaştırarak uyumlu ve birlikteliğinin devamlı hizmeti sağlamaktır. Çalışmalarında toplumsal projelerinde sürdürülebilir konusuna odaklanmaktadır.

Dernek çalışma konuları ve biçimleri ile faaliyet alanları çerçevesinde üyelerine eğitim, kültürel, sosyal ve sportif alanlarda hizmet verme, haklarını koruyabilen, üyelerin tümünü temsil edebilmek, gelişmeler karşısında öncü, gündem belirleyici ve söz sahibi olabilen örnek bir sivil toplum kuruluşu olmayı amaçlamaktadır.

Görsel 6: Türkiye İşitme Engelliler Derneği

4.2.2.6. İşitme Engelliler ve Aileleri Derneği (İED)

İşitme Engelliler ve Aileleri Derneği, işitme engellilerin, işitme kaybı her ne olursa olsun sorunlarıyla ilgilenen hak temelli bir dernektir. İşitme engellilerin yaşam standardını yükseltmeye, sorunlarını en üst düzeyde çözümlemeye çalışır. Sosyal sorumluluk kapsamında üyelerine cihaz bankasına gelen bağışlarla ücretsiz işitme cihazı dağıtmaktadır. Üyelerine işaret dili kursları ile eğitim vermektedir. Doğa kampları ve gezi düzenleyerek üyelerinin sosyalleşmesinde katkı sağlayan dernek, referans olan kuruluşlar ile engelli bireylerin istihdam edilmelerini sağlamaktadır. (www.ied.org.tr)

Görsel 7: İşitme Engelliler ve Aileleri Derneği

[Ana Sayfa](#) [Hakkımızda](#) [Haberler](#) [Önemli Bilgiler](#) [Referanslarımız](#) [İletişim](#)

4.2.2.7. Zihinsel Yetersiz Çocukları Yetiştirme ve Koruma Vakfı (ZİÇEV)

Zihinsel Yetersiz Çocukları Yetiştirme ve Koruma Vakfı, Makbule Ölçen başkanlığında bir grup gönüllü tarafından 8 Mart 1982 yılında kurulmuştur. Bugün Vakfa bağlı on dört şube çalışmalarını sürdürmekte ve bin beş yüze yakın zihinsel yetersiz çocuk ile ailelerine, üç yüze yakın personeliyle hizmet sunmaktadır.

ZİÇEV, öğrencilerinin; bireysel durum ve yeteneklerini göz önünde tutarak, özel eğitime gereksinimi olan bireyin sahip olduğu potansiyeli en üst seviyeye çıkartarak kendilerine yeten, bağımsız, üretici bireyler olmalarını sağlamak. Bu amaçla yönetim ve eğitim personelinin yeterliklerini arttırarak mesleki becerilerini geliştirmeyi amaçlamaktadır.

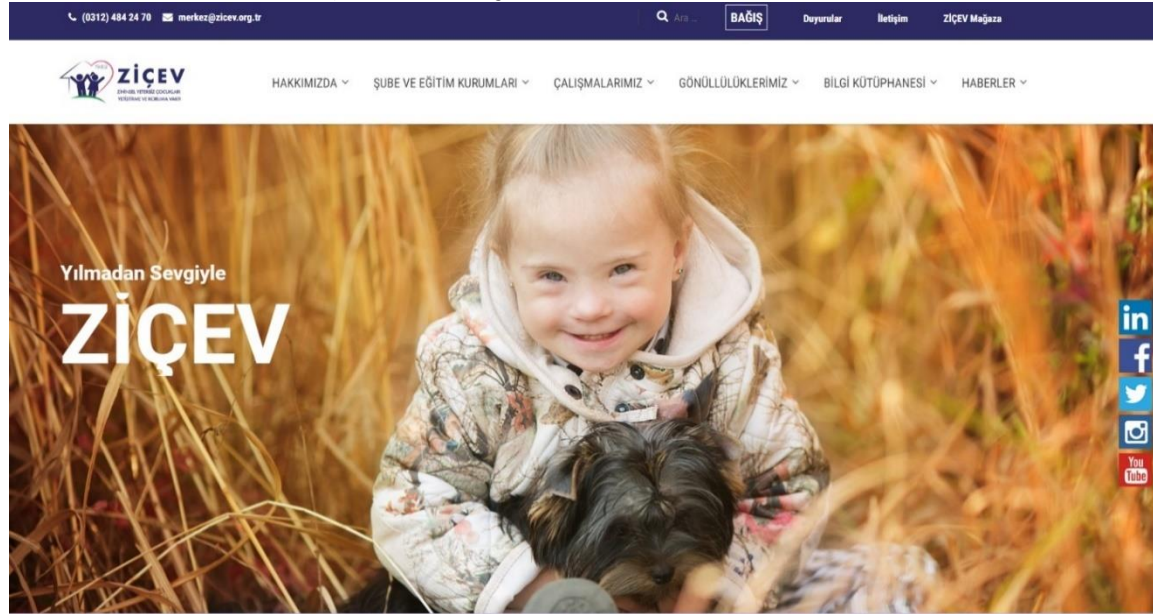
ZİÇEV'in yapmış olduğu bazı projeler şunlardır;

- İstihdamda Yeni Bir Boyut: Engelliler İçin Teknoloji Temelli Mesleki Eğitim Laboratuvarı Projesi
- “Öğretmenden Öğretmene” – Kaynaştırma Sınıflarında Çalışan Öğretmenler İçin Müfredat Geliştirme Projesi
- ZİÇEV – Drama ve Sanat Merkezi Projesi
- 0-3 Yaş Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi Projesi

- Fizyoterapi ile Sağlıklı Yaşam Projesi
- Zihinsel Engelli Bireylerle Çalışan Öğretmenler ve Diğer Profesyoneller için Müfredat Tasarımı Projesi: Pro-Se
- Küçükler İçin Büyük Adımlar Projesi
- Eternal Children: Hep Çocuk Kalanlar
- Annelerle Elele Projesi
- “Engelimin Bilincindeyim, Üretimin İçindeyim” Projesi
- Zihinsel Engellilerin Bakımını Üstlenen Kadınların Yaşadıkları Hak İhlallerini İzleme Projesi

Kapsamında zihinsel yetersizliği bulunan engelli bireyleri ve ailelerine eğitimler vermektedir. ZİÇEV, 1982’den beri özel eğitime ihtiyaç duyan her yaştan bireye tam gün eğitim, bireysel eğitim ve rehabilitasyon hizmeti vermektedir. Özel çocuklara verdiği bu hizmetlerin yanında ailelere de bu süreçte destek olmaktadır. (www.zicev.org.tr.)

Görsel 8: Zihinsel Yetersiz Çocukları Yetiştirme ve Koruma Vakfı

4.2.2.8. Tohum Türkiye Otizm Erken Tanı ve Eğitim Vakfı

Tohum Türkiye Otizm Erken Tanı ve Eğitim Vakfı, “otizm spektrum bozukluğu” olan çocukların erken tanısının konulması, özel eğitimi ile topluma kazandırılmasına öncülük edilmesi ve bunun yurt çapında yaygınlaştırılması amacıyla, kâr amacı gütmeyen ve kamu yararını gözetten bir sağlık ve eğitim vakfı olarak 15 Nisan 2003 tarihinde kurulmuştur.

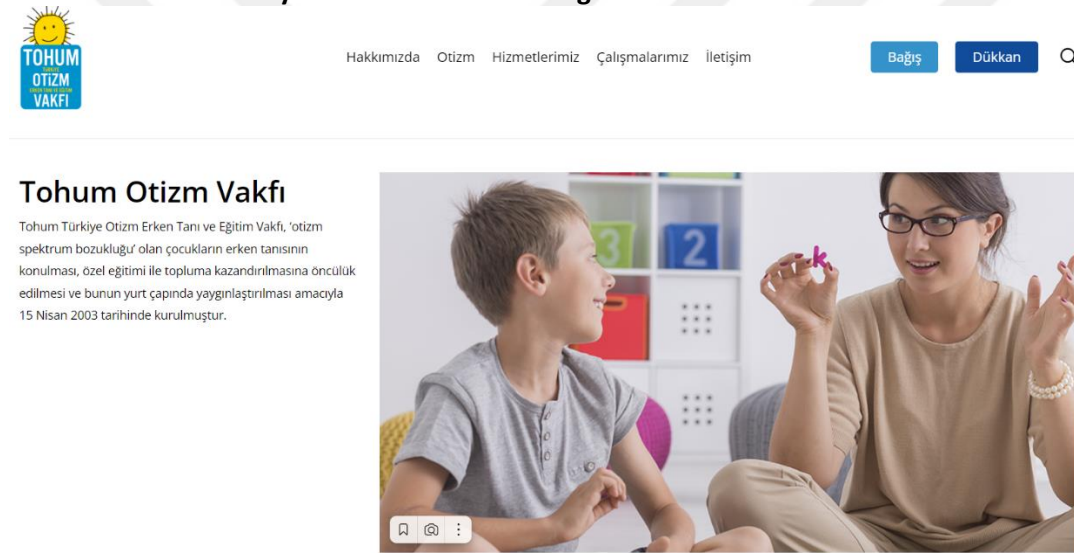
Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB) tanısı olan çocuklar, gençler ve aileleri; ayrıca, kaynaştırma ortamlarında hizmet alan diğer özel eğitim gerektiren çocuklar, gençler ve aileleri için;

- Çağdaş toplum koşullarında yaşamlarını sürdürebilmeleri için bilgi ve destek gereksinimlerinin karşılanması,
- Eğitimci kadrolarının yetiştirilmesi, eğitim ve araştırma yapılmasının sağlanması,
- Özel eğitim ve kaynaştırma alanlarında, ilişkili meslek dallarında kapasitenin artırılması ve eksik meslek elemanlarının Türkiye’ye kazandırılması yönünde çalışılması,
- Ülke çapında yürütülen sağlık ve eğitim hizmetlerinin desteklenmesi ve iyileştirilmesi,

- Meslek edindirme, bağımsız yaşam ve sosyal yaşam imkanlarının desteklenmesi ve geliştirilmesi
- Savunu çalışmaları ile yasal düzenlemelerin ve politikaların iyileştirilmesine yönelik çalışmaların yapılması,
- Bilinçli bir kamuoyunun oluşturulması,
- Amacına yönelik çalışmalarda diğer kamu ve özel kurum ve kuruluşları ile etkin iş birlikleri yapılması,
- OSB konusunda tarama, ayrıntılı değerlendirme ve tanılama süreçlerinin dünya standartlarına getirilmesi ve ülke çapında yaygınlaştırılması,
- OSB olan çocukların erken yoğun özel eğitim almaları, en az kısıtlayıcı eğitim ortamından yaşamın tüm evrelerinde kaynaştırmaya kadar tüm gereksinimlerinin karşılanması için kapasite oluşturulması,

Programları uygulanarak model okul oluşturulması ve programların ülke genelinde yaygınlaştırılmasının sağlanması amaçlamaktadır. (www.tohumotizm.org.tr.)

Görsel 9: Tohum Türkiye Otizm Erken Tanı ve Eğitim Vakfı

4.2.2.9. Türkiye Spastik Çocuklar Vakfı

Türkiye Spastik Çocuklar Vakfı'nın amacı; Cerebral Palsy'li çocuk ve erişkinlere; teşhis, tedavi, rehabilitasyon ve eğitim hizmeti sağlayarak, meslek sahibi olmaları ve hayata kazandırılmaları için gerekli faaliyet ve gayretlerde bulunup insanlığın mutluluğuna çalışmaktır.

Türkiye Spastik Çocuklar Vakfı Türkiye bünyesinde hizmet veren iki rehabilitasyon merkezi ile toplam 500 öğrenciye hizmet verme kapasitesindedir. Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinde sunduğu hizmetler;

- Fizyoterapi,
- Bireysel Özel Eğitim,
- Grup Eğitimi,
- Hidroterapi
- Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik

Cerebral Palsy'li çocuklar, erişkinler ve aileleri için yukarıda sıralanmış faaliyetleri yürütmektedir. (www.tscv.org.tr)

Görsel 10: Türkiye Spastik Çocuklar Vakfı

4.3. Yasal Çerçeve ve Engelli Hakları ve Koruyucu Hizmetler

Engelli kişiler, çoğu zaman baskıcı olarak ortaya çıkan istismar, ihmal, kısırlaştırma, damgalama, ötenazi, tecrit ve kurumlara kapatılmayı içeren davranışlara maruz kalan ortak tarihleri bulunmaktadır. Bu ortak tarih aynı zamanda hakları için mücadele tarihini de içermektedir. Engelli Hakları Hareketi, esas olarak engellilerin vatandaşlık haklarını vurgulamaktadır. Bunu ortaya çıkaran temel neden engelli bireylerin sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel, sağlık, eğitim gibi hakların sistematik olarak görmezden gelinmesi ve yok sayılmasıdır (Özgökçeler ve Gökmen, 2010). Bu görmezden geliş üzerine bilinçlenmeye başlanan toplumlar kamusal harcamalarını, dezavantajlı grupları oluşturan bireylere yönelik olarak geliştirir.

Kamusal harcamaların, insanın kullanımına sunulan mallar ve donanımlardan daha yoğun olarak insana yöneldiği gözlenir (Baudrillard, 2018). Bu kapsamda bu bölüm başlığı altında devletin engelli bireylere yönelik bazı hak ve ayrıcalıkları işlenecektir. Engelli bireylerin pozitif ayrımcılık kapsamında, gelişmelerini sağlayan ve dezavantajlarını giderici uygulamalara yer verilecektir.

4.3.1. Engelli Sağlık Kurulu Raporu

Engel oranının %40 ve üzeri olması durumunda (özel eğitim hizmetlerinde ise bu oran %20) Türkiye’de engellilere yönelik uygulanan kazanımlardandır. “Sağlık Kurulu Raporunun %40 ve üzeri olması durumunda; engelli kimlik kartı almak, özel eğitim ve rehabilitasyon hizmetlerinden yararlanmak, engellilerin istihdamı ile ilgili hizmetlerden ve bakım aylığından yararlanmak, gümrük, gelir, emlak, motorlu taşıtlar ve KDV’den istisna veya muafiyetten yararlanmak, bazı ürünlerde ÖTV muafiyetinden yararlanmak vb. kazanımlardan yararlanmaktadırlar (Alsancak, 2013).

4.3.2. Engelli Kimlik Kartı

Havayolu, demiryolu, deniz ve şehirlerarası kara yolu ulaşımı indirimlerinden, sinema, tiyatro vb. eğlence faaliyetleri indirimlerinden, bazı GSM operatörlerinin sağladığı indirimlerden, bazı büyükşehir belediyelerinin sağladığı su faturalarında kademeli olarak sunulan indirim uygulaması gibi indirimlerden faydalanmaktadırlar.

4.3.3. Gelir Vergisi Avantajları

Gelir Vergisi indiriminden; ücretli çalışan engelli kişiler, engelli kişiye bakmakla mükellef olan kişi, engelli serbest meslek sahibi, engelli kişiye bakmakla mükellef serbest meslek sahibi, basit usulde vergilenen bazı engelli esnaf ve sanatkârlar da yararlanmaktadır.

4.3.4. Ulaşılabilirlik ve Bilgiye Erişim

Özellikle mahalli idarelerce ruhsat verilen binaların engellilerin kullanımına uygunluğunu gözetmek durumundadırlar. Bu sayede ulaşılabilirlik engelli bireylerin diğer bireylere bağımlılığını ortadan kaldırır. Yine mahalli idareler “kendilerinin sunduğu ya da denetimlerinde bulunan toplu taşıma araçlarını engellilerin inip binmesine uygun hale getirmekle yükümlüdür (Alsancak; 2013). Kamu kurum ve kuruluşların web sitelerinin engelliler tarafından erişebilir hale getirilmesi yasal mevzuatlarla sağlanmaya çalışılmakta ve buna yönelik sıkı takip önlemleri alınmaktadır (Alsancak; 2013).

4.3.5. Sağlık ve Koruyucu Hizmetler

Engelli bir bireyin doğumundan ölümüne kadarki tüm süreçte fiziksel, ruhsal ve zihinsel gelişimlerinin izlenmesi esastır. Bu amaçla “muhtemel engelliliğin önlenmesi, var olan engelin en düşük seviyeye indirilmesi veya ilerleme ihtimalinin önlenmesine yönelik Sağlık Bakanlığınca yapılan ücret alınmama esasınca yerine getirilen” hizmet ve faaliyetlerdendir (Alsancak, 2013).

4.3.6. Sosyal Yardım

Engelli ve muhtaç aylıkları ile evde bakım ücreti bu kazanımlardan en bilinenlerindendir (Alsancak, 2013).

4.3.7. Eğitim

Türkiye’de engellilere yönelik eğitim faaliyetlerinden sorumlu kurum Milli Eğitim Bakanlığı olup eğitsel değerlendirme ve tanılama İl Milli Eğitim Müdürlükleri Rehberlik Araştırma Merkezlerinde bulunan uzman kişilerce oluşan ve engelli ailelerin de yer aldığı Özel Eğitim Değerlendirme Kurullarınca yerine getirilir (Alsancak, 2013).

4.3.8. Mesleki Rehabilitasyon İstihdam ve Sosyal Güvenlik

50 ve daha fazla işçi çalıştıran kamu sektörü iş yerleri en az %4 özel sektör işyerleri %3 oranında Engelli işçi çalıştırılmakla yükümlü olduklarından bu durum engellilerin istihdamları hususunda olumlu bir gelişmedir (Alsancak, 2013).

4.3.9. Spor

Gençlik ve Spor Bakanlığınca 81 ilde Bakanlığa bağlı tüm tesislerde, spor faaliyetlerine girişte ücret alınmaması veya indirimli tarifenin uygulanması yönetmeliği bulunmaktadır (Alsancak, 2013).

5. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Bu bölümde araştırmadaki katılımcıların demografik özellikleri bilgileri verilerek, araştırma sonucunda ortaya çıkan sorunsala özgü problemler ve alt problem cümleleri ile araştırmadaki sorunları ortaya çıkaran konulara değinilecektir.

5.1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Katılımcılar engel gruplarına göre seçilmesine dikkat edilmiş her engel grubundan, kamuda çalışan engelli bireyler araştırmada yer almıştır.

Tablo 6: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcılar	Katılımcının Yaşı	Medeni Durum	Eğitim Durumu	Engelli Grubu	Engelli Oranı	Kamuda Çalışma Süresi
K1	30	Evli	Lise	Psikolojik Rahatsızlık	%50	10 Yıl
K2	43	Bekar-1 Çocuk	Ön Lisans	Süreğen Hastalık, Üveyit	%43	20 Yıl
K3	48	Evli-2 Çocuk	Lise	Görme Engelli	%90	10 Yıl
K4	39	Evli-2 Çocuk	Lise	Görme Engelli	%90	8 Yıl
K5		Bekar	Üniversite	Ortopedik Engelli	%96	5 Yıl
K6	32	Evli-2 Çocuk	Lise	Görme Engelli	%70	7,5 Yıl
K7	20	Bekar	Ön Lisans	Ortopedik Engelli	%96	6 Ay
K8	31	Bekar	Üniversite	Süreğen Hastalık	%70	10 Yıl
K9	31	Bekar	Lise	Zihinsel Engelli	%53	10 Yıl
K10	34	Evli	Lise	Akdenizanemisi Talasemi major	%80	8 Yıl
K11	30	Evli	Lise	Epilepsi (nörolojik rahatsızlık)	%42	6 Yıl

5.2. Engelli Bireylerin İstihdama Katılımı

İstihdam olgusu, sosyal katılımdan ekonomik bağımsızlığa, aile kurmadan milli ekonomiye katkıda bulunma duygusuna kadar birçok fırsat ve olanak sunmaktadır. Fakat her toplumun içerisinde olan engelli bireyler iş gücü piyasasına tam olarak entegre edilememişlerdir. Bu bireylerin büyük bir bölümü ya işsiz ya da istekli bir biçimde iş aramaktan alıkoymuşlardır. İstihdamın içerisinde olanların büyük bir kısmı ise yeteri kadar çalışmamakta, düşük ücretlerle çalışmak zorunda bırakılarak niteliklerine göre kariyer fırsatları elde edememektedirler (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2012). Bu kapsamda araştırmada engelli bireylerin yeteri kadar

yaşam standardını elde etmelerine ve toplumda bağımsız bir birey olmasının istihdamla olan ilişkisine bakılmıştır.

5378 Sayılı 1/7/2005 tarihinde kabul edilen Engelliler Hakkında Kanun'un 14. Maddesi gereği: Engelli bireylerin istihdamında; İş seçiminin ilk aşamasından, seçim sürecine, iş başvuru formlarından, istenilen çalışma sürelerine, işin niteliği ve yapılma koşullarına kadar olan aşamalarından, herhangi seviye ve sürecine kadar, engelli bireylerin dezavantajlarına olacak şekilde ayrımcılık kapsamındaki uygulamalar ve prosedürler yer alamaz uygulanamaz. İşe yerleştirilen veya iş mülakatlarında bulunan engelli bireylerin karşılaşılabileceği zorluk ve engelleri azaltmaya ve oluşumunu engellemeye yönelik amaçlanan kollayıcı ve koruyucu politikaların belirlenerek yürürlüğe koyulması ve işyerinde engelli bireylerin erişilebilirliğini kolaylaştırıcı fiziksel alt yapının oluşturulmasını sağlamakla görevlendirilen, yetkilendirilen ve sorumlu tutulan kuruluşlar ile işyerleri arasında kurulacak koordinasyon çerçevesinde yapılması zorunludur (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2022).

5.2.1. Engelli Bireyin Kamu Kurumuna Atanma Öncesi İş Yaşamı

Engellilik çalışmaları savunucuları, yeti yitimleri olan kişilerin toplumsal faaliyetlerde bulunamamalarının, engelli olmayan çoğunluğun ortaya çıkardığı ve önlerine diktiği engellerin bir sonucu olduğunu savunurlar. Hem fiziki hem de tutumlarla olan ilişkili olan bu toplumsal engeller, yeti yitimlerine sahip bireyleri sınırlandırarak hayatlarını kısıtlar. Kısacası engelli bireyleri toplumdan dışlar ve bu engellerle baskı altına alır (Thomas, 2011). Katılımcımız K8 iş görüşmelerinde önüne çıkarılan, engelleri şu şekilde dile getirmektedir;

K8: “İş görüşmelerinde koli taşıyabilir misin? Ağır kaldırabilir misin? Diye soranlar oluyordu.” (Süreğen Hastalık)

Katılımcımızın engelli birey olmasından dolayı istihdama katılımda dezavantajlı olduklarını hissetmektedirler. Bu araştırmada *engelli bireyler kamu kurumunda istihdam edilmeden önce işgücüne katılım sorunu yaşamaktalar mı?* Sorusu katılımcılara yöneltilmiştir. Katılımcı K3 bu süreci şöyle aktarmaktadır;

K3: “Çalışmak istiyordum hep ama engelimizden dolayı pek iş imkânı yoktu açıkçası.” (Görme Engelli)

Ülkemizde engelli istihdamında, engelli bireylerin işe yerleştirilmesi ve seçimi süreçlerinde bazı detaylar ön plana çıkmaktadır. Engelli çalışan istihdam etmek isteyen bazı özel sektör işverenleri, vermiş olduğu engelli ilanında %40-%60 arası engelli oranına sahip olmak, engel oranı işin niteliğini yapmasına engel olmayacak maddeleri ekleyerek, bazı engelli grupları hariç olmak üzere (zihinsel engelli, görme engelli) birtakım koşullar koymaktadır (Kızıлтаş, 2012). Katılımcımız K4 bu süreci şöyle deneyimlemiştir;

K4: “Görme Engelliler Rehabilitasyon Merkezi, Memur olmadan önce, X diye bir firma vardı oraya yönlendirdi. Oraya gittiğimde de size uygun bir işimiz yok bey sizi kağıt üzerinde çalışıyor gösterecez, oranın sayesinde ben hem 1 buçuk yıl sigorta primim ödendi hem de maaş aldım işe gitmeden. Gitmek isterdim hatta kendilerine de izah ettim. Engelli kontenjanını doldurduklarını size uygun iş pozisyonunun bulunmadığını söylediler. Bende tabi eşimde hamileydi o zamanlar mecbur devam ettim.” (Görme Engelli)

Engelli istihdamını gerçekleştiren kurum, engelli bireyin engel oranı ve engellilik durumuna göre engelli bireyi işe yerleştirmek zorundadır. Engelli bireylerin engelini zorlayacak ağır ve

tehlikeli işlerde çalıştırılmayacağı yasalar çerçevesinde belirlenmiştir. Katılımcımız her ne kadar bu süreci olumsuz deneyimlemiştir. Yaşanılan sürecin sebebi olarak; Engelli istihdamı yapan kurum ve işyerlerinin bu kapsamda yeterince denetiminin yetkili kurum ve kuruluşlarca yapılmadığı görülmektedir. Engelli istihdamında, İşkur'un üstlendiği sorumluluk ve işe yerleştirmedeki rolü, denetim ve uygulama aşamalarında da devam etmesi gerekliliğini bizlere göstermektedir.

5.2.2. Engelli Bireyin Kamu Kurumunda Çalışma Algısı ve Yaptığı İşler

Engelli bireyler, kamu kurumuna atanmadan önce yeterli derecede istihdam olanaklarından yararlanamamaları ve geçmiş iş deneyimlerinden elde ettikleri olumsuz deneyimler sebebiyle, kamu kurumunda çalışmaktan memnuniyet duyarak, kendilerini mutlu hissetmektedirler. Bu araştırmada bu bulgu üzerinden, *engelli bireyler kamu kuruluşunda çalışmaktan, yaptıkları işlerden memnuniyet duyuyorlar mı?* Sorusu katılımcılara sorulmuştur.

Çalışma ve İstihdam hakkına yönelik Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin de taraf olarak imzaladığı “Engelli İnsan Haklarına İlişkin Sözleşme” 27. Maddesi engelli bireylerin çalışma ve istihdam hakkına yönelik olarak aşağıdaki protokolde taraf devletler anlaşma sağlamıştır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı; 2022). Bu protokole göre;

1. Taraf devletler engellilerin diğer bireylerle eşit koşullar altında çalışma hakkına sahip olduğunu kabul eder. Bu hak, engellilerin, açık, bütünleştirici ve erişilebilir bir iş piyasası ve çalışma ortamında serbestçe seçtikleri bir işle hayatlarını kazanmaları fırsatını da içerir. Taraf devletler çalışırken engelli olanlar dâhil olmak üzere tüm engellilerin çalışma hakkının yaşama geçmesini yasama çalışmalarını da içeren uygun tüm tedbirleri alarak güvence altına alır. Taraf devletler bunların yanı sıra;
 - a. İşe alım ve istihdam edilme koşullarında, istihdamın sürekliliği, kariyer gelişimi ve sağlıklı ve güvenli çalışma koşulları olmak üzere, istihdama ilişkin her hususta, engelliliğe dayalı ayrımcılığı yasaklar;
 - b. Fırsat eşitliği, eşit değerde işe eşit ücret ilkesi, tacizden korunma ve mağduriyetin giderilmesi, güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları dâhil olmak üzere diğer bireylerle eşit koşullar altında adil ve uygun çalışma koşullarının sağlanmasına ilişkin olarak engellilerin haklarını korur;
 - c. Engellilerin iş ve sendikal haklarını diğer bireylerle eşit koşullar altında kullanabilmelerini sağlar;
 - d. Engellilerin genel teknik ve mesleki rehberlik programlarına, yerleştirme hizmetlerine, mesleki ve sürekli eğitime diğer bireylerle eşit koşullar altında etkin bir şekilde erişimini sağlar;
 - e. İş piyasasında engellilerin istihdam olanaklarının ve kariyer gelişiminin desteklenmesine ve engellilerin iş aramasına veya işe başlamasına, çalışmaya devam etmesine ve işe geri dönmelerine yardım eder;
 - f. Serbest çalışma, girişimcilik, kooperatif kurma ve kendi işini kurma konusundaki fırsatları geliştirir;
 - g. Engellileri kamu sektöründe istihdam eder;

- h. Olumlu eylem programları, teşvikler ve diğer tedbirleri de içerebilecek uygun politika ve önlemlerle, engellilerin özel sektörde istihdam edilmelerini destekler;
- i. Engellilerin çalıştığı işyerlerinde makul düzenlemelerin yapılmasını sağlar;
- j. Engellilerin açık iş piyasasında iş deneyimi kazanmasını temin eder;
- k. Engelliler için mesleki rehabilitasyon, işte kalma ve işe dönüş programları yürütür.

2. Taraf Devletler engellilerin kölelik altında tutulmalarını engeller ve engellileri zorla veya mecburi çalışmaya karşı diğer bireylerle eşit koşullar altında korur.

Katılımcı K2, yaptığı işin niteliğinden ve müdürlerin anlayışından dolayı memnuniyet içerir bir tavır takınarak, memnuniyetini dile getiriyor.

K2: "Ben şuan adliyede posta bölümündeyim şuan iyiyim. Yani müdürler anlayışlı ondan dolayı sıkıntı yaşamıyorum." (Süreğen Hastalık)

Katılımcı K4, görme engelli olmasının getirisi olarak, en uygun işin santral operatörü olduğunu, sağlıklı olan duyma yetisini kullanarak, işinde engelini hissetmeyeceği bir bölüm olan santralde çalışmayı görme engelliler açısından uygun bulduğu söylemektedir.

K4: "Bence en uygun iş görme engellilere santral operatörlüğü, bende santralde görev alıyorum." (Görme Engelli)

Katılımcı K6 tıpkı görme engelli K4 gibi santralde çalışmaktadır. Görme duyusundaki kaybının işin uygunluğuna olan kıyastan ziyade, K6 geçmiş iş tecrübelerindeki çalışma olanakları ve çevresindeki kültürel farklılığa değinmektedir.

K6: "Şu an 7 yıldır santralde çalışıyorum. Özel sektöre göre çalışma şartları çalışma saatleri, çalıştığım insanların sosyo-ekonomik durumu hem de kültürel olarak daha farklı bir çevreye geçmiş olduğum için, daha anlayışlı, daha güler yüzlü, daha bilgili insanlarla karşılaştım." (Görme Engelli)

Katılımcı K5, yaptığı işin sıradanlığı ve basitliğine vurgu yapsa da yaşamış olduğu işsizlik ve içinde bulunduğu sınırlı imkânlar dolayısıyla, işin niteliğinden çok iş sahibi olma ve gelir elde etme zorunluluğu sebebiyle, farklı işler yapabilme kapasitesine sahip olabilse de şu anki durumunun açıklamasını hayatını daim ettirme olarak bakmaktadır.

K5: "Benim potansiyelimden daha düşük olduğunu hissediyordum evet. Ama bir şekilde hayatımızı idame ettirmek için bu şekilde çalışıyoruz." (Ortopedik Engelli)

Katılımcı K8, daha önce iş deneyimi olmamasının ve uzun süre aynı işi yapmanın getirisi olarak ve iş yerinde rotasyon uygulamasının az olmasından kaynaklı, kendi birimindeki çalışmanın memnuniyetinden bahsetmektedir.

K8: "Yaptığım iş uygun. İşe başladığımdan beri buradayım. Kısa süreli başka işler yaptım. Yaptığım işte zorlanmıyorum. Çok olmuyor." (Süreğen Hastalık)

Katılımcı 10 işe yerleştirildikten sonraki ilk iş deneyiminden memnun olduğunu daha sonra ise nedensiz yere başka bir görev verildiğini aktarmıştır.

K10: “Adliyede ilk işe başladığımda evrak taramada çalışıyordum. Bu işimden memnundum, sebepsiz yere farklı bir yere verildim. Buda beni çok etkilemişti.” (Akdeniz Anemisi Hastalığı)

5.2.3. Engelli Bireyin İş Gücüne Katılımı Sonrası Hayata Bakışı

Engelli bireylerin işe katılımı sonrası hayatlarında birtakım değişiklikler gözlemlenmiştir. Engelli bireyin iş sahibi olması, topluma karışmasını sağlamakta ve kamu kurumunda çalışıyor olmasından dolayı engelli bireyi, çevresinin, ailesinin, gözünde söz sahibi bir kişi konumuna getirdiği algısını yaşamaktadır. Bu araştırmada *engelli birey iş gücüne katılım sonrası hayata bakışı olumlu yönde değişiyor mu?* Alt problem cümlesi oluşturulmuştur.

Engelli bireyleri sosyal hayatın dışına iten unsurları ortadan kaldırmak için gerekli politikalar belirlenmez ve uygulamaya geçmezse, bu dışlanma durumunda kalan engelliler, bireysel, ekonomik, sosyal ve politik çerçevede hayattan koparacağı gibi ailesine karşı, sosyal çevresinden, dayanışma faaliyetlerinden ve toplumdan uzaklaşarak, hayata tutunmaya yabancılaştacaktır (Genç ve Çat, 2013).

Katılımcı K3, kendi ayakları üzerinde durmasının mutluluğu ve sevinci içerisinde. Ona göre işe gitmek aynı zamanda dışarıya çıkmanın hayata karışmanın, hayatına düzen gelmenin de sebebi, engelli bireylerin iş gücüne katılımlarının onları pozitif yönde etkilediğine dair örneği K3’de net bir şekilde görüyoruz.

K3: “Tamamen hayatım değişti, kendi evimi kendim geçindirebiliyorum. Kimseye muhtaçlığım yok Allaha şükür psikolojik olarak da normalde ben evde olsam sayılı günlerde ben dışarı çıkarım. İhtiyacım olmadığı zaman dışarı çıkmam ama şimdi her gün işe geliyorum hazırlanıyorum beni mutlu ediyor çalışmak beni mutlu ediyor her gün temizce giyinip buraya gelmek dediğim gibi serviste sohbet ettiğim arkadaşlarım var onlarla konuşmak işe gelmek beni mutlu ediyor.” (Görme Engelli)

Katılımcı K2, iş gücüne katılımı, özgürlükle özdeşleştirmektedir. Engelli bireyler maddi anlamda kendi ayakları üzerinde durma imkânlarına sahip olduklarında, engelliliğin getirmiş olduğu birtakım kısıtlamaları aşarak özgür oldukları çıkarımını yapmaktadırlar. K2’nin bu tanımlaması iş sahipliği ve özgürlük kavramlarını bir arada düşünmelerine güzel bir örnektir.

K2: “Kimseye bağlı olmamak tabi ki güzel yani kendi paranı kazanıyorsun kendi harcamanı kendin yapıyorsun tabi ki herkes iş sahibi olduğunda daha özgür hissediyor. Yani birinin boyunduruğu altında değilsin kamu kurumunda çalışmak iyi oldu benim için.” (Süreğen Hastalık)

Katılımcı K8, işe katılım ile alım gücünün fazlalaştığını, ihtiyacı olan şeyleri satın alırken psikolojik olarak da rahatladığına vurgu yapmıştır.

K8: “En basitinden alım gücüm biraz fazla oldu eskiden mesela bir şey alırken on kere düşünürken şimdi belki bir kere düşünüyordum.” (Süreğen Hastalık)

K11: “Kamu kurumuna atandıktan sonra çok mutlu oldum. Her ayın 15’inde gelecek bir maaş belli ezilme yok hiç kimse birbirine artistlik yapma yok. Herhangi bir şey olduğunda yerini veya birisine söyleyip kendi yerini değiştirebilirsin güvencesi var. Ama özel sektör öyle değil mesai saati belli değil, çıkış saati belli değil, ya 1 ile 5 arası ya 1 ile 10 arası maaş yatıyor. İnsanlara söz veriyorsun, sözünü tutturamıyorsun, paran aksıyor. Memur maaşına baktığımız zaman gayet güzel dışarıda özel sektöre kendi gözümlle bakamıyorum çünkü elimde aman aman yapacak bir mesleğim yok.” (Nörolojik Engelli)

Katılımcı K9, işe katılımı sonrası çevresinin ve ailesinin bile kendisine olan davranışları değiştirdiğini, özgüven sahibi olduğunu sahip olduğu iş dolayısı ile bu durumun sağlandığı görüşündedir.

K9: “İşe girince borçlarım bitti, arkadaşlarım, ailem daha iyi davranmaya başladı kendime güvendim.” (Zihinsel Engelli)

5.2.4. Engelli Bireyin Yaptığı İşe Göre Yaşadığı Sorunlar

Engelli bireyler gerek işin niteliğinin engellerine uygun olmayışı, gerekse de sağlık sorunlarını tetikleyici ağır işlerde çalıştırıldığı gözlemlenmiştir. Bu çalışmada *Engelli bireyler vasfına uygun, sağlık sorunlarına göre işlerde çalıştırılıyor mu?* Alt problem cümlesi oluşturulmuştur.

Bu durumun sebebi kamu kurumunda insan kaynakları departmanının ve seçme yerleştirme biriminin olmayışıdır. Adalet Bakanlığı’nda adliyelerde bu görevi yürüten komisyon başkanlığında görev yapan zabıt katipleridir. Çoğu bu yönde eğitim almamış olmanın getirisi olarak, personelin niteliğine göre işe yerleştirme sürecini yönetemedikleri görülmektedir.

Ayrıca engelli personelin ataması yapıldıktan sonra kurum doktoru ile birimi belirlenmesi gerekmektedir. Bu sürecin sağlıklı olarak yürütülmesi engelli personelin aşağıdaki gibi bir takım sağlık sorunları ve fiziksel zorlanmaları beraberinde getirdiği görülmüştür. Katılımcı K9 yaşamış olduğu deneyimi şu sözlerle aktarmaktadır;

K9: “Şöyle söyleyeyim evrak getirir götürürken zorlanıyordum. Yürümemi gerektiren işler veriyorlardı, benim engeline uygun değildi ben zorlanıyorum dedim. Masa başı iş verelim dediler, vermediler. Ben ondan danışmayı seçtim.” (Zihinsel Engelli Birey)

Katılımcı K6, işte yaşadığı sorunların çözüme kavuşması yönünde değerlendirmiştir. Bu yönüyle devlet kurumunda çözüm odaklı anlayışın kendisinde uygulandığını dile getirmiştir.

K6: “Devlet kurumunda daha çok sorun yaşasan da çözüm odaklı oluyor, yani bir dilekçe ile çözüyorlar işini. Ben ilk atandığımda kırtasiye ye vermişlerdi beni, orasının tozlu olduğunu bana uygun olmadığını söylemiştim, benim hemen yerimi değiştirdiler.” (Görme Engelli)

Katılımcı K6’nın deneyiminden de görüleceği üzere sağlık sorununa ilişkin bir iş seçimi ve görev verilmediği görülmektedir. Bu sürecin ilk aşamasından itibaren engelli bireylerin sağlık sorununu göz önünde bulundurarak, yapabilecekleri işlere yönlendirmeleri olumsuz bir süreç yaşamamaları açısından önemlidir. Katılımcı bu süreçten kurtulmayı dilekçe ile gerçekleştirmiş olsa da aslında engelli bireylerin en başından itibaren sağlık sorununu tetikleyici işe yerleştirilmemeleri gerekmektedir.

K6: “Zaman zaman hissediyorum sadece, yani görme konusunda sorunum olduğu için benim, ekranda olsun ya da işte çok hareketli olduğum durumda gözüm bulanıklaşıyor. Her anında değil, tedavimde devam ediyor ara ara kontrollerim oluyor. Bu geçici bir durum değil bundan sonraki hayatım böyle, daha dikkatli, daha sakın olmam gerekiyor.” (Görme Engelli)

Kamu kurumunda, bazen engelli bireyler yaşamış olduğu sağlık sorununu tetikleyici işlerde çalıştırılabilir. Bu durum kurum doktorunun olmayışı veya olsa bile sağlık sorunu yaşayan personelin durumuna göre personel işlerine yeterince bu konuda bilgi verilmeyişidir. Buna katılımcı K3 ve K2’nin yaşamış olduğu iş deneyimi örnek verilebilir.

K3: “Şu an yaptığım işte, benim yapmamam lazım ama, görsellik istiyor. Dokunmatik ekranda fotokopi çekiyorum ben oralara bant yapıştırarak arkalı önlü çekme gibi, kimlik çekme gibi seçiyorum programları ve çekiyorum.” (Görme Engelli Birey)

Katılımcı K2’nin yaşadığı deneyim de şöyledir;

K2: “Evet gözümde Üveit hastalığı olduğu için, sürekli ekrana bakınca ağrı oluyor ondan dolayı sıkıntı yaşıyorum. Sağlık sorunum bazen artıyor, arttığı zamanlar çalışmada bazen sıkıntı yaşıyorum. İltihabım yükseldiği zaman iltihaplı romatizma hastasıyım eklem ağrılarım oluyor gözümde ağrılar başlıyor falan ondan dolayı o zamanlar baya kötü oluyorum yani o zamanlarda işte yapmakta zorluyorum. Yürüyemez duruma geldiğim zaman rapor alıyorum. Müdürlerimin bilgisi var hepsinden bilgileri var hem göz hastalığı ile ilgili hem de iltihaplı romatizma hastalığı ile ilgili bilgileri var. Bir kere söylemiştim gözle ilgili engelimi olduğunu yine bilgisayarla ilgili ekranla ilgili iş vermişti. Yani mesai saatinde bile bitmiyor, baksan da bitmiyor yani iş, yine de verdi yine de bir şey demedim, bazen böyle şeyler oluyor. Bende yapamayacağımı söyledim, sonradan tedbir aldı ama.” (Sürengen Hastalık)

Katılımcı K10 sağlık sorununu tetikleyici iş deneyimini şöyle aktarmaktadır;

K10: “Yapmış olduğum iş benim için uygun değildi, nedenleri ise %80 engelli olmama rağmen, çok fazla ayakta çalıştırıldım. Bazı dosyalar ağır olmasına rağmen bu işi yapmak zorunda kaldım.” (Akdeniz Anemisi hastalığı)

Katılımcı K7 yaşadığı işe yönelik sıkıntıyı şöyle aktarmaktadır;

K7: “Sadece telefonu indirip kaldırırken zorlanıyordum, bana kulaklık aldılar.” (Ortopedik Engelli)

Benzer şekilde katılımcı K1 yaşamış olduğu olumsuz süreci şöyle aktarıyor;

K1: “Zorlandığım birime verildim. İnfaza verdiler 1 yıl çalıştım orada, orada benim psikolojim bozuldu, anti-depresan kullandım. Bir şey üst üste gelince kaldıramıyorum, bir yere kadar. Şu an rahatım tarama bölümündeyim. O konuda yardımcı oluyorlar, beni alıp zordan kolay bir işe veriyorlar. Yalnız ben desem ki müdürüme beni şuraya verin ben bu işi de başarırım, o olmaz. O olmuyor, senin yerin burası sen burada tarama yap dedin mi bitti.” (Psikolojik Rahatsızlık)

5.2.5. Engelli Bireye Çalışma Çevresinin Yaşattığı Sorunlar

Engelli bireylerin iş hayatındaki çalışma arkadaşları, yöneticileri ile engelliliklerinden dolayı bir takım davranış ve söylemlere maruz kaldıkları gözlemlenmiştir. Kamu kurumunda etkin iş bölümünün olmayışı bu durumun ortaya çıkmasının nedenlerindendir. Bu çalışmada *Engelli bireyler, çalışma çevreleri tarafından olumsuz tutum ve davranışa maruz kalıyorlar mı?* Diye alt problem cümlesi oluşturulmuştur.

Paylaşılan ve bağlayıcılığı bulunan değerlerin artık herkesçe kabul görmediği ve yapısal anlamda teminat sağlamadığı toplumlarda durumlar değişir ve böyle toplumlarda söz konusu değerler hayatın bütün alanlarına eşit biçimde ve uyumlu bir şekilde yayılmaz (Berger, 2015).

Engelli bireylerin dezavantajlarından dolayı toplumun diğer fertleri tarafından da benimsenen koruyucu ve kollayıcı toplumsal değerler, giderek azaldığı gözlemlenmektedir. Bu değerlere karşı azalmaya örnek olarak kamu kurumunda çalışanların hassasiyetlerini katılımcı K2 iş performansının normal bireylerle kıyaslandığını, çalışma arkadaşlarının en az onlar kadar, performans sağlaması gerektiği beklentileri içerisinde olduklarını düşünmektedir. Engelli bireyler fiziksel zorluklara karşı dayanıklı olsalar da sürengen hastalığa sahip engelli bireylerin

hastalıklarından dolayı uzun süre yüksek performans sergileyemedikleri bilinmektedir. Bu süreçte yaşadığı olumsuz düşünceleri katılımcı K2 şöyle aktarıyor;

K2: “Yani ağızdan söylemiyorlardı da yani kendileri daha çok çalışıyormuş gibi sen daha az çalışıyormuşsun gibi hissettirmeye çalışıyorlar da o şeyleri de takmıyorum yapacak bir şey yok.” (Süreğen Hastalık)

5.2.6. Engelli Bireylerin, İşin Niteliği, Mekânı ve Süreci Aşamalarında Yaşamış oldukları Problemler

Engelli bireylerde, tıpkı normal bireyler gibi her işi yapabilmektedir. Bunun gerçekleşmesi için kurumun engelli bireyin fiziksel olarak yaptığı işin, kullandığı işe yönelik araç, gereç ve makinelerin engelli bireyin kullanabilmesini sağlayacak sistemsel alt yapısının uygunluğuyla mümkündür. İşin niteliğinin gerekli alt yapısını engelli bireylere göre tasarlamayan kamu kuruluşlar, görme engelli bireyler başta olmak üzere, engelli bireylerden yeterince faydalanamamakta, verimliliklerini azaltarak, potansiyellerini ortaya çıkarmalarını engellemektedir. Bu sebeple engelli bireyler yapabilecekleri işlerin çok altındaki işlerde çalıştırılmaktadır. Katılımcı K3 ve K4 görme engelli bireyler olmasından dolayı bu hususu dile getirmişlerdir. Araştırmada *Kamu kurumunda işin niteliği ve mekânı engelli bireylere uygun alt yapıda mıdır?* Alt problem cümlesi oluşturulmuştur.

K3: “Özellikle ben kendi engelim hakkında konuşucam, görme engellilerin yapabilecekleri işlere yerleştirilmiş olsalar yani engel gruplarına göre daha önce araştırma yapsalardı gerek derneklerden bilgi alınabilirdi bu konuda ne iş yapabilir falan gibi.” (Görme Engelli)

K4: “Bilgisayara görme engellilerin kullandığı sesli uygulamayı kurdum. Google’den numara veriyorum sabit hatta bakıyorum. Bilgisayarlıya bakamıyorum bakabilmem için, mühendislerin orayı bana göre dizayn etmeleri lazım, oranın alt yapısı desteklemediği için kullanamıyorum. 1 senedir boşta oturuyorum, sabit hattı iptal ettikleri için.” (Görme Engelli)

Katılımcı K9, çalışma ortamının, engelli bireyler açısından elverişli olmadığını söylüyor.

K9: “Alan geniş olsa daha iyi olur, iki kişi çalışıyoruz burada. (Zihinsel Engelli)

Katılımcı Selda, çevredeki yapı düzeni, her katın ayrı ses tonu olduğunu ve gelişmiş duyu organı ile yön bulabildiğini, adaptasyonu çevresel uyum ile sağladığından söz etmektedir. Bu araştırmada *engelli bireyler iş ortamına adaptasyon sağlamakta güçlük çekiyorlar mı?* Problem cümlesi oluşturulmuştur.

David Harvey’e göre; İç güdüsel yön bulma yaşam alanı belirleme *algısal mekân* oluşturma ile belirlenir. Her türlü duyu deneyiminin, görme, işitme, dokunma, hareket ve hissetme nörolojik senteziyle ilintilidir (Harvey, 2016). Katılımcımız K3 kendi çalışma alanını ve gidebileceği yerleri, işaretler, sesler, yapısal farklılıkları zihninde kodlayarak, yön bulmada ve mekân yaratmada algısal mekânını bizlere şu ifadelerle aktarmaktadır;

K3: “Kendi katımda belli mesafelere bastonsuzda gidiyorum. Ama başka kata gittiğimde mutlaka bastonumla yani kendi ihtiyacımı görebileceğim yerlere, arkadaşlarımın bulunduğu yerler, bir şekilde bizim için şey var böyle bişey buluyorsun yani bu kapının önünde şu var mesela oradaki bir bayrak ya da yerdeki bir çıkıntı bizim için gireceğimiz yeri bulmamız açısından bize yardımcı oluyor. Siz fark etmiyorsunuz hani sesler bile farklı

aslında her kadın sesi farklı diyebilirim sana. O şekilde ya ses ya da görebildiğim bişey bazı şeyleri fark edebiliyorum gölge olsun ışık olsun öyle yerlerimi buluyorum.” (Görme Engelli)

Benzer deneyimi katılımcı K3 iş yapış şeklinde de göstermektedir.

K3: ‘‘Makine kâğıt sıkıştırdığı zaman program değiştirdiği zaman anlayabiliyorum. Seslerle kontrol ediyorum. Bilgisayarda sesli program kurulursa daha farklı bir şey yapabilirim. Bilgisayarda ekran okuyucu olsa yapabileceğim işler mutlaka bulunur.’’ (Görme Engelli Birey)

5.3. Engelli Bireylerin Çevresel ve Yapısal Engellilik Sorunları

Erişebilirlik hakkına yönelik Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin de taraf olarak imzaladığı ‘‘Engelli İnsan Haklarına İlişkin Sözleşme’’ 9. Maddesi engelli bireylerin, bu hakkına yönelik olarak aşağıdaki protokolde taraf devletler anlaşma sağlamıştır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2022). Bu protokole göre;

1. Taraf devletler engellilerin bağımsız yaşayabilmelerini ve yaşamın tüm alanlarına etkin katılımını sağlamak ve engellilerin diğer bireylerle eşit koşullarda fiziki çevreye, ulaşım, bilgi ve iletişim teknolojileri ve sistemleri dâhil olacak şekilde bilgi ve iletişim olanaklarına hem kırsal hem de kentsel alanlarda halka açık diğer tesislere ve hizmetlere erişimini sağlamak için uygun tedbirleri alacaklardır. Erişim önündeki engellerin tespitini ve ortadan kaldırılmasını da içeren bu tedbirler diğerlerinin yanında, aşağıda belirtilenlere de uygulanır:
 - a. Binalar, yollar, ulaşım araçları ve okullar, evler, sağlık tesisleri ve işyerleri dâhil diğer kapalı ve açık tesisler;
 - b. Elektronik hizmetler ve acil hizmetler de dâhil olmak üzere bilgi ve iletişim araçları ile diğer hizmetler.
2. Taraf devletler aşağıdakileri gerçekleştirmek için de uygun tedbirleri alacaklardır:
 - a. Kamuya açık veya kamu hizmetine sunulan tesis ve hizmetlere erişime ilişkin asgari standart ve rehber ilkelerin geliştirilmesi, duyurulması ve bunlara ilişkin uygulamaların izlenmesi;
 - b. Kamuya açık tesisleri işleten veya kamuya hizmet sunan özel girişimlerin engellilerin ulaşılabilirliğini her açıdan dikkate almalarının sağlanması;
 - c. İlgili kişilerin engellilerin karşılaştığı ulaşılabilirlik sorunlarıyla ilgili olarak eğitilmesi;
 - d. Kamuya açık binalar ve diğer tesislerde Braille alfabesi ve anlaşılması kolay nitelik taşıyan işaretlemelerin sağlanması;
 - e. Kamuya açık binalara ve tesislere erişimi kolaylaştırmak için rehberler, okuyucular ve profesyonel işaret dili tercümanları dâhil çeşitli canlı yardımların ve araçların sağlanması;
 - f. Engellilerin bilgiye erişimini sağlamak için onlara uygun yollarla yardım ve destek sunulmasının teşvik edilmesi;

- g. Engellilerin İnternet dâhil yeni bilgi ve iletişim teknolojilerine ve sistemlerine erişiminin teşvik edilmesi;
- h. Erişilebilir bilgi ve iletişim teknolojileri ve sistemlerinin tasarım, geliştirme ve dağıtım çalışmalarının ilk aşamadan başlayarak teşvik edilmesi ve böylece bu teknoloji ve sistemlere engelliler tarafından asgari maliyetle erişilebilmesinin sağlanması

Her toplumda çıkması mümkün olmayan merdivenlerden, okuması imkânsız işaret levhalarına, engelli bireylerin ulaşabilirliğine engel olan yapı ve düzenlemeler mevcut olup, tam anlamıyla hayatlarını sürdürmelerine mâni olan sayısız güçlük bulunmaktadır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2012). Bu araştırmada *engelli bireyler çevresel ve yapısal engellilik sorunu yaşamakta mıdır?* Alt problemi oluşturulmuştur.

Sosyolojik araştırmalarda engellilik üzerine yapılan araştırmalarda öne çıkan yapısal-işlevselci yaklaşımda, engellilik ve engelli birey daha makro bir bakış izlenerek, kurumlar, algılanan değerler, işlevler, statü kavramları, üstlenilen roller, alınan görev ve sorumluluklar açısından incelenir. Bu yaklaşımın, toplumun bakış açısı ile engelli bireyleri olumsuz konumlandırılmasını sosyal düzenlemelerle açıklanmaya çalışır. Bu bağlamda herhangi bir engeli bulunmayan çoğunluğun, baskın değerleriyle şekillenen aile, eğitim, çalışma alanı ve yapılan iş gibi alanlarda engelli bireylere özgü düzenlemelerin yapılması gerekmektedir (Burcu, 2015).

Bu kapsamda katılımcılarımız kendilerinin yaşadıkları sorunları şu şekilde aktarmaktadır;

K5: “Yeni bina olmasına rağmen asansör çalışmıyordu, ben alt katta giriş katta çalışıyordum arkadaşlarım üst katta çalışıyorlardı. İş konusunda da anlaşmazlıklar oluyordu, sağlıklı yürütemiyorduk işi asansörün onarılması ile ilgili itiraz ettik ama okulda asansör onarımı ile ilgili bir çalışma olmadı. Dört yıl o şekilde arkadaşlarımdan ayrı alt katta çalışmışım.” (Ortopedik Engelli)

K7: “Şeyde mesela tramvaya binip inerken kaldırım ile tramvayın arası aşırı boşluk oluyor mesela orada tramvay da tabi beklemiyor bir anda kapı kapanıyor hani oradan geçemiyorum. En zorlandığım orası şu anlık. Kaldırımlar zaten yarısında rampa var yarısında yok, kaldırımın başından gidiyorum bakıyorum sonunda rampa yok tekrardan geri dönüyorum o yoldan, öyle.” (Ortopedik Engelli)

K4: “Karşıdan karşıya geçerken zorluk çekiyoruz, çekmiyoruz değil servisten indiğim zaman karşıdan karşıya geçerken görme engelli olduğumuzdan dolayı bir de trafiğe açık ve akışı yoğun olduğu için zorluklar çekiyoruz çekmiyoruz değil. Bazı duysarsız esnaf var sarı çizgilerin önüne engel koyuyorlar örnek veriyorum kasa koyuyorlar, dondurma dolabı koyuyorlar, birtakım engellerle karşılaşıyoruz çok sıkıntı çekiyoruz. Araç park eden bile var oluyor.” (Görme Engelli)

K11 “Ben onlara kızma sebebim araçlar öncelikle, çünkü yaya kaldırımına engelli arabasının geçebileceği tekerlekli sandalyelileri yoluna araba park ediyorlar. Zorlaştırıyorlar insanların işini hâlbuki aracı kullanan insan o ehliyet aldıysa oradaki ulaşımında kolay gidebileceğini düşünmeli.” (Nörolojik Engelli)

5.4. Engelli Bireylerin Eğitim Sorunu

Engelli eğitiminin modern batının bir ürünü olduğu, okuma-yazma, iletişimin standardizasyonu ve okullaşmanın tedavi ve bakımdan ayrılarak yaygınlaşması “Engelli eğitiminin XVI. yüzyılda Avrupası’nda başlar” Sözü benimsenmiştir. Fakat Anadolu Selçukluları ve beylikleri dönemi ile Osmanlı Devleti içtimaiyatına baktığımızda, bu dönemlerde koruma tedavi ve bakım evlerinin oluştuğunu aynı zamanda engelliye kendi ayakları üzerinde durmasını sağlayacak

seviyede mesleki ve iş edindirme amaçlanarak bu kapsamda çalışmalar yapıldığı imarethaneler ve vakıf temelli gelirlerin bir bölümünün engelli bireylere hizmet için ayrıldığı görülmüştür (Köse, 2014).

Eğitim hakkına yönelik Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin de taraf olarak imzaladığı ‘‘Engelli İnsan Haklarına İlişkin Sözleşme’’ 24. Maddesi engelli bireylerin eğitim hakkına yönelik aşağıdaki protokolde taraf devletler anlaşma sağlamıştır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2022). Bu protokole göre;

1. Taraf devletler engellilerin eğitim hakkını tanır. Taraf devletler, bu hakkın fırsat eşitliği temelinde ve ayrımcılık yapılmaksızın sağlanması için eğitim sisteminin bütünleştirici bir şekilde her seviyede engellileri içine almasını ve ömür boyu öğrenim imkânı sağlar. Bunun için aşağıdaki hedefler gözetilmelidir:
 - a. İnsan potansiyelinin, onur ve değer duygusunun tam gelişimi ve insan haklarına, temel özgürlüklere ve insan çeşitliliğine saygı duyulmasının güçlendirilmesi;
 - b. Engellilerin; kişiliklerinin, yeteneklerinin, yaratıcılıklarının, zihinsel ve fiziksel becerilerinin potansiyellerinin en üst derecesinde gelişiminin sağlanması;
 - c. Engellilerin özgür bir topluma etkin bir şekilde katılımlarının sağlanması.
2. Taraf devletler bu hakkın yaşama geçirilmesi için aşağıda belirtilenleri sağlar:
 - a. Engelliler engelleri nedeniyle genel eğitim sisteminden dışlanmamalı ve engelli çocuklar engelleri nedeniyle parasız ve zorunlu ilk ve ortaöğretim olanaklarının dışında tutulmamalıdır;
 - b. Engelliler yaşadıkları çevrede bütünleştirici, kaliteli ve parasız ilk ve orta öğretime diğer bireylerle eşit olarak erişebilmelidir;
 - c. Bireylerin ihtiyaçlarına göre makul düzenlemeler yapılmalıdır;
 - d. Engellilerin genel eğitimden etkin bir şekilde yararlanabilmeleri için genel eğitim sistemi içinde ihtiyaç duydukları desteği almalıdır;
 - e. Engellilere yönelik bireyselleştirilmiş etkin destekleyici tedbirler, engellilerin tam katılımı hedefine uygun olarak, akademik ve sosyal gelişimi artırıcı ortamlarda sağlanmalıdır.
3. Taraf devletler engellilerin toplumun eşit üyeleri olarak eğitime tam ve eşit katılımlarını kolaylaştırmak için yaşamı ve sosyal gelişim becerilerini öğrenmelerini sağlar. Taraf devletler bu amaçla aşağıda belirtilen tedbirleri alır:
 - a. Braille ve diğer biçemlerdeki yazıların okunmasının öğrenilmesi, beden dilinin ve alternatif iletişim araçları ve biçimleri ile yeni çevreye alışma ve bu çevrede

hareket etme becerilerinin öğrenilmesi, akran desteği ve rehberlik hizmetlerinin kolaylaştırılması;

- b. İşaret dilinin öğrenilmesine, işitme ve konuşma engellilerin dilsel kimliğinin gelişimine yardımcı olunması;
 - c. Görme, işitme veya hem görme hem işitme-konuşma engellilerin özellikle çocukların eğitiminin en uygun dille, iletişim araç ve biçimleriyle, onların akademik ve sosyal gelişimini artırıcı ortamlarda sunulmasının sağlanması.
4. Taraf devletler bu hakkın yaşama geçmesini sağlamak için, engelli olanlar dâhil olmak üzere, işaret dilini ve Braille alfabesini bilen öğretmenlerin işe alınması ve eğitimin her düzeyinde çalışan uzmanların ve personelin eğitimi için uygun tedbirleri alır. Söz konusu eğitim engelliliğe ilişkin bilincin artırılmasını, alternatif iletişim araç ve biçimleri ile destekleyici eğitim tekniklerinin ve materyallerinin kullanılmasını içermelidir.
 5. Taraf devletler engellilerin genel yüksekokul eğitimine, mesleki eğitime, erişkin eğitime ve ömür boyu süren eğitime ayrımcılığa uğramaksızın diğer bireylerle eşit koşullar altında erişimini sağlar. Taraf Devletler bu amaçla engellilerin ihtiyaçlarına uygun makul düzenlemelerin yapılmasını temin eder.

Bireyin yapmış olduğu işe, çalışma ortamına uyum sağlaması, verimliliğinin artması, iş arkadaşları ile sağlıklı iletişim gerekliliğinin varlığına ve kurum kültürü oluşturulabilmelerine dayanarak, aynı hedefe yönelik çalışanların sinerji oluşturmaya bağlıdır. Kurum bağlılığının artması, iş veriminin pozitif bir çıktı oluşturmaya aynı çatı altında çalışan bireylerin aynı zamanda birlikte sosyalleşme eğitimi almalarına ve bu kapsamda aktiviteler düzenlemeleriyle mümkündür. Bu duruma örnek özel sektörde çok sayıda verilebilir. Özel sektördeki işverenlerin çalışanlarına uyguladığı sosyal kulüpler, sosyalleşme aktiviteleri, eğitim toplulukları oluşturma, spor takımları kurma vb. uygulamalar mevcuttur. Devlet kurumunda da verimlilik kapsamında sürdürülebilirliği sağlayarak ve çalışan memnuniyetinin artırılması sonucunda devlet kurumlarının işlevselliğini arttıracığından, bu çalışmada kamu kurumunda benzer faaliyetlerin beklenti ve taleplerini çalışan engelli bireylere sorulmuştur. Bu bakımdan engelli bireylerin herhangi bir sosyalleşme aktivitesinde bulunmadıkları gözlemlenmiştir. Araştırmada *Engelli bireyler kamu kurumundaki kurum eğitimlerinden yararlanmakta mıdır?* Alt problem cümlesi oluşturulmuştur. Katılımcılar bu süreci şöyle değerlendiriyor;

K1: “Valla hiç bulunmadım, bulunsam da yardımcı olmuyorlar o konuyla ilgili.” (Psikolojik Rahatsızlık)

K2: “Devlet yapıyordur belki ama bizim işyeri olarak böyle bir aktivitemiz olmadı hiç. Sadece engelliler gününde bir toplantı yapılmıştı adliyede, toplantı bir saat sürdü ondan sonra çıktık. Sorunlarınız varsa gelin yardımcı oluruz niyetinde söylenen bir sözdü başkada bir şey olmadı. Ondan sonra engelliler için bir toplantı olmadı.” (Süreğen Hastalık)

K8: “Hiç denk gelmedim ben.” (Süreğen Hastalık)

K7: “Herhangi bir eğitim olmadı. Başvurmadım.” (Ortopedik Engelli)

Katılımcı K11 kurum içi hizmet eğitimine katıldığını aktarmıştır. Kamu kurumlarında engelli birey olarak yapılan araştırma da sadece K11 eğitime katıldığı anlaşılmış, nedenleri

konusulduğunda mahkeme başkanının komisyon başkanlığına çalışılan birimdeki personellerin eğitimi doğrultusunda bir talebinin olduğu öğrenilmiştir.

K11: “Adliyenin verdiği eğitime gittim. Kişisel gelişim eğitimine gittim Antalya’ya gittim. Beş gün kaldım, Adalet Bakanlığı’nın verdiği otelde kaldım.” (Nörolojik Engelli)

K6: “Eğitim veriyorlardı, engelli raporumu sundum dilekçe ile haftanın belli saatleri ders görmem gerekiyordu, bana uygun olmadığını dile getirip kabul etmemiştim.” (Görme Engelli)

K5: “Katılmadım” (Ortopedik Engelli)

K8: “Kurum içi bir kere uzaktan eğitim bilgisayar aracılığı ile katıldım. Normal eğitim olsa katılırdım. Şifahen sözlü olarak sormuştum ilk o zaman yeni başlamıştık gerçi, yeni başladığımız için üç beş yıl sürer denmişti, bir de unvanımız memur ya o yüzden de çıkmıyor olabilir. Benim düşüncem bu.” (Süreğen Hastalık)

Yapılan araştırma da engelli bireyler çalıştıkları kurumlarda eğitimden mahrum bırakılmış, bu durum sonucunda gelişimsel süreçleri olumsuz etkilendikleri görülmüştür.

5.4.1. Dernek, Vakıf ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Engelli Birey ile İrtibatı

Gündelik hayatta insanlar çok sayıda birbirinden farklı grubun üyesidirler. Aile, öğrenci toplulukları işyerleri, üye olunan sivil toplum örgütleri kulüpler, cemaatler, sendikalar, siyasi partiler bu gruptandır (Zencirkıran, 2018).

Sosyal dünyanın en önemli yapılarından birisi dernek, vakıf ve sivil toplum kuruluşlarıdır. Dernekler belli amaçlarla bir araya gelerek, ortak hedef oluşturup, hak arama, toplumsal mücadele ve kişisel gelişimin sağlandığı en önemli kuruluşlar olmuştur. Vakıf ise bir malın bir hizmete özgülenmesi için bir araya getirilmesidir. Dernekler kişi topluluğu iken vakıflar mal topluluğudur (Gümüş, 2022).

Türkiye devleti modern bir cumhuriyet rejimine intikal edince, vakıf, toplum için vazgeçilmez hizmetleri karşılayan bir kurum olarak benimsenmiş ve devamlılığını sağlamıştır (İnalçık, 2019). Bu kapsamda günümüzde de dayanışma kültürünün bir parçası olarak etkinliğini korumaktadır.

Toplumsal ilişkilerin bir yönünü tanımlayan dayanışma kavramı, bir grup içindeki bireylerin aralarında veya grupların birbirleriyle olan ilişkilerinde karşılıklı yardımlaşma, ortak tavır ve toplu eyleme bağlı olarak gelişen “bağlılık duygusu” nu anlatır (Demir ve Acar, 2002). Oluşturulan bu bağlılık duygusunu felsefi boyutundan ele alırsak her bireyin dünyaya borçlanmış olarak geldiği fikrine dayanarak; başka bireylere yardım ederek ve toplumsal yükümlülüklerden kendi payına düşeni yerine getirerek borcunu ödemesi gerektiğini belirtir. Ahlaklılığın başkalarına karşılığında hiçbir şey beklemeksizin faydalı olma, başkaları için kendi çıkarlarından özveride bulunma fikrini ve tavrını merkeze koyan özgeciliğin, felsefi anlamda dayanışmacılık fikri ile özdeşleştiği ifade edilmektedir (Aksan, 2015). Dolayısıyla bu felsefeden yola çıkarak, insanlar dayanışma ve yardımlaşma ihtiyacını gidermeye yönelik istek ve arzularını, dernek, vakıf ve sivil toplum kuruluşları kurarak gidermeye çalışmaktadır.

Dünyanın birçok ülkesinde engelli bireyler ve müttefikleri, engelli bireylerin tarih boyunca maruz kaldıkları baskı ve dışlanmaya karşı çıkmak üzere örgütleniyor. Engelli kişilerin sorunları tarihsel olarak ilahi cezalandırma, karma düşüncesi ya da ahlaki kusur üzerinden,

aydınlanma sonrası biyolojik kusur üzerinden açıklanırken, engelli hareketi toplumsal baskıya, kültürel söyleme ve çevresel engellere odaklanmıştır (Shakespeare, 2011). Gruplar dönüştüğünde artık onun için yeni bir zaman başlar ve bu zaman günümüzün şartları ve istekleri ile doludur (Halbwachs, 2019).

Engelli bireylerin istek, beklenti ve sorunlarına karşı, engelli dernekleri dönüşmelerini sağlayıcı ve bu doğrultuda faaliyetlerini yürütmeleri talepleri oluşmaktadır. Ülkemizde de engelli bireylerin örgütlenmesi, kurulan engelli dernek, vakıf ve sivil toplum kuruluşları vasıtasıyla olmaktadır. Yapılan araştırmada *engelli dernek ve vakıflar, engelli bireylerle etkin bir şekilde iletişime geçiyor mu?* Alt problem cümlesi oluşturulmuştur. Katılımcı K3 bu süreci şöyle değerlendiriyor;

K3: “Gözder’in Bakırköy de şubesi var bilgisayar kursuna katıldım önceden, ben aslında oraya üyeyim işlerimden dolayı fazla gidemiyorum açıkçası. Genelde mesaj atıyorlar telefonla irtibata geçiyoruz, çok gitmek istiyorum ama gidemiyorum. Ben tesadüfen radyo programında duydum. Önceden raporum yoktu benim rapor almamda falan yardımcı oldular. Benim zamanım olmadığı için katılamıyorum açıkçası. Ramazan ayında, sonra yılbaşında etkinlikleri oluyor müzikli falan bu şeyler oluyor konferanslar falan engelli haklarıyla ilgili genel olarak oraya çağırıyorlar. Buraya başladığımdan beri bir iki kere gittim yemek gibi organizasyona derneğin.” (Görme Engelli)

İçinde bulunduğumuz toplumda kişiler birbirleriyle iletişimde sosyolojik bir anlamsal olguda, bir ya da birden fazla kişi örgütlenmesinin içerisine, ihtiyaçları dolayısıyla girmektedir. Bu tanıma sosyolog manuel Castell ‘‘Ağ Toplumu’’ olarak literatüre kazandırmıştır. Bu tanıma göre bireyler, sosyal paylaşım ağlarıyla iletişime geçerek sanal cemaatler oluşturup yeni toplumsal ilişkiler meydana getirmektedirler (Gulmammadzada, 2020). Katılımcı K4 ağ toplumunun içerisinde olması sebebiyle, engelli derneklerinin kendisi ile iletişime geçmese de süreçten haberdar olduğunu şu sözlerle aktarıyor;

K4: “Yok bu zamana kadar hiçbir kurum benimle ilgili iletişime girmedi. Ben kendim araştırdım, akrabam araştırdı, benim hiç haberim yoktu bununla ilgili araştırmış internette.” (Görme Engelli)

K11: “Engelli derneklerine gitmedim ama engelli vatandaşlarımıza her zaman önceliğim yardımcı olabilmek adına dışarıda olsun destek olmaya yardımcı olmaya çalışıyorum. Şu ana kadar engelli derneklerinden arayan olmadı, gel kardeşim böyle bir derneğimiz var böyle etkinliklerimiz oluyor.” (Nörolojik Engelli)

Katılımcı K7, belediyelerin bünyelerinde yer alan engelliler merkezinin uyguladığı eğitimlerden yararlandığını ifade etmiştir.

K7: “Diyen oldu da çok küçüktüm o zamanlar sonradan ben karar verdim o sırada da işe başladım zaten. Güngören engelliler merkezinden, orada kurslara katıldım. Takı tasarımı kursu. Onlar iletişime geçti, ikamet ettiğimiz yerde numaralarımız hepsi var.” (Ortopedik Engelli)

Sohbet kültürü, bizim medeniyetimizin en mühim kıymet ölçülerinden birisi olarak temayüz etmiştir. Bizim kültürümüzde sözü sohbeti dinlenen kişilere kıymet verilir ve onlara itibâr edilir. Hatta “Sorma kişinin aslını, sohbetinden bellidir.” Diyen atasözü şahsiyetleri ve sözleriyle merkez kişi haline gelen bu mühim kimseleri tanıyıp bilmek adına adeta bir mihenk taşıdır (Şen, 2016).

K4: “Ara sıra gittiğim bizim buradaki dernekte mevlütler okunuyor, kuranlar okunuyor. Görme engelli abilerimiz kardeşlerimiz var orada ezbere de okuyorlar kabartma kuran-ı kerim de var yanlarında, şu an herhangi

bir eğitim yapılmıyor. Talep oluşturamadıklarından dolayı, genelde dini faaliyetler oluyor. En son öyleydi. (Görme Engelli)

Katılımcımız K1, engelli dernek ve vakıfların sosyalleşme aktivitelerine karşı olumlu ve heyecan verici yaklaşımlar sergilemektedir. Lakin herhangi bir derneğin iletişime geçmediğini vurgulamaktadır.

K1: “Yok öyle bir şeyde karşıma çıkmadı. Zaten çalışmaktan kafamızı kaldıramıyoruz ki olsaydı kafamız dağılıyor bir değişiklik oluyor, iyi geliyor, her şeyden önce bilgileniyoruz. Daha önce herhangi bir dernek iletişim kurmadı, kimse aramadı.” (Psikolojik Rahatsızlık)

Benzer şekilde katılımcı K2, sağlık sorunları dolayısı ile hem kendisinin hem de dernek ve vakıfların iletişime geçmediğini bizlere aktarıyor;

K2: “Valla gerçek söylüyorum, yani İşten dolayı, İşe gidip gelmekten bir şeye fırsat bulamıyorduk ne biliyim dernek olsun. Engelimiz olduğu için, bir de bir yere gidip gelmekte zor, gidip evde dinlenmeyi düşünüyor insan yani ağrısı oluyor falan ondan dolayı faaliyetlere dışarı gitme, dışarıda eğlenme şeyleri fazla olmuyor. Yok hiç katılmadım derneklere.” (Süreğen Hastalık)

İletişimin gerçekleşmesinin sağlanması için gönderici ve alıcı arasında iletilecek mesaja, hedefsel bir amaca ihtiyaç duyulur (Robbins ve Judge, 2015). Engelli bireylerde istekleri ve amaçlarına yönelik, belli amaçlar edinen sosyal grupların içerisine girmek isterler. Bu kapsamda kurulmuş olan engelli dernekler ve vakıflar, engelli bireyin engellilik sorununu aşması ve destek olması için önem arz etmektedir. Fakat araştırmada engelli dernek ve vakıfların etkin bir şekilde engelli bireylerle etkileşime ve iletişime geçmediği ortaya çıkmıştır. Bu süreci Katılımcı K9 şu sözlerle aktarıyor;

K9: “Hiç kimse beni derneklerden aramadı. Şimdi hatta şey oluyor bir tane fizik tedavi buldum aynı belediyeden kendisini tanıyorum faaliyetlerde açmış oraya katılıcam. Rehabilitasyon merkezi seni de aramızda görmek isteriz diye sosyal medya aracılığı ile beni davet ediyor. (Zihinsel Engelli)

Benzer şekilde katılımcı K7 Şu şekilde aktarmaktadır;

K7: “Ben kapalıydım dışarıya, evden de çıkmıyordum herhangi haber almıyordum, insanlarla iletişim kurmuyordum. Benimle iletişim kursalardı olurdu. Derneklerden sosyalleşme aktivitesi olsa katılırdım, işe başlamanın bahane oldu dışarı çıkmam için, olsaydı güzel olurdu.” (Ortopedik Engelli)

Rehabilitasyon merkezleri ve özel eğitim kurumlarına giden çocuklar genellikle anneleri tarafından eğitim kurumlarına götürülüp getirilmektedir (Altuntaş ve Atasü, 2016). Engelli çocuklara sahip ebeveynler dernek ve vakıflarla iletişime çocuklarının ilk eğitim alma dönemlerinden ve yaşından itibaren engelli dernek ve vakıflarla etkileşime geçerler. Bu süreci yaşayan katılımcı K5 çocukluğunda ailesinin üyeliği dolayısıyla yaşamış olduğu deneyimini anlatıyor (Yetgin, 2022). Fakat katılımcımız bu süreci olumsuz olarak değerlendirerek iletişimde olmamasını şu sözlerle dile getiriyor;

K5: “Bir iki kez omurilik felçlileri derneği iletişime geçti. Çok eskiden ailem üyeydi benim çocukluğum döneminde oradan bir iletişime geçen oldu. Gel biz burada engelliyiz engelliler bir arada buluşuyoruz gibisinden, bana da pek samimi gelmedi.” (Ortopedik Engelli)

K6: “Daha çok kaymakamlık sosyal birimi var arada yokluyorlar, bir sıkıntınız var mı? Bir derdiniz var mı? Diye onun dışında yok. Bir dernekle sivil toplum kuruluşuna hiç gitmedim bir bağlantım yok, üye olduğum bir dernekte yok.” (Görme Engelli)

K8: “Derneklerde bulunmadım. Şişlide bir vakıf vardı o bir kere iletme geçti onun dışında yok. Engellilere yönelik bazı şirketler engelli kadrosundan işçi alıyormuş o şekilde iletişime geçtiler. Çok önceden oldu.” (Süreğen Hastalık)

5.4.2. Engelli Bireyin, Dernek, Vakıf ve Sivil Toplum Kuruluşuna Yaklaşımı

Engelli bireylerin, kollektif hareketlerin içerisinde yer almamaları dayanışma ağları içerisinde katılımlarını dışavurumcu bireycilik anlayışını benimsemeleri ile çekimser kaldıkları sebebiyle bu yönde davranış ve tutumlar sergiledikleri görülmektedir (Delanty, 2015).

K4: “Şimdi nadiren gidiyorum, bizim orada bir tane dernek var. Genel de orada Mevlütler oluyor. Katılma amacım sosyalleşmek, orada bizim gibi bizi anlayan kaderdaşımız oluyor. İş yoğunluğundan dolayı evli olduğumdan dolayı çocuklarımla ilgilendiğim için pek gidemiyorum.” (Görme Engelli)

K4: “Engelli derneklerinde bulundum. Birçok engelli derneğinde ortamı hoşuma gitmeyen yerlere gitmedim. Bazı derneklerde gördüm ki dernek başkanı ve oradaki yöneticiler tarafından bazı engellilerin kullanıldığını gördüm. Dernek çatısı altında para toplayıp başka faaliyetlerde kullanıldığını duydum. Bizim adımıza toplanıyor ne bir makbuz veriliyor ne bir şey veriliyor. Bize buradaki giderler için harcıyor diyorlardı.” (Görme Engelli)

Katılımcımız K4 görme engelli arkadaşlarının davranışından dolayı, engelli dernek ve vakıflarına katılımlarının olumsuz etkilendiğini yaşamış olduğu deneyimle şöyle aktarıyor;

K4: “Görme engelliler de bu çok var derneğe gidiyor özellikle herhangi bir gezi olduğunda, bedava bir şey olunca dernekte oluyorlar. Herhangi bir aidat olduğunda hiç yanaşmıyor. Normalde dernekler gönülünden ne koparsa duruma göre, sonuçta oranın da bir gideri var. Ama bunun altında bazı derneklerde kendi özel şeylerine harcayanları duydum günahlarını almak istemem ama duydum.” (Görme Engelli)

Yapılan araştırma da engelli bireylerin, yeterli düzeyde dernek ve vakıflarla etkileşim kurmadıkları görülmektedir. Bunun en önemli sebeplerinden biri doğru ve etkin iletişim politikalarının engelli dernek ve vakıfların uygulamaya koymaması ve engellilik kaynaklı sorunları çözmede yeterince etkin olmayışları ortaya çıkmıştır.

5.4.3. Engelli Bireyin, Dernek, Vakıf ve Sivil Toplum Kuruluşlarındaki Eğitim Faaliyetlerinden Yararlanması

Eğitimin temel fonksiyonu, insanı, çevresindeki olayları ve gelişmeleri kavrayabilecek bir seviyeye getirmektir. Aynı zamanda, bilgi ve fikirlere açık ve onları değerlendirebilecek bir nitelik kazandırmayı sağlamaktır (Şener, 2017).

Engelli bireylerin eğitime ilişkin olarak gelişmekte olan ülkelerde pek çok muhtemel engel bulunmaktadır. Bunlar Yoksulluk, aşırı kalabalık okullar, eğitilmiş öğretmen eksikliği, engelli öğrencilere yönelik makul düzenleme ve desteklerin eksikliği, ulaşılabilir olmayan tesisler, erişimi mümkün olmayan müfredat, yetersiz ya da ulaşılabilir olmayan taşımacılık hizmetleri ve sosyal damgalama ile okul ortamında farkındalık eksikliği söylenebilmektedir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2012). Bu kapsamda engelli bireylerin eğitimi önem arz etmektedir. Bu doğrultuda kurulmuş olan engelli dernekler ve vakıflar, engelli bireylerin dezavantajlarını ortadan kaldırmaya yönelik bir takım eğitim ve uygulamalarla engelli bireyleri hayata kazandırmayı amaçlamaktadır. Özellikle rehabilitasyon merkezlerinin önemi engelli bireyler üzerinde olumlu bir şekilde kendini göstermektedir. Bu araştırmada *Engelli dernek ve vakıflar engelli bireyin eğitim ihtiyacını karşılıyor mu?* Alt problem cümlesi oluşturulmuştur.

Aşağıdaki tabloda engelli bireylerin dernek ve vakıflara katılımı ve aldıkları eğitimler gösterilmiştir. Tablodan da görüleceği üzere engelli bireylerin çoğunluğu eğitimlere katılmadığını belirtmiştir. Görme engelli bireylerin almış oldukları rehabilitasyon merkezlerine sahip olan vakıflardaki eğitimler onların hayatını olumlu bir şekilde değiştirerek, hayata katılımlarını kolaylaştırmakta ve onlara özgüven vermektedir. Bu kapsamda Vakıflar bünyesinde bulunan rehabilitasyon merkezlerinin önemi daha da artmaktadır.

Tablo 7: Engeli Bireylerin Derneklere Katılımı ve Aldığı Eğitim

Katılımcı	Katıldığı Dernek veya Vakıf	Aldığı Eğitim	Engelli Dernek ve Vakıflara Şimdi Katılıyor Mu?
Katılımcı: K1	Katılmadı	Herhangi Bir Eğitim Almadı	Hayır, Şimdi Katılmadı
Katılımcı: K2	Katılmadı	Herhangi Bir Eğitim Almadı	Hayır, Şimdi Katılmadı
Katılımcı: K3	Gözder ve Altı Nokta Körler Vakfı	Gözder ve Altı Nokta Körler Vakfı; Bilgisayar, YKS Kursu, Baston Eğitimi, Kabartma Yazı	Hayır, Şimdi Devam Etmiyor
Katılımcı: K4	Altı Nokta Körler Vakfı	Altı Nokta Körler Vakfı; Masörlük, Bilgisayar, Baston Eğitimi, Kabartma Yazı	Nadiren, Anadolu Görme Engelliler Derneğine Katılıyor
Katılımcı: K5	Katılmadı	Herhangi Bir Eğitim Almadı	Hayır, Şimdi Katılmadı
Katılımcı: K6	Katılmadı	Herhangi Bir Eğitim Almadı	Hayır, Şimdi Katılmadı
Katılımcı: K7	Omurilik Felçlileri Derneği ile Bir Kere, Güngören Engelliler Merkezi	Güngören Engelliler Merkezi; Takı Tasarım Kursu	Hayır, Şimdi Devam Etmiyor
Katılımcı: K8	Katılmadı	Herhangi Bir Eğitim Almadı	Hayır, Şimdi Katılmadı
Katılımcı: K9	Katılmadı	Herhangi Bir Eğitim Almadı	Hayır, Şimdi Katılmadı
Katılımcı: K10	Katılmadı	Herhangi Bir Eğitim Almadı	Hayır, Şimdi Katılmadı
Katılımcı: K11	Katılmadı	Herhangi Bir Eğitim Derneklerde Almadı, Kamu Kurumunda Hizmet İçi Eğitime Katılarak İletişim Eğitimi Aldı	Hayır Şimdi Katılmıyor

Araştırmadaki katılımcıların vakıf ve derneklere katılımları ve aldıkları eğitimlere yönelik bakış açılarını şu sözlerle dile getirmektedirler;

K3: ‘‘Önceden katılıyordum, YKS kursuna katılıyorum, gönüllülük esasına dayalı, ona göre ders veriyorlar başka engel grupları da var ama genelde görme engelliler internetten uygulama üzerinden uzaktan eğitim tıpkı

zoom gibi program üzerinden, evden katılıyoruz kursa. Benim pek vaktim olmadığı için çok fazla giremiyorum ama sohbet odaları, radyo programları düzenleniyor santraç, İngilizce kursları da var hatta eğlencelerde düzenleniyor. Bu uygulamadan kız kardeşim ilgileniyordu kız kardeşim de görme engelli kurs koordinatörü kendisi o şekilde tanıştım bu uygulamayla.” (Görme Engelli)

K2: “Engellilerle ilgili bir eğitime gitmedim 3 yıl önce yabancıların Türkiye’ye alışması ile ilgili onlara nasıl davranılması gerektiği ile ilgili hizmet içi eğitime gittim.” (Süreğen Hastalık)

K1: “Rehabilitasyona gitmiştim ortaokula giderken 2-3 yıl kadar gittim. Orada bir çalışmaya katıldım, ders alıyordum özel ders. Ben liseyi bitirdikten sonra Mecidiyeköy de İşkur vardı engellilerin İşkur’u onlar bana iş bulma konusunda yardımcı olmuşlardı.” (Psikolojik Rahatsızlık)

K4: “Görme engelliler derneklerinde kabartma yazı, bilgisayar eğitimi, baston eğitimi, böyle eğitimler veriliyor ama belli kontenjan oluştuktan sonra veriliyor. 3-5 kişiye devlet olsun halk eğitim merkezi olsun hoca tahsis etmiyor. Bazı dernekler eğitim yapıyor ama buna devlet destek veriyor genellikle, yani bizden toplanılan paralar fazla yeterli değil zaten devlette kısmen destek veriyorlar.” (Görme Engelli)

K5: “12- 17 yaşlar arasında katılmışım. Arada gidip geliyordum dersim olduğunca, fizyoterapi dersleri vardı, onun dışında bazı dönemlerde psikoloji de vardı. Devlete bağlı bir yer değildi özel rehabilitasyon merkeziydi. Genelde okul çağındaki çocukların gittiği bir yerdi. Şimdi gitmememin nedeni gerek duymuyorum.” (Ortopedik Engelli)

K7: “Sadece fizik tedavi aldım başka hiçbir şey almadım. Özel algı dünyasında rehabilitasyon merkezinde.” (Ortopedik Engelli)

K1: “Hiç yok öyle bir şey ben hiç görmedim duymadım. Beni kimse aramadı bu konuyla ilgili. Benim telefonum çalmadı. Ben anca kendi imkanlarımla yüzerim ormanda yürürüm. İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nin yüzme kursuna gittim.” (Psikolojik Rahatsızlık)

K8: “Küçükçekmece’de engelliler merkezi var belediyeye ait ona bir kere katılmışım. Şu an katılmam yok fazla vaktim yok. Herhangi bir rahatsızlık duymuyorum.” (Süreğen Hastalık)

5.4.4. Engelli Bireyin, Dernek, Vakıf ve Sivil Toplum Kuruluşlarındaki Faaliyetlere Katılma Nedenleri

Modern bir toplumda cemaat, insanların sosyal dünyalarını geliştiren ve birbirleri ile ilişkilerini olgunlaştıran bir “İnsan Kaynakları Merkezi” olarak şekillenmektedir. Bu bakımdan onları, toplumsal yapının muhafızlığı görevini üstlenen sivil toplum müesseseleri olarak nitelendirmek mümkündür. Yalnız, sivil müesseseler, batı’nın sosyal şartları içerisinde var olan ve devletin militer ve baskıcı yapısına karşı kurulmuş halk teşkilatları olarak ortaya çıkmış kurumlardır (Şener, 2017). Bu ilişkiler ağını güçlendirmek isteyen engelli birey de gerek engellilik sorunları gerekse de sosyal ihtiyaçlar kapsamında toplulukların içerisine girme ihtiyacı hisseder.

Araştırmada engelli bireyin işe katılmadan önceki engelli dernek ve vakıflarla hangi sebepler altında katılım sağladığı incelenmiştir. Bu kapsamda araştırmada *engelli dernekleri ve vakıfları, engelli bireyin hangi ihtiyacı nedeniyle, dayanışma ağlarına katılımını sağlamaktadır?* Alt problem cümlesi oluşturulmuştur.

Sporun evrensel dili engelli bireylerinde hayata katılımını kolaylaştırmaktadır. Bu hususu katılımcı K1’in ifadelerinde görmekteyiz.

K1: “Valla spor aktivitelerinin faydalı olabileceğine inanıyorum engellilere yönelik onları topluma bu şekilde kazandırabiliriz. Bunu normal birey başarabiliyorsa engelli bireyde yapabilir.” (Psikolojik Rahatsızlık)

K9: ‘‘Engelliler gününde etkinlik olsa güzel olur. Engellilere yönelik grup yok olmasını isterdim. Sinema olur faaliyet olur,  alɡı olur isterdim.’’ (Zihinsel Engelli)

K4: ‘‘ evremdeki insanlar engelli olmadığından dolayı bizim kullandığımız teknolojilerden çok fazla anlayan insanlar değil, bir görme engellinin hangi programı kulland ğ n  hangi elektronik sistemleri kulland ğ n  bilemez hem yeni şeyler  ğreniyorum’’ (Görme Engelli)

Katılımcı K7 engellilik sorununu açmak için ihtiyaç duyduğu engelli aracına sahip olmak ve hayata katılmak için derneklerle iletişime geçtiğini ifade etmektedir;

K7: ‘‘Sadece akülü arabam için omurilik fel lileri derneğine ba vurmu tum. Oradan yani bir ileti imim oldu, tekrardan gidicem onların yanına. Akülü arabay  ücretsiz omurilik fel lileri derneği verdi. Kız kardeşim de engelli onun içinde aldık. Çevremden başka bir engelli arkadaşım vasıtasıyla, sandalye lazımdı orayı gösterdiler. Arkadaşım iletişime ge memi söyledi.’’ (Ortopedik Engelli)

Engelli bireyler, genellikle engellilik kaynaklı sorunlarla kar ıla tıklarında, engelli derneklerine ihtiyaç duymaktadır. Engelli derneklerinin sadece bu engellilik kaynaklı ihtiyacı giderme ortamları sağlamasının ötesinde, engelli bireylerin eğitim, sosyalleşme, meslek edindirme, kendi başına hayatını idame ettirebilme gibi toplumsal ve kişisel ihtiyaçlarını da sağlayabilecek yapısal zemini hazırlamalıdır.

5.5. Engelli Bireyi Damgalayan  tekile tiren Toplum

Toplumsal, kişiler üzerinde genel kabul g rd ğu, kategorize ettiği ve bu kategorinin mensupları için, sıradan ve doğal olduğu düşünülen nitelikler bütününü belirlediği bilinmektedir. Bir birey diğer bireyi üzerinde farklı ve rağbet edilmeyen sıfatlar ile anıldığı kanısına kapılırsa ve bu durumu genelin dışında, sıradan ve sağlıklı olarak bulmaz ise karşısındaki bireyi lekeli, sakat, k ale alınmayan birine indirgeyebilir. Böyle bir sıfat, özellikle itibarsızla tırıcı etkisi çok fazla ise bu bir damgadır (Goffman, 2022). Engelli bireyler de çeşitli  n yargılar ve toplumun yanlış algıları dolayısı ile  tekile tirilerek çeşitli damgalanma sorunu yaşarlar. Bu sebeple yapılan araştırmada *engelli bireyler toplumsal damgalanma sorunu yaşıyorlar mı?* Alt problem cümlesi oluşturulmuştur.

Damga ve onunla e  anlamlı terimler ikili bir bakış açısının üstünü örterler: Damgalı birey, kendinde oluşan farklılığın, insanlar tarafından biliniyor olmasını mı? Hemen dikkat çekiyor olmasını mı? Tercih eder. Engelli bireyin kendisinde oluşan bu farklılığın diğer bireyler üzerinde birinci durumda gözden d   r lm  , ikinci durumda ise gözden düşürülmesi ihtimal d hilinde olan söz konusudur (Goffman, 2022). İki durumda da engelli birey örselenmiş, gözden d   r lm   konuma getirilmektedir.

Bu süreçte engelliliğinin biliniyor ve hemen fark ediliyor olması, toplumun diğer bireylerinin genel kabul görmüş, bazı ön yargılar edinmesini, böylelikle engelli bireyler üzerinde basmakalıp stereotip yaklaşımlar yaparak, olumsuz önyargıya sebebiyet verdikleri g r lm   tur. Bu süreci yaşayan katılımcı K4 ya amı  olduğu deneyimi  u sözlerle dile getiriyor;

K4: ‘‘Memur olunca oradan istifa etmek istediğimi söyleyince, biz burada çalışmadan size para veriyoruz devlet dairesinde ne yapacaksınız gibi şeylerle karşı karşıya geldim insan kaynaklarında. Bende direk izah ettim, biz görme engeliyiz ama bilgisayar kullanabiliyoruz, telefonu kullanabiliyoruz aydınlattım tek tek, oradaki insanlar çağırdı, görmüyorsanız bunları nasıl yapabiliyorsunuz gibilerinden. Yani sizin anlayacağınız, tek görme

engelliler eğitim almaması lazım, diğer görenlerde, görme engellilere yönelik bilinçlendirilmesi lazım.” (Görme Engelli)

Bedensel bir damgaya sahip olan birey, sürekli temas halinde olduğu normal kişilerin zamanla onların engellerine alışıp daha az rahatsız olabildiklerini ve böylelikle zamanla normalleşme sürecinin gelişebildiğini beyan etmektedirler. Damgalı kişi, ne kadar çok normallerle ittifak halindeyse muhtemelen kendini bir o kadar damgalayıcı olmayan sıfatlarla betimleyecektir (Goffman, 2022). Araştırmada katılımcı K6 bu süreci şöyle aktarmaktadır;

K6: “Hiç katılmadım bilgim var ama hiç gerek duymadım, ben daha çok öyle yerlerden kaçınıyorum gibi ben normal hayatıma normal hiçbir şeyim yokmuş gibi devam etmeyi tercih ettiğim için o psikolojiden kendimi arındırmaya çalışıyorum elimden geldiğince kaçınıyorum yani. Bir rahatsızlık duymuyorum ihtiyaçta duymuyorum. Daha çok hayatın iyi taraflarını, ben genel olarak kendi halime de insan üzülür ama ben alıştım duygusal bir insan olduğum için üzülüyorum yani gördüğüm zaman daha kötüsünü, görmemeyi tercih ederim hani onları yok saymıyorum ama aynı ortamda da bulunmayı çok tercih etmiyorum.” (Görme Engelli)

Engelli birey, itibarsızlaştırılmış değil de itibarsızlaştırılmaya müsait bir kişiliğe sahipse, burada kişinin mevcut durumundan dolayı kaynaklanan toplumsal gerilimi idare etmekten ziyade, kusura ilişkin gerçekliği ve bilinirliliği idare etmeyi tercih eder (Goffman, 2022). Burada Engelli birey söylemek veya söylememek, açığa vurmak ya da vurmamak yöntemlerini seçer. Katılımcı K3 bu süreci kendi gerçekliğini saklayarak, işe katılım için söylememe tercihini örselenme ve dışlanma korkusu ile belirlemiştir.

K3: “O zamanlar biraz daha iyiydim, görmem daha iyiydi. Onlar çıkardılar açıkçası gözlükte kullandığım için görüyordur diye düşünüyorlar herhalde yani ama o zamanlar biraz daha iyi görüyordum. O zamanlar otobüsleri uzaktan az da olsa okuyabiliyordum. Yaklaştıkları zaman okuyabiliyordum duraklara geldiği zaman otobüsler. Ama şu an okuyamıyorum hiçbir şekilde.” (Görme Engelli)

K11: “Tabi olmaz olur mu açıklayamıyorsun bir şey diyemiyorsun, bana böyle bir şey olursa şimdi korkutmak istemiyorsun insanları, tedirgin oluyor çünkü insanlar yani tedirgin olduğu için insan ürkütmek istemiyor kendi halinde öyle söylemiyordum, anlamamaları için elimden gelen her şeyi yapıyordum. Mesela konuşuyorlar benimle bir şey söylüyorlar ben kelimenin başka yerinden giriyorum o batı diyor ben doğudan giriyorum mesela. Oğlum sen engelli misin diyorlardı? Engelim var ama diyemiyorum mesela odaklanamıyorum çünkü kendimi geliştirmekle şeyim mesela.” (Nörolojik Engelli)

Goffman; damgalanmış bireyin öğrenme sürecinde iki aşamaya değinir; Kişinin normal bakış açısını öğrenmesi ve bu bakış açısına göre kendisinin yetersiz olduğu kanısını benimsemesidir. Diğer bir aşamada artık, ait olduğu dayatıldığı kişi tipini idare etmeyi, toplumun kendisine atfedilen muamele tarzıyla nasıl başa çıkacağını öğrendiği aşamadır (Goffman, 2022).

Katılımcımız K7, toplumun, engelinden dolayı sarfettiği bir takım engelleyici sözleri, gayreti ve başarısı ile bu tutuma karşı idare etmeyi başa çıkmayı şu şekilde öğrenmiştir;

K7: “Oldu yapamazsın edemezsin diyenler çok oldu. Tabi ben başarılarımla cevap verdim zaten Birinciliklerim var, ben lisede okulu birincilikle tamamladım.” (Ortopedik Engelli)

Goffman’ın tanımına göre; Üç farklı damga tipinden bahsedilebilir. Öncelikle (1) Bedenin korkunçlukları, fiziki deformasyonlar gelir. Sonra (2) zayıf irade, baskıya müstahak ve doğal olmayan tutkular, sapkın ve katı inançlar, toplumun ahlaksızlık olarak tanımladığı, ruh bozukluğu, hapisane geçmişi, madde bağımlılığı, eşcinsellik, işsizlik gibi durumlar örnek verilebilir. Son olarak (3) ırk, ulus, din gibi etnolojik damga türleridir (Goffman, 2022).

Goffman'ın aktarımına göre insanlar çeşitli sebeplerle damgalanmakta ve diğer bireyler tarafından kişilikleri örselenmektedir. Bu durumda damga sahibi sadece engelli bireylerden oluşmamaktadır. Toplumun tüm bireyleri de birer damga sahibi olabilmektedir. Katılımcımız K5 bu durumun kavrayışını ve engelinden ötürü birer damga sahibi olmasının, aslında toplum tarafından, tüm farklılıklara karşı, benzer bir tavır ve tutum takındığını bizlere şu sözlerle aktarıyor;

K5: "Birde şöyle bir şey var hani dedim ya engelli biri sosyal hayatı bilse daha çabuk bazı şeylere tepki verir. Misal bazı kötü davranışlarda bulunduğu zaman insanlar, sadece bizim engelimiz olduğu için saldırıldığını zannediyoruz. Ama şöyle bir şey var hayata karışıldığı zaman şunu öğreniyorsun; İnsana bazen renkli gözlü olduğu içinde saldırabiliyor insanlar ten renginin farklı olduğu içinde saldırabiliyor, saçları farklı olduğu için, cinsiyeti farklı olduğu için de saldırabiliyor. İlk başta direk hayatı bilmeden atladığın zaman, sadece seni engelinden dolayı insanların yargıladığını düşündüğün zaman, bazı şeyleri kabullenmekte bocalıyorsun." (Ortopedik Engelli)

Yapılan araştırmada engelli bireyler, engellilik kaynaklı damgalanma sorunu yaşamaktadırlar. Bu sorun engelli bireylerde, engelliliği kabul edememe, engeli saklama, engelli ortamlarında bulunmama gibi davranışsal sonuç doğurmuştur. Bu durumun ortaya çıkmasının sebebi engelli bireyin, yaşadıkları toplumun engelliliğe dair bakış açısının neden olduğu katılımcıların deneyimlerinden söylenebilir.

5.5.1. Engelli Bireye Karşı Kullanılan Ayrımcı Davranış, Tutum ve Söylemler

Ayrımcılık terimini kullanırken genellikle davranışlarımızın bir grup insanın kalıp yargılarından etkilenmesini kastederiz. Bireysel özellikleri dikkate almadan, ait olduğu grubun bütün fertlerini aynı özelliklere sahipmiş gibi varsaydığımızda bu görüşümüz adil olmayan ayrımcılık olarak tanımlanır (Robbins ve Judge, 2015). Engelli bireylerde toplumun genelinde ayrımcı tutum ve davranışlara maruz kalmaktadır.

Ayrımcılık Yapılmaması ve Eşitlik, hakkına yönelik Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin de taraf olarak imzaladığı "Engelli İnsan Haklarına İlişkin Sözleşme" ilişkin 5. Maddesi, engelli bireylerin bu haklarına yönelik, aşağıdaki protokolde taraf devletler anlaşma sağlamıştır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2022). Bu protokole göre;

1. Taraf devletler herkesin hukuk önünde ve karşısında eşit olduğunu ve ayrımcılığa uğramaksızın hukuk tarafından eşit korunma ve hukuktan eşit yararlanma hakkına sahip olduğunu kabul eder.
2. Taraf devletler engelliliğe dayalı her türlü ayrımcılığı yasaklar ve engellilerin herhangi bir nedene dayalı ayrımcılığa karşı eşit ve etkin bir şekilde korunmasını güvence altına alır.
3. Taraf devletler eşitliği sağlamak ve ayrımcılığı ortadan kaldırmak üzere engellilere yönelik makul düzenlemelerin yapılması için gerekli tüm adımları atar.
4. Engellilerin fiili eşitliğini hızlandırmak veya sağlamak için gerekli özel tedbirler işbu Sözleşme amaçları doğrultusunda ayrımcılık olarak nitelendirilmez.

Böylelikle engelli bireylere yönelik bakış açısında yaşadıkları sorun ve gereksinimlerden daha öte bir biçimde, sahip oldukları haklar ve bu hakların korunmasına yönelik çalışmalar ön plana çıkarılmaya başlanmıştır (Aykara, 2021).

Türkiye’de engellilere yönelik ayrımcılık ciddi biçimde sürmektedir. ÖZİDA’nın 3 Kasım 2010’da yayınladığı Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması’na göre; Engelli bireylerin %65’i tanımadıkları kişiler tarafından alaya alınmakta olumsuz davranışlara maruz kalmaktadır. Engelli bireylere yönelik ayrımcı tutum ve davranışlar kamu görevlileri tarafından da yapılan araştırma da ortaya çıkmış, ayrımcılığa maruz kalarak kötü davranışlarla karşılaşan engellilerin oranı %42,7 olarak çıkmıştır. Araştırmaya göre istihdam alanında engellilerin %46’sı, eğitim alanında %51’i sağlık alanında %39’u, adalete erişimde %40’ ve toplumsal yaşama katılım göstergesinde engelli bireylerin %51,3’ü ayrımcılık içeren söz, davranış veya tutum ile karşılaştıklarını beyan etmişlerdir. Yapılan araştırmanın bir diğer sonucu olarak engelli bireylerin %71,3’ü ayrımcılıkla mücadele, giderici düzenlemeler ile koruyucu politikalardan haberdar olmadıkları ortaya çıkmıştır (Özgül, Polat, vd., 2012).

Yapılan araştırmada *engelli bireyler, ayrımcılık kapsamındaki davranış, tutum ve söylemlere maruz kalıyor mu?* Alt problemi oluşturulmuştur.

Engellilerin iş çıktısına etkisi birçok farklı açıdan araştırmalara konu edinmiştir. Bir yandan yapılan araştırmalarda engelli bireylerin daha yüksek performans değerlendirmelerine ulaştıkları sonucu ortaya çıkarken, yine aynı araştırmanın bulgularında, engelli bireylerin işe alınma ve kariyer beklentisi hedeflerinin düşük olduğu ortaya çıkarılmıştır. Bu olumsuz etkiler ruhsal sıkıntıları olan engelli bireylerde fiziksel rahatsızlığı olan engelli bireylere oranla daha yüksektir (Robbins ve Judge; 2015). Katılımcımız K4 bu engelli bireylere karşı geliştirilen yanlış algıya şu sözlerle değinmiştir;

K4: “İş yerinde bir tane ablamız vardı, abla demeye bin şahit lazım orta yaşlarda yeni emekli oldu. İşe girdiğinden beri devlet sizi işe aldı o kadar üniversite mezunu insanlar dururken sizin gibi engellileri gazileri işe soktu siz kafanıza göre takılıyorsunuz. Ekmek elden su gölden, hiçbir iş yapmıyorsunuz, sanki kendi maaşımızı veriyor gibi. Devlette hala da var bu insanlardan.” (Görme Engelli Birey)

Katılımcımız K3 duymuş olduğu ayrımcı ve insanlık dışı uygulamayı bizlere şöyle aktarıyor;

K3: “Görme engellilerden başka kurumda mesela bir arkadaşımıza temizlik yaptırmışlar. Aynen görme engelliye böyle şeyler yaşandı o kızcağız da şey yapmış öğlene kadar annesi geliyormuş, temizlik yapıyormuş iki sene böyle devam etti. Daha sonra derneklerle irtibata geçerek başka bir kuruma mı geçti yerini mi değiştirdi orayı bilmiyorum ama yaptıranlar var. Ben yaşamadım açıkçası ama yaşayanları duydum arkadaşlarımdan.” (Görme Engelli)

Benzer şekilde katılımcı K2;

K2: “Çünkü bazı arkadaşlarım engelli olduğu halde mahkemelerde çalıştırılıyor yapamadığı işlerde zorla. Yani bir arkadaş engelli raporunu almasına rağmen çalıştırmışlar bir yıl. Ondan sonra gidip komisyon başkanıyla görüşüp öyle yer değiştiren olmuş, normalde değiştirmiyor o gidip konuşup değiştirmiş, yoksa mahkeme engelli olduğunu bildiği halde yerini değiştirmemiş, bilgide vermiyorlar, bir şey de söylemiyorlar ondan dolayı engellilerle ilgili biz birbirimize yardımcı oluyoruz. Engelli arkadaşlarla beraber.” (Süreğen Hastalık)

Katılımcı K9 ise maruz kaldığı durumu aktarıyor;

K9: “İnsanlar çok ayrımcılık yapıyor, kalp kırıcı şeyler söylüyorlar.” (Zihinsel Engelli)

Katılımcı K4, toplumun engellilere karşı ayrımcı yaklaşımına örnek olarak;

K4: *‘‘Sorduğumuzda abi görme engelli nasıl buradan geçecek diyorum, neden aracı park ettin buraya? Görme engellinin dışarıda ne işi var evinde otursun akşama kadar! sabah işe giderken bizzat yaşadım.’’ (Görme Engelli)*

K4: *‘‘Gözder’e bir kere gittim, görme engelliler derneğine, daha önceden ben devlet kurumuna kura ile atandım. O zaman tercih yapıyorduk 30 tane mi ne yapıyordu o zaman beni oraya yönlendirmişlerdi. Gözder’de hanım diye birisi vardı tercih yapmada o yardımcı olmuştu sağ olsun, kodları falan bilmiyorum tabi, yardımcı oldu ben söyledim. Ondan sonra benim memurluğum çıkınca, aradan baya geçti yaklaşık 6-7 sene çalıştığım süre içinde bir tane engelli kardeşimiz var dernek ortamlarına giren bir çocuk değil, abi dedi ben EKPSS’ na gireceğim, kaynak bulamadım sen bana yardımcı olur musun? Dedi. Bende Gözder’in başkanını aradım Bey ile görüştim. Durumu izah ettim. Bir arkadaşımız var ona sesli kaynak lazım dedim bulamıyoruz, sizde de olduğunu düşünüyorum dedim. Evet var dedi. Bu arada Allah razı olsun, tercihlerimi de sizin orada yapmıştım, hanım baya yardımcı olmuştu, umarım bu arkadaş da faydanız olur diye bir konuşma geçti aramızda. Kendisi bana direkt dedi ki bir başkan olarak; Sen madem bizim sayemizde memur oldun, ben senin gibi çıkarıcı olan engellilere yardımcı olmuyorum diyerek direkt suratıma telefonu kapattı. Orada demek istedi ki memur olmuşsun niye buraya katkı yapmıyorsun demek istedi. Ben oraya bir kere katıldım, bir de sesli kaynağı kendim için istemiyorum, başka bir engelli arkadaşımız için istiyorum dedim.’’ (Görme Engelli)*

K4: *‘‘Önceden oluyordu, çocukları biliyorsunuz çocuklar acımasız olur zaten. Dalga geçenler oluyordu, boyumla çok dalga geçiyorlardı küçükken, ben kısa boylu olduğum için, okulda da çok dalga geçildiği oluyor. Görme engelli olduğumuz için görmüyor, etmiyor...gibi şeylerle karşı karşıya kalıyorduk.’’ (Görme Engelli)*

K7: *‘‘Yani anlıyorum söylemeden de anlıyorum artık hissediyorum.’’ (Ortopedik Engelli)*

K6: *‘‘Duymadım, Şahsen bana direkt öyle bir davranışta sözlü olarak da bulunan olmadı, görüntü olarak da fark edilmiyor, zaten öyle insanlarla bir arada bulunmam yani.’’ (Görme Engelli)*

K11: *‘‘Çok çevrem yoktu zaten 3-4 tane takıldığım dostum arkadaşım vardı okulda herkesle öyle iletişim kuran bir insan değildim içime kapanıktım yani kendi halimde, gidiyordum arkadaşlarımla futbola beni almıyorlardı kilolu olduğum için okulda zoruma gidiyordu top oynayamaz diye falan.’’ (Nörolojik Engelli)*

K8: *‘‘Oluyordu, sonuçta çocuktuk hepimiz. En basitinden aralarına almıyorlardı. Top oynuyorlardı, sen çabuk yoruluyorsun diye almıyorlardı beni. Ya da alırlarsa kaleye sokuyorlardı.’’ (Süreğen Hastalık)*

Yapılan araştırmada engelli bireylerin engeli görünür bir halde ise engelli olmasından kaynaklı ayrımcı tutum söylem ve davranışlara maruz kaldıkları sonucu çıkmıştır. Engelli bireyler hayatın her alanında ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Engellilere yönelik ayrımcı tutum ve davranışların azaltılması için öncelikle engelli bireylere sahip ailelerin, pozitif ayrımcılık konusunda bilinçlendirilmeleri gerekmektedir. Engellilik sorunları konusunu toplumsal hayatın her alanına işlediğimizde toplumunda engelli bireylere davranış ve söylemleri değişerek daha barışçıl, farklılıklara saygı duyan bir toplum ortaya çıkacaktır.

5.6. Engelli Bireyin Sağlık Sorunu

Engellilerin herkesle birlikte kaliteli, uygun maliyetli, zamanında ve erişebilir sağlık hizmetlerinden yararlanması esastır. Engellilerde dâhil her insan, yaşamı boyunca mümkün olan en yüksek seviyede fiziksel ve ruhsal sağlık standartlarından yararlanarak, sağlık ve iyilik halinde olma hakkına sahiptir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2022).

Sağlık hakkına yönelik Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin de taraf olarak imzaladığı ‘‘Engelli İnsan Haklarına İlişkin Sözleşme’’ ilişkin 25. Maddesi, engelli bireylerin sağlık hakkına

yönelik aşağıdaki protokolde taraf devletler anlaşma sağlamıştır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2022). Bu protokole göre;

Taraf devletler engellilerin engelliliğe dayalı ayrımcılığa uğramaksızın ulaşılabilir en yüksek sağlık standardından yararlanma hakkını tanır. Taraf devletler engellilerin sağlıkla ilgili olarak rehabilitasyon da dahil olmak üzere, cinsiyete duyarlı sağlık hizmetlerine erişimini mümkün kılmak için uygun tüm tedbirleri alır.

Taraf devletler;

- a. Parasız veya karşılanabilir bir maliyetle sağlanan sağlık bakımı ve programlarının, engellilere diğer bireylerle aynı kapsam, kalite ve standartta sağlanmasını ve bu hizmetlerin cinsel ve üreme sağlığı ile halk sağlığı programlarını da içermesini sağlar;
- b. Engellilerin özellikle engellilikleri nedeniyle gereksinim duyduğu sağlık hizmetlerini sağlar. Bu sağlık hizmetleri erken tanı ve mümkünse müdahaleyi, çocuklar ve yaşlılar dâhil olmak üzere, engelliliğin azaltılmasını ya da artmasını önlemeyi hedefleyen hizmetleri kapsamalıdır;
- c. Sağlık hizmetlerini kırsal alanlar dâhil olmak üzere mümkün olduğu kadar kişilerin yaşadıkları yerlerin yakınına götürülmesini temin eder;
- d. Sağlık profesyonellerinin engellilere sunduğu tıbbi bakımın diğer bireylere sundukları bakımla aynı kalitede olmasını ve bu bakımın hastaların bağımsız ve aydınlatılmış onaylarına dayanmasını sağlamak amacıyla diğer tedbirlerin yanı sıra eğitim vererek, kamu kurumları ile özel kurumlar tarafından sunulan sağlık bakımının etik standartlarını yayımlayarak engellilerin insan hakları, onuru, özerkliği ve ihtiyaçları hakkında bilinç yaratır;
- e. Ulusal mevzuatın sağlık ve yaşam sigortasını düzenlediği hallerde engellilerin bu sigortalardan yararlanmaları bakımından ayrımcılık yapılmasını yasaklar ve sigortanın adil ve makul olmasını sağlar;
- f. Engelliliğe dayalı olarak sağlık bakımı veya hizmetlerinin sunulmamasını veya yiyecek ve içecek verilmemesini önlemek üzere gerekli tedbirleri alır.

Engellilik sorununa ilişkin tıbbi yaklaşımlar, geleneksel bireyci tıbbi model olarak isimlendirilir. Bu modelde en belirgin hususu hastalık ve sakatlık tıbbi olarak açıklanır ve engelli bireylerin sosyal tutum, kültürel ve çevresel baskı unsurlarına, davranış veya sosyal hareketleriyle ilgilenmeden, engellilerin hastalık ve sakatlık durumlarını iyileştirmeye yönelik veya rehabilite etmeyi önemser (Burcu, 2015).

K11: "Oluyordu çünkü odaklanamıyorum beynin verdiği bazı fonksiyonlarını etkilediği ilaçlar da kullandığım için şaşşal ediyor insanı okuduğunu anlamıyorsun dalıp gidiyorsun anlık hafızan şey oluyor sürekli beynin darbe aldığı için yere vurduğu için tak tak tak kalktığında zaten gözünü dünyaya yeni doğmuş bebek gibi açıyorsun 5-10 saniye kalktığında hatırlamıyorsun. Gerilik bıraktığını düşünüyorum bu hastalığın bende zihinsel olarak." (Nörolojik Engelli)

Katılımcı K6 engellilik halinde yaşamış olduğu travmatik durumun tedavi sürecinin sadece tıbbi yaklaşımlarla giderilemeyeceğine örnek olarak şu deneyimi bizlere aktarmıştır;

K6: "Zaten bir senesi hayatımda yok, yani yok derken hastane süreci tedavi süreci işte şokun etkisi travmatik olayı atlatabilmek, kendime alışmak çevredeki insanların bana acıyormuş gibi sanki yanımda sırf o

Yüzden benimlelermiş gibi ailem dışında arkadaşlarım olsun işte öyle bir rahatsızlık duymuştum. Etrafımızdaki insanlar da hani bana acıyormuş gibi acıdığı için yanıma geliyorlarmış halimi hatırlımı soruyorlarmış gibi hissediyordum.” (Görme Engelli)

Engelli bireyler engelli olma durumlarındaki özellikle bu durumun kaza veya benzeri şekilde sonradan engellilik hali olarak ortaya çıkmasında, toplumun etiketleme ve küçük düşürücü etkisinin engelli bireyin algısına gireceği bu örnekle açıklanmıştır. Sadece tıbbi yaklaşımlarla toplumun ve engelli bireyin engellilik sorunsalına çözüm olacağı düşünülemez.

5.6.1. Engelli Bireyin Yaşamış Olduğu Travma ve Dışlanmışlık Hissi

Ayrımcılık yapılmaması ve eşitlik hakkına yönelik Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin de taraf olarak imzaladığı “Engelli İnsan Haklarına İlişkin Sözleşme” 5. Maddesi engelli bireylerin, bu hakkına yönelik olarak aşağıdaki protokolde taraf devletler anlaşma sağlamıştır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2022). Bu protokole göre;

1. Taraf Devletler herkesin hukuk önünde ve karşısında eşit olduğunu ve ayrımcılığa uğramaksızın hukuk tarafından eşit korunma ve hukuktan eşit yararlanma hakkına sahip olduğunu kabul eder.
2. Taraf Devletler engelliliğe dayalı her türlü ayrımcılığı yasaklar ve engellilerin herhangi bir nedene dayalı ayrımcılığa karşı eşit ve etkin bir şekilde korunmasını güvence altına alır.
3. Taraf Devletler eşitliği sağlamak ve ayrımcılığı ortadan kaldırmak üzere engellilere yönelik makul düzenlemelerin yapılması için gerekli tüm adımları atar.
4. Engellilerin fiili eşitliğini hızlandırmak veya sağlamak için gerekli özel tedbirler işbu Sözleşme amaçları doğrultusunda ayrımcılık olarak nitelendirilmez.

Yasalarca da tanımlanan engelli bireylere karşı, engelinden ötürü ayrımcılık ve eşitlik bozucu davranışlar yasaklansa da engelliler günlük hayatta bir takım ayrımcı davranış ve tutumlara maruz kalmaktadır. Katılımcıların engellilik halinden dolayı ayrımcılığa maruz kaldıklarını dile getirmiştir.

K4: “2010 yılında ben görme engelli camiası ile tanıştım ondan sonra benim hayatım değişti. O zamana kadar hep evdeydim ben tek odanın içinde hapistim anne babada tek engelli çocukları olduğu için sakınırlardı, başıma bir iş gelmemesi için.” (Görme Engelli)

K9: “Engellilerle ilgili iş okuluna gittim, zihinsel engellilerle ilgili beni fizik tedaviden beni yönlendirdiler, okuyabilirsin dediler. Ayrıyeten üniversite okuyamaz diye bir şart koydular. Bak ben bunun olmasına karşıyım. Niye biz insan değil miyiz bizde okuyabiliriz. O Lise öyle koydu diplomamda yazıyor.” (Zihinsel Engelli)

Katılımcı K6 engelli sonradan engelli olma durumunda yaşamış olduğu deneyimi şu sözlerle paylaşıyor;

K6: “Kırıyordum, kızırıyordum, bağıırıyordum, elimde olmayan bir şey psikolojim bozulmuştu yani. Kabul edemiyordum. Destek almadım, işte almama şöyle gerek kalmadı yalnız bırakılmadığım için belki de gerek kalmadı. Ben yalnızlığı istiyordum, kaçırıyordum ya insanlardan, böyle görüşmemeyi sosyalleşmemeyi tercih ediyordum. Ben kaçtıkça onlar peşimden geldiği için, ne kadar bağırsam da kızsam da beni yalnız bırakmıyorlardı. Biraz bizim çevreyle alakalı bir durum yoksa bir insana iki kere bağırsan üçüncüde gelmez yanına ama sağ olsunlar, hiç yani ne dersem yalnız bırakmadılar.” (Görme Engelli)

Katılımcı K4 karşılaşmış olduğu dışlanmışlık halini iş deneyiminde yaşadığını şu sözlerle dile getiriyor;

K4: “Günümüzde özel sektörde engelli deyince ortopedik engellileri işe alıyor. Görme engellileri ya kâğıt üzerinde ya da hiç işe sokmuyorlar. Kâğıt üzerindeki amaçları da şu devlete ceza ödememeleri için. Devlet yaptırım uyguluyor belli bir kontenjan da çalışanları şu kadar engelli çalıştırmak zorundasın dedi. Yarısını devlet veriyor zaten yarısını da özel sektör kendisi karşılıyor. Özel sektörlerde şöyle düşünüyor görme engelli için, görme engellinin başına bir iş gelecek biz bunun sorumluluğunu kaldırmayız, yemek parası servis parası en azından bunlardan feragat edelim diye düşüncesiyle görme engellilere bankamatik işi yaptılar. Devlet desteği de alıyorlar, beni kâğıt üzerinde izinli istirahatli işçi olarak göstermişler, ben bunu söylediğimde devlet müfettiş görevlendiriyor sorduğunda kendisi izinli istirahatli, bu şekilde gösteriyorlar.” (Görme Engelli)

Katılımcı K6 yanlış algılama ve içinde bulunduğu olumsuz ruhsal durumdaki hislerine bir dönem kapıldığını ve bu süreçte yaşadıklarını aktarmaktadır;

K6: “Rahatsız oluyordum, bir insan bana nasılsın bile dediğinde, dalgamı geçiyorsun ya benimle yani ben nasılsını nasıl sorabiliyorsun diyordum mesela. Hani nasılım? Nasılım ki nasılım? Anlatabiliyor muyum bir insan hastanede kafadan ayağa kadar sargı içindeyken, gözleri görmüyorken, işte nasılsın nasıl sorulabilir ki gibi geliyordu bana ters geliyordu. Halbuki normal Türk kültüründe bir insan bir insanı görünce ya da yanına gidince ilk önce nasılsın? Merhaba gibi, ama o bana ters geliyordu. Ama psikolojik durumumla yaşadığım olayla alakalı bir durum, şu an tabi ki birisi bana nasılsın deyince rahatsızlık duymuyorum.” (Görme Engelli)

Yapılan araştırmada engellilik hali ile sonradan karşılaşan engelli bireyde travma, depresyon gibi sağlık sorunları çıktığı, yeni durumlarına alışma süreçlerinde topluma yeterince adapte olamadıkları, kendilerini toplumdan soyutladıkları ortaya çıkmıştır. Engelli bireylerin yaşamış oldukları bu zorlu süreçlerde en büyük desteğin aileleri olduğu ortaya çıkmıştır. Engelli bireylerle, doğru ve etkin bir iletişimle, tekrar topluma kazandırılmalarının mümkün olduğu yapılan araştırma ile gösterilmiştir.

5.6.2. Engelli Bireyin Sağlık Sorununa Alışma Durumu

Habilitasyon ve Rehabilitasyon hakkına yönelik Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin de taraf olarak imzaladığı “Engelli İnsan Haklarına İlişkin Sözleşme” 26. Maddesi engelli bireylerin, bu hakkına yönelik olarak aşağıdaki protokolde taraf devletler anlaşma sağlamıştır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2022). Bu protokole göre;

1. Taraf devletler engellilerin azami bağımsızlığını, tam fiziksel, zihinsel, sosyal ve mesleki becerilerini elde etmelerini ve yaşamın her alanına tam katılımlarını sağlamak için akran desteği dâhil uygun tedbirleri etkin bir şekilde alır. Bu bakımdan Taraf devletler özellikle sağlık, istihdam, eğitim ve sosyal hizmetler alanlarında kapsamlı habilitasyon ve rehabilitasyon hizmetlerini sunar; mevcut hizmetleri güçlendirir ve genişletir. Bunun için şöyle bir yol izlemelidirler:
 - a. Habilitasyon ve rehabilitasyon hizmet ve programları mümkün olan en erken evrede başlamalıdır ve bireylerin ihtiyaçlarının ve güçlü olduğu yönlerin çok disiplinli bir çerçevede değerlendirilmesine dayanmalıdır;
 - b. Engellilerin topluma katılımını ve toplumla bütünleşmesini destekleyen habilitasyon ve rehabilitasyon hizmet ve programlarına katılmak rızaya dayalı olmalıdır ve bu hizmet ve programlar kırsal alanlar dahil olmak üzere, engellilerin yaşadıkları yerlerin mümkün olduğu kadar yakınında sunulmalıdır.

2. Taraf devletler habilitasyon ve rehabilitasyon hizmetlerinde çalışan profesyoneller ve personel için, temel ve sürekli eğitim programları geliştirilmesini destekler.
3. Taraf devletler engelliler için hazırlanmış, habilitasyon ve rehabilitasyonla ilgili yardımcı cihazlar ve teknolojilerin erişilebilirliğini, bunlara ilişkin bilgiyi ve bunların kullanımını teşvik eder.

Yapılan araştırmada engelli bireylerin, sağlık sorunlarında psikolojik destek almadıkları, bu süreci aileleri ve yakın çevresi ile atlattıkları görülmüştür.

Katılımcı K6'nın sonradan oluşan engellilik halinde, bu duruma alışması sürecinde herhangi bir rehabilitasyon uygulaması olmadığı ve o dönemi yakınları ve ailesi aracılığı ile atlattığı ifadelerini bizlere şu şekilde aktarmaktadır;

K6: "Oldu fevri hareketlerim oldu, konuşmam bozuldu küfürlü argo çok konuşmaya başladım. Çünkü ben samimi bulmuyordum, dediğim gibi böyle mecburlarmış gibi acıyorlarmış gibi geliyordu bana, ben dediğim gibi beni rahatsız edecek insanları hiç etrafımda tutmadım, onları da istemedim. Bunu bilinçli bir şekilde yapmadılar ben kendime alışamadığım için, olayın şokunu atlatabadığım için bana öyle geliyordu. Yani kendimle alakalı bir durum, yoksa insanlar gerçekten belki de samimilerdi. Bu bahsettiğim kişilerde akrabalarım arkadaşlarım dostlarım normal hayatımda." (Görme Engelli)

Benzer şekilde katılımcı K5 işe girmesi dolayısıyla farklı yaşam deneyimlerini görmüş ve yakın akrabasının başına gelen trajedik bir olay ile başlayan hayatı sorgulayan zihnindeki örnekte olduğu gibi engelli bireyin rehabilitesinin önemini görmekteyiz.

K5: "O zamanlarda ilk işe başladığımda bunu bana öğreten tek şey işe başlamak olmadı. Bizim memleketimizde insanlar okumazlar pek fazla, masa başında iş sahibi olan insanlar pek yok. Benim memleketimden arkadaşlarımın çoğu inşaatlarda çalışıyorlardı, işe başladığım zamanlarda bir arkadaşım vefat etti yirmi yaşındaydı. Bazı şeyler senin için şans mı yoksa şanssızlık mı? Hayatta bunu sorgulamaya başlıyorsun, böyle bir şey başına geldikten sonra. Çünkü ben engelli olmasaydım büyük ihtimal bende okumayacaktım bir yerde inşaatda çalışıyor olacaktım. Herkesin hayatının parçasında eksiklikler ya da fazlalıklar var, benim hayatımın eksikliği bu fazlalığı bu, dışarıya çıktığın zaman, herkesin tehlikesi var bunu görüyorsun önemli olan bu, sadece benim değil." (Ortopedik Engelli)

Katılımcı K6 benzer şekilde engelli bireyin kendi kendisinin psikoloğu olduğu sürecini şu şekilde aktarıyor;

K6: "Gözümle ilgili gidiyorum, bir gözüml sol gözüml yok şu an protez göz kullanıyorum diğer gözüml de şu an ki süreci şöyle yüzde 3, 5 10 15, 30 diye diye gitti. Zamanla iyi oldu, şu anda çok iyi değil güneşte farklı kapalı bir alanda farklı, dışarda akşam farklı sokakta yürürken farklı yani kimi zaman yüzde yetmiş seksen görebiliyorsam, güneşte yüzde 30 lara düşüyor çünkü ışık beni alıyor, ya da akşam arabanın ışığı gözümlü alıyor daha çok karanlık görmeye başlıyorum. Ama genel olarak iyiyim. Bununda üstünde durmuyorum, alıştım ya da beynimden o şeyi kaldırdım. Yani bir sorunun yok şeyi veriyorum kendi kendime. Akşam görmüyorum diye oturup ağlamıyorum yoluma devam ediyorum. Ya da işte bir sorun yaşıyınca etkisinde kalmıyorum yüzeysel geçiyorum. Öyle alıştırdım kendimi öyle yeniyorum yani etkisinde kalmıyorum." (Görme Engelli)

5.6.3. Engelli Bireyin Sağlık Sorununu Çevresi ile Aşma Süreci

Bakımın, bir insan hakkı olduğunu, pozitif bir statü hakkı olarak ortaya çıktığını hukuken var sayarsak, o zaman bakım, devletin yurttaşlarına sağlamakla hükümlü olduğu sosyal bir hak olarak tanımlanarak meydana çıkar (Altuntaş ve Atasü, 2016). Engelli bireyler sağlık sorunları

ile karşı karşıya kaldıklarında veya engellilik durumları ile hayatını sürdürme aşamalarında bakım ihtiyacı hisseder ve duyarlar.

Bakım emeğini hem özel hem de kamusal alandaki bakım için harcanan profesyonel olan ve olmayan tüm fiziksel ve duygusal emek süreçlerini içeren bir kavram olarak tanımlayabiliriz.

K3: “Yani mecbur değiller tabi ki bizim de durumumuz belli olduğu için bazı şeylere ihtiyacımız oluyor artık anlıyoruz bu bana yardım eder, yardım etmez, herkeste yardım etmiyor açıkçası edenleri biliyorum onlar olduğu zaman giderim gözüm kapalı ama içinden gelerek yaptığını hissettiğim insanlara daha çok yaklaşıyorum. Ya fark ediyorsun onu.” (Görme Engelli Birey)

K4: “Bastonun dışında belli başlı yemek yapmayı, bir görme engelli hayatını ne şekilde idame ettirebilir neler yapabilir, hayatta durmayı öğrettiler bize. Oraya nasıl kaydoldum Dayımın oğlu vardı beni aradıcim böyle bir merkez var yatılı gitmek ister misin? Dedi.” (Görme Engelli Birey)

K2: “Yanımda oldular derken herkes kendi sorunuyla ilgileniyor, ilk zamanlarda yürüyemediğim zamanlarda yardımcı oluyorlardı sonra yavaş yavaş düzeldim, biraz daha düzelince herkes kendi işine bakıyor tabi.” (Süreğen Hastalık)

K1: “Ben değil de ailem üzerimdeki değişikliği gördü. Şu an artık gitme gereği duymam. Herhangi bir psikolojik sıkıntıda hap kullanmayı tercih ediyorum, belli bir sürede kullandım.” (Psikolojik Rahatsızlık)

K9: “Okul arkadaşlarım aracılığı ile fizik tedavi merkezini buldum.” (Zihinsel Engelli)

K2: “Çocuk olduğu için o kadar da destek olduğunu söyleyemem, çocukla ilgilenmiştir. Ben yani kendime bir şeyler yapmaya çalışıyordum bi ayakkabı giydiriyorsa giydirdiyordu çünkü eğilemiyordum ondan dolayı, benim de ayakla ilgili ameliyat olduğum için sağ ayağımda ameliyat var, çok böyle diyelim yarım saatten sonra ağrımaya başlıyor. İltihabım yüksek değilse çok sorun yaşamıyorum, iltihabım yükselince sorun daha çok oluyor.” (Süreğen Hastalık)

K2: “Yani ailemle ilgili sıkıntım olmadı, onlar üzölmüşlerdir diye düşünüyorum. Öyle bir sorun yaşamadım ailemle ilgili.” (Süreğen Hastalık)

K6: “Kalp kırdığım oldu, ailem bile dahil annem, babam, şu an evli olduğum karımı bile yani, ben çünkü dediğim gibi ben etrafımdaki herkesi uzaklaştırmak istiyordum. Ama sağ olsunlar, benim istediğimi yapmadıkları için benim geri dönüşümümde yani şundaki daha iyi olmamdaki en büyük etkenlerde çevremdeki insanlar yani. Benim öyle davranmama rağmen, beni sevmeye yalnız bırakmamaya devam ederek bana çok büyük iyilik yapmışlar, tabi şimdi bunu şuan düşünüyorum.” (Görme Engelli)

K6: “Bununla ilgili psikiyatrla görüşmüştüm, oda bana şöyle bir öneride bulunmuştu, istersen haftanın belirli günleri buraya gelip seans gibi yapabiliriz demişti. Ben onun da beni daha kötü etkileyeceğini düşünerek kabul etmemiştim. Devlet hastanesindeki doktor. Ben daha çok böyle sıkıntı yaşamamayı tercih ediyorum. Onun üstünde durmuyorum geçiştiriyorum.” (Görme Engelli)

K5: “İletişimde olduğum biri hiçbir şekilde, böyle bir sıkıntı almadım. Benim şansım la alakalı ben daha çok kuzenlerimle arkadaşlık yapıyorum kuzenlerim de beni her yere getirirler götürürler çağırırlar. Hatta en çok beni çağırırlar, organizasyon yapacağımız zaman bana sorarlar çünkü internetten bul bir yerleri gidelim diye, şanslıyım o konuda.” (Ortopedik Engelli)

K8: “Böbrek nakli oldum abim nakil yaptı. Böbrek çalışmıyordu vücuttaki suyun atılmamasına sebep oluyordu, bu da özetle ödem yapıyordu. Diyalize gidiyordum devlet kendisi hastalarına veriyor.” (Süreğen Hastalık)

Engelli bireyin sağlık sorununu aşma ve bu doğrultuda topluma uyum sağlama konusunda en büyük destekçileri ailelerinin olmasının yanında, arkadaş çevresi ile kamu veya özel rehabilitasyon hizmetlerinin önemi ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda engelli bireyin rehabilitasyon hizmetlerinden faydalandırılmalarına yönelik çalışmaların ve düzenlemelerinin artması gerekmektedir.

5.7. Engelli Bireyin Toplumun Engellilik Diline Karşı Tutumu

Engelli bireylere yönelik geliştirilen insan hakları politikalarının, ilk ele alacağı konulardan birisi engellilere yönelik kullanılan, toplumun engelli bireye karşı gündelik dilde kullandığı ve halk tarafından da engelli bireyi örseleyen dile yönelik, ayrımcılığı ortadan kaldıran, küçük düşürücü tanımlama yapan dili değiştirmek ve bu alanda gelişim sağlamakla başlar (Kaya, 2015).

“Sakat, Özürlü, Engelli” kavramları çoğu kez birbirlerinin yerine kullanılsa da söz konusu kavramlar arasında bazı anlamsal farklılıklar bulunmaktadır. Toplumun gözünde sakat ve özürlü kavramları yeti yitimi sonucunda bedensel ve ruhsal olarak kendi kendine bir işi yapamayanı tasvir ederek olumsuz bir anlam yükleyerek, topluma karşı iş göremez, işe yaramaz bir kişi olduğunu dayatmaktadır (Altuntaş ve Atasü, 2016).

Engelli hakları savunucuları, engelli bireyin engellilik halini toplumun ortaya çıkardığı engellerden kaynaklandığını ve bu durumun oluşmasının nedeni toplumsal bilinç ve uygulamaların eksikliğinden kaynaklandığını dile getirmektedirler. Bu açıdan bakıldığında engelli bireylerin kullanılan engellilik diline karşı araştırmada *engelli bireyler toplumun engellilik diline karşı rahatsızlık duyuyorlar mı?* Alt problem cümlesi oluşturulmuştur.

Yapılan araştırmada katılımcılara bu yönde soru sorulmadığı halde kendiliğinden bu soruna vurgu yapmış ve bu yönde görüş bildirilmiştir. Araştırmadaki katılımcılarımızın ifadeleri şu şekildedir;

K7: “Hiç sevmem, çok alırım biri benim yanımda sakat kelimesi kullandığında. Mesela buraya geldiğimde bir tane engelli vardı. Dedi ki hani ben birdim iki tane sakat oldu. Hani Onu gülerken söylerken ben çok alınımtım, sakat kelimesinden nefret ederim. Özürlüde hiç hoş değil bence.” (Ortopedik Engelli)

Katılımcı K3 de engellilik diline karşı duyduğu rahatsızlığı dile getirmektedir.

K3: “Beni rahatsız eden şeyde özürlü sakat demeleri, tamam bir şey değil de engelli demeleri daha çok hoşuma gidiyor. Bende kendimi anlatırken görme engelli diyorum.” (Görme Engelli Birey)

Katılımcı K8’de özürlü kelimesinin bir olumsuzluk ifadesi olduğunu kendini tanımlama aracı olarak engelli kelimesinin daha uygun olduğunu ifade etmektedir.

K8: “Engelli daha iyi özürlüye nazaran. Bizim bir özrümüz yok, engelimiz var sonuçta.” (Süreğen Hastalık)

Benzer şekilde Katılımcı K10’un engellilik diline karşı tercihi “Engelli” denmesidir.

K10: “Bir özürlü denilmesi var birde engelli denilmesi var, tabi ki engelli ...”(Akdeniz Anemisi Hastalığı)

K11: “Evet diyenler oluyor genellikle, şu anda engelli diye tabir ediyorlar. Önceden daha çok vardı, sakat, özürlü, şimdi insanlar öğrendiği için engelli hitabesini kullanıyor. Sakat demek, insanın kendinden oluşan bir şey değil sonuçta Allah’ın verdiği takdir, Allah’ın yarattığı bir şeydir yani o.” (Nörolojik Engelli)

Araştırmada engelli bireylerin toplumun engellilik diline karşı kullandığı olumsuz ve ayrımcı söylemlerden rahatsızlık duydukları sonucu çıkmıştır.

5.8. Engelli Bireyin Toplumla Etkileşim ve Sosyalleşme Süreci

Kültürel yaşama, dinlenme, boş zaman aktiviteleri ve spor faaliyetlerine katılım hakkına yönelik Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin de taraf olarak imzaladığı “Engelli İnsan Haklarına İlişkin Sözleşme” 30. Maddesi engelli bireylerin, bu hakkına yönelik olarak aşağıdaki protokolde taraf devletler anlaşma sağlamıştır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2022). Bu protokole göre;

1. Taraf devletler engellilerin diğer bireylerle eşit koşullar altında kültürel yaşama katılım hakkını tanır ve engellilerin aşağıda belirtilenlerden yararlanmasını sağlamak için gerekli tüm tedbirleri alır:
 - a. Kültürel materyallere ulaşılabilir biçimleri aracılığıyla erişmek;
 - b. Televizyon programlarına, filmlere, tiyatroya ve diğer kültürel etkinliklere ulaşılabilir biçimleri aracılığıyla erişmek;
 - c. Tiyatro, müze, sinema, kütüphane ve turistik hizmetler gibi kültürel etkinliklerin yapıldığı veya hizmetlerin sunulduğu yerlere ve ayrıca mümkün olduğu ölçüde ulusal kültür açısından önemli anıtlar ve alanlara erişmek.
2. Taraf devletler, sadece engellilerin yararı için değil, toplumu zenginleştirmek amacıyla da engellilerin yaratıcı, sanatsal ve entelektüel kapasitelerini geliştirme ve kullanma imkânına sahip olmalarını sağlayıcı gerekli tedbirleri alacaklardır.
3. Taraf devletler, uluslararası hukuka uygun olarak, fikri mülkiyet haklarını koruyan yasaların, engellilerin kültürel materyallere erişimine uygun olmayan veya ayrımcılık yaratan bir engel çıkarmaması için tüm uygun tedbirleri alır.
4. Engelliler, diğer bireylerle eşit koşullar altında, kendilerinin özel kültürel ve dil kimliklerinin, örneğin işaret dilleri ve işitme engelliler kültürü, tanınması ve desteklenmesi hakkına sahiptir.
5. Taraf devletler, engellilerin eğlence, dinlenme ve spor etkinliklerine diğer bireylerle eşit koşullar altında katılımını sağlamak amacıyla aşağıda yazılı tedbirleri alır:
 - a. Engellilerin her seviyedeki genel spor etkinliklerine mümkün olduğunca tam katılımını cesaretlendirmek ve artırmak;
 - b. Engellilerin, özel spor ve eğlence etkinliklerini örgütleme, geliştirme ve bu etkinliklere katılma imkânına sahip olmasını temin etmek ve bu nedenle, diğer bireylerle eşit koşullar altında onlara uygun bilgi ve eğitimin verilmesini ve kaynakların sunulmasını sağlamak;
 - c. Engellilerin spor, eğlence yerleri ile turistik alanlara erişimini sağlamak;
 - d. Engelli çocukların, okullardaki etkinlikler dâhil olmak üzere, oyun, eğlence, boş zaman aktiviteleri ve spor etkinliklerine eşit şekilde katılabilmelerini sağlamak;

Eğlence, turistik, boş zaman aktiviteleri ve spor etkinliklerini organize edenlerin sunduğu hizmetlere engellilerin erişebilmesini sağlamak.

Aslında, sosyalleşme tek bir kişinin varlığı ve etkisiyle oluşabilecek bir olay değildir. Dolayısıyla aile içindeki sosyalleşmede her ne kadar annenin rolü büyükse de babanın kardeşlerin hatta akrabaların kendine has özel yerleri bulunmaktadır (Şener, 2017).

Engelli bireylerin daha çok aileleri ve yakın çevresi ile sosyalleştikleri görülmüştür. Bu kapsamda yapılan araştırmada *engelli bireyler sosyalleşme ihtiyacını kimlerle ve nasıl sağlamaktadır?* Alt problem cümlesi oluşturulmuştur.

Araştırmadaki katılımcımız K3 bu sözlerle sosyalleşmesini ifade etmektedir;

K2: *“Şu an bir şey yaptığım söylenemez, hastalığımla ilgili spor yapmaya çalışıyorum yani romatizma tutulumları oluyor, onunla ilgili tutulumları azaltmak için spora gidiyorum, belki hafta sonu arabayla bir iki saat gezip geliyorum. Bir faaliyet yapmıyorum.”* (Süreğen Hastalık)

K1: *“Basketbol maçlarına vakit buldukça giderim, severim. Her yaz denize girerim ve doğa yürüyüşü hastasıyım. Florya ormanını tercih ediyorum.”* (Psikolojik Rahatsızlık)

K2: *“İnterneti kullanıyorum, şu an yalnız yaşadığım için zaten sosyal medyaya takılıyorum baya yani insanlarla yazışıyorum tanışma babında. Sanki onlara ihtiyacım varmış gibi davrananlara da resti çekiyorum, hastalığımla ilgili kimseden hizmet beklemiyorum diyorum. Anlayan anlıyor anlamayanda herkes kendi yoluna konuşmak istemeyen konuşmasın zorunlu değil yani.”* (Süreğen Hastalık)

K9: *“Geziyorum, kafe sinemaya arkadaşlarımla gidiyorum, arkadaşlarım beni her yere getiriyor.”* (Zihinsel Engelli)

K10: *“Ağrılarımdan dolayı evde dinlenerek vakit geçiriyorum.”* (Akdeniz Anemisi Hastalığı)

K7: *“Mesaiden sonra direkt eve geçiyorum hiçbir şey yapmıyorum. Hafta sonları hep evdeyim hiç dışarı çıkmıyorum.”* (Ortopedik Engelli)

K6: *“Mesaiden sonra arkadaşlarım var onlarla görüşüyorum, onun dışında evliyim iki tane çocuğum var onlarla vakit geçirmeye çalışıyorum. Hafta sonları hava güzelse çocuklarla biraz vakit geçiriyorum. Sonra kendi arkadaşlarımla buluşup maçlara gidiyorum, geziyorum, kampa üç senedir düzenli olarak gidiyorum, kendi imkanlarımla.”* (Görme Engelli)

K5: *“Genellikle gidersem arkadaşlarımla kafede buluşurum. Onun dışında yazları çok fazla plaja gideriz, kamp yaparız, nadiren balığa gideriz. Ailemle birlikte İstanbul’da, eski bir tarla var bizim üzerimize kulübe var orada vakit geçiriyoruz, orada buluşuyoruz. Çok fazla dışarıya çıkmak bizim için kolay olmuyor. Şu konuda kolay olmuyor tuvalet ve yemek konusunda sıkıntı daha çok yaşıyoruz. Farklı araç kullanan engelliler özellikle sıkıntılar çekiyor.”* (Ortopedik Engelli)

K6: *“Genelde dinlenerek geçiriyorum, mesai sonları vakitlerimi rahatsızlığımdan dolayı. Ayda bir kere ya da hafta sonu bir gün en yakın hani kahve içeceğimiz bir yer olur oralara gidiyoruz o tarz. Bazen çalışma arkadaşlarımla bazen dışarıdaki arkadaşlarımla, önceden maçlara gidiyordum, şimdi gitmiyorum. Yorucu oluyor direkt stadyuma gitmek, herhangi maç aktivitesine gitmek. Ulaşım konusunda olsun yorucu oluyor, sağlığımla zorluyor.”* (Süreğen hastalık)

K11: *“Benim bakış açım ben aile kurmak istiyordum ailem olmasını, eşime sadık öncelik saygı sevgi içerisinde aile bireyi olmak ve eşimle birlikte böyle yaşamak bir ömür boyu bir yastukta. Allah’ın izniyle ilişkiyi oturttuğumu düşünüyorum güzel eşimde güzel insan değer veren insan, bende ona değer veren insanım. Dışarıdaki ortamımı bitirdim, eskisi gibi takılmıyorum. Kendi bilincimin farkındayım, aileme eşime öncelik verdim. Haftasonu*

eşimle birlikte vakit geçiriyorum, saat 10:00-11:00'e kadar uyuyoruz, kahvaltımızı yapıyoruz, sonra bir yerlere gitmek istersek bir yerlere çıkıyoruz, gezmek istersek geziyoruz, sahil kenarına gidiyoruz, yürüyüş yapıyoruz, mangala gidiyoruz, denize gitmek istersek denize gidiyoruz."

Engelli bireyler, sağlık sorunlarından kaynaklı birtakım engellemelerle karşılaşmadıkları sürece toplumla sosyalleşme eğilimi göstermektedirler. Bu sosyalleşme ihtiyaçlarını genellikle aileleri ve yakın çevresiyle beraber gidermekte, evli engelli bireylerde ise eşiyile beraber sosyalleşme istek ve arzularını karşıladıkları görülmüştür.

5.8.1. Engelli Bireyin Engellilik Hakları ve Sorununda Haberdar Olma Süreci

Düşünce ve İfade Özgürlüğü ile Bilgiye Erişim, hakkına yönelik Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin de taraf olarak imzaladığı "Engelli İnsan Haklarına İlişkin Sözleşme" 21. Maddesi engelli bireylerin, bu hakkına yönelik olarak aşağıdaki protokolde taraf devletler anlaşma sağlamıştır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2022). Bu protokole göre;

Taraf Devletler engellilerin işbu Sözleşme'nin 2. Maddesinde tanımlanmış tüm iletişim araçlarını tercihe bağlı kullanabilmesi, bilgi ve fikir araştırma, alma ve verme özgürlüğü dâhil düşünce ve ifade özgürlüğünden diğer bireylerle eşit koşullar altında yararlanabilmesi için uygun tüm tedbirleri alır. Bu tedbirler aşağıdakileri içermelidir:

- a. Kamuya sunulması amaçlanan bilginin engellilerin erişebileceği biçimlerde ve farklı engelli gruplarına uygun teknolojilerle güncel olarak ve ek bir bedel alınmaksızın sunulması;
- b. Engellilerin resmi temaslarda işaret dillerini, Braille alfabesini, beden dilini ve tercih ettikleri diğer tüm erişilebilir iletişim araç ve biçimlerini kullanmalarının kolaylaştırılması;
- c. Kamuya açık hizmet sunan özel kuruluşların internet dâhil olmak üzere, engellilerin erişebileceği ve kullanılabileceği biçimde bilgi ve hizmet sunmalarının teşvik edilmesi;
- d. İnternet aracılığıyla bilgi sunanlar dâhil olmak üzere kitle iletişim hizmeti sunan kurumların hizmetlerini engellilerin erişebileceği şekillerde sunmalarının teşvik edilmesi;
- e. İşaret dili kullanımının kabul ve teşvik edilmesi amaçlanmıştır.

Bireylerin hayatlarını idame ettirmeleri için gerekli olan iletişimin gerçekleşebilmesi aşamasında bu yeni toplum düzeni birçok alternatif iletişim kanalı yaratmaktadır. Diğer bir deyişle elektronik ağlar yaşamın omurgasını oluşturmaktadır (Uygun ve Akbulut, 2018).

Araştırmada *engelli bireyler, engellilik haklarından haberdar olma sürecinde, dernekler ve vakıflar etkin oluyor mu?* Alt problem cümlesi oluşturulmuştur.

Yapılan araştırmada engelli bireylerin engellilik hakkı ve engellilere yönelik haklar kapsamında çıkan değişikliklerden haberdar olma sürecinde engelli dernek ve vakıfların etkin olmadığı, bilgiye erişimde engelli bireylerin kendi başlarına internet ortamında ve yakın çevrelerinden duydukları bulgusu ortaya çıkmıştır. Bu süreci katılımcılarımız şöyle ifade etmektedir;

K3: “Biz araştırıyoruz bir de öyle bir şey ki diğer engel grupları için değil de özellikle görme engelliler birbirleriyle çok iletişim halindeler bir şey olduğu zaman hemen haberimiz oluyor açıkçası. Genelde whatsapp grupları olsun, tik tok uygulaması üzerinden, sanal üzerinden.” (Görme Engelli Birey)

K2: “Televizyonda izlersek görürsek ya da medyada görürsem yoksa bize bilgi veren bir yer yok. Haberlerde falan, belki engelliler gününde kutluyorlar başkada bir şey yok. Tabi arkadaş duyar o gelip söyler engelliler arasında bir dayanışma oluyor, çünkü sende aynı kategoride olduğun için onunla, diyelim emeklilikle ilgili bir şey oluyor, sen ona söylüyorsun o ona söylüyor öyle duyuyorsun bazısı bilmiyor ne yapacağını bazısı kaç yılda emekli olacağını bilmiyor derecesi neye göre” (Sürengen Hastalık)

K9: “Engellilere yönelik faaliyetlerden haberim yok, nereye başvuracağımı da bilmiyorum. Anca sosyal medya, arkadaşlarım, başkada duyma imkânım yok.” (Zihinsel Engelli Birey)

K1: “Memurlar.net takip ediyorum, engelliler sitesinden, görürsem gazeteden okurum birde çıkarsa televizyondan” (Psikolojik hastalık)

K4: “Genellikle bizim teknokör diye mail grubumuz var görme engelli abimizin oluşturduğu bir mail grubu, buradan herkes paylaşım yapıyor kendine. Bizim bir tane Tik Tok diye sohbet odamız var. O sohbet odasına girdiğim zaman çoğu görme engellilerle ilgili bilgiyi oradan alabiliyorsun.” (Görme Engelli)

K7: “Bir bilgim yok arkadaşlardan duyarsam” (Ortopedik Engelli)

K10: “Sosyal Medya ve internet” (Akdeniz Anemisi Hastalığı)

K6: “Sosyal medyadan, valilikten, memurlar.net ten, işyerinde tanışmış olduğum engelli, gazi arkadaşlarım var zaten haberleşiyoruz.” (Görme Engelli)

K5: “Sitelere bakıyorum haberlere bakıyorum, memurlar.net, kendim araştırıyorum bakıyorum Twitter üzerinden, sosyal medya üzerinden bakıyorum.” (Ortopedik Engelli)

K8: “Arkadaşlar aracılığıyla, engelli arkadaşlarım.” (Sürengen Hastalık)

5.8.2. Engelli Birey ile Toplum Arasındaki Dayanışma ve Yardımlaşma Algısı

Algılarımızın büyük bir çoğunluğu, algısal beklentilerimizin etkisi altındadır. Diğer bir deyişle beklediğimiz şeyi algılarız. Deneyimlerimize dayanarak hem nesnel hem de sosyal çevremizle ilgili birçok beklentiler geliştiririz ve bu beklentiler daha sonraki algılarımızı sürekli etkiler (Cüceloğlu; 2017).

Engelli bireylere engellilik hali üzerinden nasıl yardım edeceği yönünde toplumumuzun yanlış bilgilere sahip olduğu bilinmektedir. Toplumdaki engelli bireylere yardım etme çabası bazen engelli bireyleri bulundukları zor durumun fazlalaştırdığına katılımcımız K3 şu ifadelerle yer vermektedir;

K3: “İnsanlar yardım etmeyi istiyorlar nasıl yardım edeceğini bilmiyorlar. Ben örnek veriyim bir yere gideceğim mesela otobüse bineceksin diyelim seni tutuyorlar kucaklıyorlar aslında ona gerek yok görme engelli görenin koluna girer senin bir şey söylemene de gerek yok o hisseder nerede duracağını senin vücut hareketinden anlayabilir. Bazıları aşırıya gidiyor otobüse biniyorsun şurada yer var diyor. Nerede yer var yani görme engelli birisi bunu bulabilir mi? Onun yerine yanına gidip size yardım edebilir miyim? Deyip önce bunu söylemekte gerekiyor bazen bizde istemeyebiliyoruz başkalarından yardım ama söylesinler sonra şöyle geçin isterseniz diyebilirler.” (Görme Engelli)

Bazen engelli bireylerin engelinden dolayı yaşadığı zorluklarda toplumun yardımı sağlıklı da olabiliyor. Katılımcımız K9 şu sözlerle bu örneğe yer veriyor;

K9: “Düşmem oluyor, güvenlikler çok yardımcı oluyor (Zihinsel Engelli).

Benzer şekilde katılımcı K4’de şu sözlerle bu duruma örnek veriyor;

K4: “Biz görme engelliler sesli olarak çalışıyoruz derslerimize. Şöyle söyleyeyim, gönüllü okuyucular var ders kitaplarını cd ye okuyorlar, sesli ortamdan çalışarak sınavlara hazırlanıyorduk. Zorlandığım için, hem de yaşımızda ilerledi cesaret edemedim, üniversiteye gitmedim. Hedefim yoktu, ayaklarımın üzerinde durayım kendi paramı kendim kazanıyım.” (Görme Engelli)

İnsanlar gördükleri ve duydukları şeylerle birbirleri hakkında çeşitli tutumlar oluştururlar (Barlı, 2007). Katılımcımız K4 gördüğü ve duyduğu engelli bireyler arasındaki çıkar ilişkisinden rahatsızlık duyarak, engellilere yönelik erişilebilir bilgisayar programlarını öğrenerek maddi çıkar gözetmeden engelli arkadaşlarına yardım etme isteğini şu şekilde ifade etmektedir;

K4: “Kendimi şu yönden geliştirdiğime inanıyorum, bilgisayar programları olsun, telefon kullanılması olsun, sırf bunları ben öğreneceğim diğer görme engellilerin önünü kesicem. Kesmemin nedeni de şu; Görme engelliler bu işi bildiği için diğer bilmeyen görme engellilere program kuruyor, karşılığında para alıyorlar. Çoğu değil ama bazıları yapıyor. Bende bundan rahatsızlık duyduğumdan dolayı, bunu öğreneceğim dedim. Allah rızası için görme engellilere yardımcı olacağım dedim. Elimden ne geliyorsa bizde taşın altına elimizi sokalım çorbada bizim de tuzumuz olsun dedik yani.” (Görme Engelli Birey)

5.9. Engelli Bireyin Yasal Çerçeve ve Devletin Beklenti ve Talepleri

Yasal çerçevede uygulanacak politikaların, tasarımının belirlenmesi ve bu sürecin devamı ihtiyaç belirleme ile başlamaktadır (Noe, 2009).

Bu çerçevede engelli bireylerin beklenti ve istekleri, devlet kurumları, engelli dernek, vakıf ve sivil toplum kuruluşları ile Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın engellilik çalışmaları ve yasal çerçevede uygulanacak pozitif ayrımcılık kapsamındaki uygulamalara ışık tutacaktır. Yapılan araştırmada engelli bireylerin, istek ve taleplerine de yer verilmiştir. Katılımcılar;

K1: “Yalnız bizden tekrar rapor isteniyor. Yani hastaneye gidip tekrar rapor çıkartıp o şekilde erken emekli olabiliyoruz. Bu konuyla ilgili bazı arkadaşlarımız sıkıntı çekiyor erken emekli olamıyor. Rapor %40’tan aşağı veriliyor ve erken emekli olamıyor. Bu konuda sıkıntı var. Kolaylık sağlansın rapor istenmesin belli zaten.” (Psikolojik Rahatsızlık)

K10: “Engelli %90 raporu olan kişiler ÖTV indiriminden yararlanıyorlar, %40 bedensel engelli kişilerde yararlanabiliyor. Fakat %80 İç hastalıkları raporu olan bir kişi, ÖTV indiriminden yararlanamıyor.” (Akdeniz Anemisi Hastalığı)

K9: “Sınavsız olsun, İşkur aracılığı ile olsun sınava yine girdim zorlandım.” (Zihinsel Engelli)

K1: “Devletin engellilere yönelik spor müsabakalarındaki ücretsiz bilet uygulamasından yararlanıyorum bunu da güzel buluyorum.” (Psikolojik Rahatsızlık)

K10: “Rahatsızlıklarımdan dolayı emekliliğime iki yıl kala malulen emekli olmak için başvuru yapmıştım. Sadece benim hastalığımı kapsayan %80 raporum vardı buna ek olarak farklı rahatsızlıklarım çıktı. Buna rağmen malulen emekliliğim reddedilmişti.” (Akdeniz Anemisi Hastalığı)

Engelli bireyler, spor müsabakalarında kendilerine tanınan ayrıcalıkları beğendiklerini, engelli bireylere tanınan hakların engelli raporuna göre değişmemesini, kamu kurumlarına atanma koşullarının zihinsel engelli bireylerde kura ile olmasını talep etmişlerdir.

6. SONUÇ

Engelli istihdamının, engelli bireyler üzerinde sosyalleşme ve dayanışma ağlarına katılımının ne etkide yönelim sergilediğini öğrenmek ve nedenlerini bulmak gayesiyle, bir kamu kurumunda çalışan 11 engelli bireylerle nitel bir çalışma yürütülmüştür. Engelli bireylerin, eğitim, sosyalleşme, sağlık bakımından yaşadıkları süreç, istihdam, engelli dernekler ve vakıflarla yaşadıkları deneyimler, engellilik hali öyküleri, yaşadığı çevrenin engelli bireye karşı tutum ve davranışları, engelli bireyin psiko-sosyal davranışları bu araştırmada gösterilmeye çalışılmıştır.

Engelli bireylerin yaşadıkları çevrede, engellilik kaynaklı ortaya çıkan, toplumsal ve yapısal zorluklar ile bunları meydana getiren sebeplere değinilmiştir. Engelli bireylerin engellilik durumuna bakışı, toplumsal çekinceleri, damgalanma sorunu, istihdam problemleri, yasal mevzuat çerçevesinde devlet kurumundaki hakları ile sivil toplum kuruluşlarından beklentilerine değinilerek, sosyolojik perspektiften açıklanmaya çalışılmıştır.

Yapılan araştırmada, engelli olma durumunun farklı bakış açılarıyla açıklanması ve engelli bireyin, engel türüne göre yaşamış oldukları sorunların ortaya çıkması için farklı engel gruplarına sahip engelli bireyler seçilmiştir. Katılımcılardan üçü görme engelli, ikisi ortopedik engelli, üçü süregen hastalık, bir zihinsel engelli, bir psikolojik rahatsızlık, bir nörolojik hastalık olmak üzere, farklı engel gruplarına sahip, 11 engelli bireyle derinlemesine mülakatlar yapılmıştır.

Doğuştan engelli ve küçük yaşlarda engellilik durumuyla karşılaşan engelli bireyler, sonradan engelli olanlara göre hayata katılımları daha kolay olmakta ve engelliliğin ortaya çıkardığı psiko-sosyal davranış durumlarını daha olumlu geçirmektedir. Bu süreçte en belirgin bulgu ise sonradan engelli olan bireylerin, engel durumunun görünürde belirgin olmaması, insanlar tarafından kolayca fark edilmemesi durumlarında, kendilerini engelli grupları içinde görmek istemeyerek, engelli olma durumunu kabul etmedikleridir.

Engelli bireylerin, yaşamış oldukları sağlık sorunları ve toplumsal engellilik anlayışları gibi nedenler sebebiyle, bu bireylerde olumsuz psiko-sosyal davranış bozuklukları meydana gelmektedir. Bu durum engelli bireylerde travma, toplumdan kendini soyutlama, stres, kaygı gibi olumsuz sağlık sorunları ile kendini göstermektedir. Engelli bireyin yaşamış oldukları bu süreçte en önemli destekçilerinin aileleri ve arkadaş çevresi oldukları ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda engellilik problemlerinin çözüme kavuşturulması için, ailelerin de engellilik konusu hakkında bilinçlendirilmeleri önem arz etmektedir.

Engelli bireyler, toplum tarafından geliştirilen olumsuz önyargılar, etiketlemeler, toplum tarafından kullanılan engellilik dilindeki “sakat” “özürlü” “eksik” gibi tezahürleri ötekileştiren, küçümseyen dile dönüşmekte, engelli bireyler bu dile karşı rahatsızlık duymaktadırlar. Bu problemin giderilmesi için yayın organlarında, sosyal medyada, kamu kuruluşlarında, engelli hakları savunucularının yürütmüş oldukları dernek ve vakıf faaliyetlerinde, engellilik dilinin topluma benimsetilmesi gerekmektedir. Bu konu kapsamında, sinema ve televizyon yapımlarında, devletin tüm iletişim kanallarında kamu spotu oluşturulması, engelli bireyleri küçük düşüren tabirlere yer verilmemesi önemlidir.

Araştırmada ortaya çıkan önemli bir husus da engelli bireyin istihdama kazandırılması, özgüvenlerinin artmasına neden olmaktadır. Toplumun engelli bireylere olumsuz bakış açılarından; yapamaz, edemez gibi tutum ve davranışlarından, engelli bireylerin işgücüne katıldıktan sonra etkilenmedikleri ve özgüvenlerinin yerine geldiği sonucu araştırmada ortaya çıkmıştır.

Araştırmada, engelli bireylerin hayatın içinde olmalarını sağlayacak alt yapı hizmetlerinin engellilere özgü erişebilir ve ulaşılabilir olması gerektiği ortaya çıkmıştır. Engelli bireylerin deneyimleri, engel durumlarına göre tasarlanan çevre ve yapı düzenlemelerinin yetersiz ve hatalı olduğunu, ortaya çıkarmıştır. Engelli bireylerin, toplumla sosyalleşmesinin önünde ulaşım ve erişim sorunu yaşadıkları görülmüştür. Bu durumun özellikle ortopedik engellilerde kendini göstererek, sosyalleşmelerini olumsuz etkiledikleri görülmüştür. Bu sonunun çözümü, toplumun bu alanda kamuoyu oluşturarak, ilgili engelli derneklerinde bu süreçte inisiyatif almalarıdır. İlgili sorun karşısında sorumluluğu olan tüm paydaşlar, belediyelere ve kamu kuruluşlarına yasal mevzuat gereği gerekli düzenlemeleri yapmaları yönünde baskı oluşturmaları gerekmektedir. Bu yönde toplumsal bilinç oluşturmak, engelli bireylerin hayata katılımını kolaylaştıracaktır.

Çalışmada ortaya çıkan önemli bulgulardan biri, engelli bireylerin, toplumsal engellilik anlayışı sebebiyle damgalanma endişesi taşımalarıdır. Engelli birey, damgalanma sorunu karşısında engellilik durumunu kabullenmemekte, kendisini bu gruptan soyutlamaktadır. Bu sebep dolayısıyla engelli dernekleri ve vakıflara katılmamayı tercih etmektedir.

Engelli bireylerin, istihdam sorunu çözüldüğünde, engelli dernekleri ve vakıflarla ilişkisi azalmaktadır. Bunun nedenlerinin başında engelli dernek ve vakıfların yeterince engellilik problemlerinde etkin olamaması, eğitim olanaklarının engelli bireyleri tatmin etmemesi ve yeterince güven ortamını oluşturamaması olarak ortaya çıkmaktadır. İstihdama kazandırılan engelli bireyin, sosyalleşmesinin arttığı, ekonomik olarak kendini iyi hissettiği, çevreleriyle uyumlarının arttığı görülmüştür.

Araştırmada engelli bireylerin, engelli dernek ve vakıflarla iletişim sorunu yaşadığı ortaya çıkmıştır. Engellilik sorunları kapsamında faaliyet gösteren engelli dernek ve vakıfların, engelli bireylerle temasa geçemedikleri, engelli bireyin söz konusu ihtiyaç ve sorunlarında, aile bireyleri ve arkadaş çevresiyle bu tür topluluklardan haberdar olduğu ortaya çıkmaktadır. Engelli bireyler ülkemizde devlet kurumları tarafından kayıt altına alınmaktadır. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile engelli dernek ve vakıfların birbirleriyle entegre çalışmalar yapması gerekmektedir. Farklı engelli gruplarına hizmet veren sivil toplum kuruluşlarının bakanlıktan aldıkları veriyle hareket etmeleri, etkinliklerini artıracaktır. Sivil toplum kuruluşlarının engelli bireylerle olan faaliyetlerini, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile paylaşması ve sorunlarda ortaklaşa karar almaları, ülkemizdeki engellilik sorunlarının çözümüne katkı sağlayacaktır.

Araştırmada, engelli bireylerin çalıştıkları kurumlarda uygulanan eğitimlerden diğer personellerle eşit derecede yararlanamadıkları, söz konusu eğitimleri talep etseler dahi bu sürecin geri dönüşümünde ayrımcı bir tutumla karşılaştıkları sonucu ortaya çıkmıştır. Halbuki engelli bireyin eğitim hakkı, yasalar tarafından korunmasına ve bu doğrultuda koruyucu politikaların belirlenmesine rağmen, kamu kuruluşlarının uygulamalarında eğitim hakkını eşit olarak dağıtmadığı görülmüştür. Kamu kuruluşlarının, uyguladıkları eğitim sürecine, engelli bireyleri dahil etmesi gerekmektedir. Eğitim alan engelli birey topluma ve çalıştığı kuruma daha faydalı olacaktır. Engelli bireye uygulanan eğitim, iş performansına olumlu etki ederek katma değer üretmesine olanak tanıyacaktır.

Araştırmada engelli bireylerin aileleri ile iyi iletişim kurdukları ve sosyalleşme ihtiyaçlarında ilk sırada ailelerin geldikleri görülmüştür. Engelli bireylerin sosyalleşmelerinde yakın çevresinin rol oynadığı ve istihdama katılımdan sonra da değişmediği görülmüştür. Engelli bireyin hayatın içinde yer almasının ve yaşadıkları sağlık sorunlarını aşmada aileleri tarafından gerekli desteğin verildiği, bu araştırmaya katılan engelli bireylerde görülmüştür.

Yapılan araştırmanın önemli bulguları arasında, rehabilitasyon merkezlerinin, engelli bireylerin sağlık, zihinsel, psikolojik ve ruhsal gelişimlerine büyük katkı sağladıkları ve bu kurumlara katılan engelli bireylerin, hayata katılımlarına pozitif etki ettiği görülmüştür. Özellikle görme

engelli bireylerde bu husus dikkat çekmektedir. Emirgan Görme Engelliler Vakfı'na giden görme engelli katılımcılarımızın süreç sonucunda, hayata tutunma, öz bakım ihtiyaçlarını karşılama gibi hususlarda özgüven kazanarak, yetenek ve kabiliyet yetilerini elde ettikleri görülmüştür. Bu bakımdan devlete bağlı rehabilitasyon merkezlerinin faaliyet ve süreçlerinin, kamu kurumları tarafından denetlenmesi ve eğitim verdikleri engelli bireyin, eğitimden sonraki halini gözlemlemeleri gerekmektedir. Rehabilitasyon merkezlerinin denetlenmesi, engellilik sorunları karşısında, bu kuruluşların sorumluluklarını arttıracaktır. Bu kurumların, hesap verebilir, şeffaf, izlenebilir hale getirilmesi, kaynaklarını etkin kullanmasına yol açacak, bu alandaki yeterli yetkinliğe ulaşamayan kurumların işlevselliğinin de artmasına ön ayak olacaktır.

Araştırmada, engelli bireyler çalıştıkları kurumda sağlık sorunlarından kaynaklı veya engelli haklarından ötürü, yöneticileriyle zaman zaman sorun yaşamakta, bazen çalışma arkadaşları tarafından çıkar çatışması yaşamaktadır. Engelli bireylerin, dezavantaj yaratan hususların giderilmesi adına yasalar çerçevesinde kazanmış oldukları hakları, kamu kuruluşlarındaki personeller tarafından yeterince bilinmediği ortaya çıkmıştır. Bu sebeple, engelli bireylere nasıl davranılacağı başta olmak üzere, engelli bireylerin haklarına özgü bir eğitimin verilmesi, kamu kurumlarında bu alanda bilinçlenme sağlayacaktır.

Engelli bireylerin, engelli dernek ve vakıflarla etkileşimi oldukça önem arz etmektedir. Belirli amaç doğrultusunda hareket eden, örgütlenmiş hak arama faaliyetleri; Dışlanmış, ötekileştirilmiş, dezavantajlı gruplardan engellilerin, sorunlarını çözüme kavuşturma anlamında oldukça önemlidir. Engelli dernek ve vakıfların etkinliğinin artırılması ve engellilik sorunlarında çözüm odaklı faaliyetlerde bulunması, bu kurumların topluma faydaları bakımından önemli bir gösterge olarak karşımıza çıkmıştır. Engelli bireylerin, engellilik hakları ve kazanımlarından yeterince haberdar olmadıkları, engellilik sorunları, düzenleme ve faaliyetlerinden yakın çevresi ve sosyal medya aracılığı ile haberdar oldukları görülmüştür. Bu kapsamda engelli dernek ve vakıfların bu konu hakkında da çalışma yapması, engelli bireylerin erişim problemlerinin toplumsal bilinçle giderilmesi gerekmektedir.

Engelli bireylerin istihdam sorunu başta olmak üzere birçok ertelenen, görmezden gelinen sorunları, yasal ve uluslararası çalışmalarla çıkarılan kanunlar kapsamında, çözücü bir yaklaşım benimsenerek giderilmeye çalışılmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın "2030 Engelsiz Vizyon" projesi kapsamındaki hedeflerine ulaşması; Yasal mevzuat çerçevesinde, toplumun engelli bireylere karşı farkındalık oluşturulmasına, engellilik durumlarını ortaya çıkaran nedenlerin belirlenmesine, engelli bireylerin pozitif ayrımcılık kapsamındaki uygulamalara dahil edilmelerine, engellilik durumlarını azaltıcı tedbirlerden yararlanmaları durumunda mümkün olmaktadır. Bu kapsamda toplumsal bilincin oluşturulması da oldukça önemlidir. Engelli bireyin istihdama kazandırılması ve hayata katılımını sağlayacak politikaların geliştirilmesi önem arz etmektedir. Engelli bireylerin istihdam sorununun çözümünü sağlamak, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, kamu kuruluşları, engelli dernek ve vakıfların, belediyelerin, iş yerleri vb. gibi kurum ve kuruluşların birbirleriyle entegre çalışmalar yapmasıyla mümkündür. Kamu duyarlılığının sağlanması, rehabilitasyon merkezlerinin çoğaltılması, engellilik sorunları için oldukça elzemdir. Toplumsal sorunların çözümü ve engelli bireyin hayata kazandırılması için engellilik sosyolojisi alan araştırmalarının çoğaltılması oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

- Adler, A. (2022). Yaşamın Anlam ve Amacı. Çeviri; Fadime Erkek, İstanbul: Olimpos Yayınları.
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Yayınları. (2012). Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme Konusunda Parleментарlere Yönelik El Kitabı. Ankara: Anıl Grup Yayıncılık.
- Akbulut, S., Özgül, H. ve Tezcan, T. (2013). Mevzuattan Uygulamaya Engelli Hakları İzleme Raporu. Ankara: Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği.
- Aksan, G. (2015). Yoksulluk ve Dayanışma Ağları. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Aktel, M. & Erten, Ş. (2017). Türkiye Cumhuriyeti Hükümetlerinin Engellilik Alanına Yaklaşımı: Hükümet Programları Üzerinden Değerlendirme, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 22(1), SS. 165-177.
- Albayrak, H., Güçtekin, N. Ve Köse, H. (2014). “*Engelliler Eğitiminin Tarihsel Gelişimi*” Milli Eğitim Bakanlığı İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Bölümü Araştırması. İstanbul. 56 S.
- Alcock, P.; May, M. & Rowlingson, K. (2011). Sosyal Politika Kuramlar ve Uygulamalar (Çeviren.: Şenay Gökbayrak). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Altuntaş, B. & Atasü-Topçuoğlu, R. (2016). Engelli Bakımı Sosyal Bakım ve Kadın Emeği. Ankara: Nika Yayınevi.
- Altuntaş, N. & Doğanay, G. (2016). Trabzon’da Engelli Kadın Profili, KTÜ-Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, 6(12). SS. 315-339.
- Arkonaç, S.A. (1998). Psikoloji: Zihin Süreçleri Bilimi, 2. Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Aslan, F. Aslan, E. Atik, A. (2015). İç Mekânda Algı. İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi. 5, (11), SS. 139-151.
- Atila Demir, S. (2021). Etiketleme Teorisi Çerçevesinde Sosyal Dışlanma ve Salgın Hastalıklar: Kovid-19 Süreci ve Damgalama. Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 11(2). SS. 13-25.
- Atkinson, R. L., Atkinson, R. C., Smith, E. E., Bem, D. J., Nolen, S. (2002). Psikolojiye Giriş, Çeviren 2. Basım: Yavuz Olagan, Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Avcı, Ö. (2020). İletişim Kuramları. Çetin Murat Hazar, Özkan Avcı (Ed.), *Castells ve Ağ Toplumu Teorisi*. (S.803). Ankara: Gazi Yayınevi.
- Aziz, A. (2018). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri, Nobel Yayıncılık, Ankara: Nobel Yayıncılık.

- Bahar, B. (2019). Sosyal Öğrenme Kuramı ve Sosyal Değişim Kuramı Perspektifinden Etik Liderlik. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*. 8(16). SS. 237-242.
- Bakan, İ. & Kefe, İ. (2012). Kurumsal açıdan algı ve algı yönetimi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), SS. 19-34.
- Barlı, Ö. (2007). Davranış Bilimleri. Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Barlı, Ö. (2007). Davranış Bilimleri. Ankara: Bizim Büro Yayın Evi.
- Başar Sarıipek, D. (2017). “İhtiyaç” Kavramı Ekseninde Sosyal Koruma: Temel İhtiyaçlar Yaklaşımı. *İnsan ve İnsan Dergisi*, 4 (12), SS. 43-65.
- Baudrillard, J. (2018). Tüketim Toplumu söylenceleri yapıları (Çeviren.: N. Tural-F. Keskin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Baykal, E. (2018). Sosyal Kimlik Teorisi Perspektifiyle Kraliçe Arı Sendromu. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*. 8 (16). SS. 159-175.
- Berger, P.L. (2015). Modernite, Çoğulculuk ve Anlam Krizi. (Çeviren; Mustafa Derviş Dereli). Ankara: Heretik Yayınları.
- Besiri, A. (2009). Yoksulluk Ekseninde Engellilerin Eğitimi, *TBB Dergisi*, Sayı:83, SS. 353-374.
- Beyoğlu, A. (2015). Sanat Eğitiminde Algı, Görsel Algı ve Yanılsama: Victor Vasarely’ nin Çalışmaları Üzerine Bir İnceleme. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), SS. 333-348.
- Bilgin, N. (2003). Sosyal Psikoloji Sözlüğü Kavramlar Yaklaşımlar, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Birleşmiş Milletler. (1948, Aralık 10), Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi.
- Birleşmiş Milletler. (1975, Aralık 9), Sakat Kişilerin Hakları Bildirisi.
- Bonanno, G. A. (2004). Loss, Trauma, and human resilience: have we underestimated the human capacity to thrive after extremely aversive events? *American Psychologist*, 59 (1), 20-28.
- Bulut, İ. (2015). Kader-Engellilik İlişkisine Kelami Bir Yaklaşım, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:43, SS. 20-51.
- Burcu, E. (2015). Türkiye’de Yeni Bir Alan: ‘Engellilik Sosyolojisi’ ve Gelişimi. *Sosyoloji Konferansları* 52(2) SS. 319-341.
- Büyükmumcu, S. B. & Ceyhan, A. A. (2020). Sosyal Medya Kullanıcılarının Sosyal Karşılaştırma Eğilimlerinin İncelenmesi. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*. 10 (1). SS. 273-302.

C, Thomas. (2011). Sakatlık Çalışmaları Sosyal Bilimlerden Bakmak. Dikmen Bezmez, Sibel Yardımcı ve Yıldırım Şentürk (Ed.). *Sakatlık kuramı: Kilit Fikirler, Meseleler ve Düşünürler*. (Çeviren: Ferit B. Aydar). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Çağlar, S. (2012). Engellilerin Erişebilirlik Hakkı ve Türkiye’de Erişebilirlikleri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 61 (2), (S.541-598).

Çelikbaş, Z., Batmaz, S. & Akpınar Aslan, E. (2021). Bir Üniversite Hastanesi Psikiyatri Kliniğine Maluliyet Tespiti İçin Başvuran Olguların Değerlendirilmesi. *Adli Tıp Uzmanları Derneği Adli Tıp Bülteni*, 26(3), SS. 158-163.

Çınar, H. & Koyuncu Kaya, M. (2015). Vakıflar Kaynakçası. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

D, Harvey. (2016). Sosyal Adalet ve Şehir. (Çeviren; Mehmet Moralı). İstanbul: Metis Yayıncılık.

D. Cüceloğlu. (2017). İnsan ve Davranışı. 35. Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Delanty, G. (2015). Bir Kavramın Anatomisi Topluluk. İstanbul: Everest Yayınları.

Demir, G. (2023). Kütüphanecilerde Teknostres: Transaksiyonel Stres Kuramı Bağlamında Bir Değerlendirme, *Kütüphane, Arşiv ve Müze Araştırmaları Dergisi*. 4(1), SS. 1-27.

Demir, Ö. ve Acar, M. (2002). Sosyal Bilimler Sözlüğü. Ankara: Vadi Yayınevi.

Demir, P. (2022). Etnisite ve Engellilik: Bir Çifte Dezavantajlılık Durumu Mu?, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Demirtaş, H.A. (2003). Sosyal Kimlik Kuramı Temel Kavram ve Varsayımlar. *İletişim: Araştırmaları* 1(1) SS; 123-144.

Diğer, H. & Yıldız, A. (2021). Engelli Bireylere Yönelik Toplumsal Algı: Fırat Üniversitesi Örneği, *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*, 8(15). SS. 67-84.

Dikili, A. (2014). Örgütlerde Güç Kavramı: Eleştirel Yönetim Çalışmaları ile Kaynak Bağımlılığı Yaklaşımı’nın Bakışlarına Dair Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 12(23), SS. 141-164.

Dökmen, Z. Y. (2009). Toplumsal Cinsiyet Sosyal Psikolojik Açıklamalar, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Durmaz, Ş. (2017). Engellilik ve İşgücü İlişkisi, *Bartın üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 8(15). SS. 249-276.

Düzgün Öncel, B. (2021). How does disability status change time allocation? Evidence from Turkey. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(42), 1307-1321. doi:10.46928/iticusbe.874601

- E, Burcu. (2006). Özürlülük Kimliği ve Etiketlenmenin Kişisel ve Sosyal Söylemleri. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 23 (2). (S. 61-83).
- Elias, N. (2021). Uygarlık Süreci, Çeviren; Ender Ateşman, Cilt 1, 11. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Elmacıoğlu, T. (2007). Başarıda aile faktörü. İstanbul: Hayat Yayıncılık.
- Ercan, H. (2002). Türkiye’de Sivil Toplum Tartışmaları Üzerine. Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, 26(1), SS. 69-79.
- Erdoğan, M. & Vatandaş, C. (2020). Bireysel ve Dışlanma Pratiği: Önyargı ve Ayrımcılık. İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi. 3(1), SS. 474-485.
- Ergüden, D. A. (2008). Sosyal Dışlanma Açısından Bedensel Engelli Bireylerin Yaşantılarının İncelenmesi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Eroğlu, F. (2021). Davranış Bilimleri, 16. Baskı, İstanbul: Bata Yayıncılık.
- Ersever, H. (2019). Öğrenilmiş Çaresizlik. Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES), 26(2), SS. 621-632.
- Furnham, A. (2016). Gerçekten Bilmeniz Gereken 50 Psikoloji Fikri. Çeviren: Sumru Ağrıyürüyen. 7. Baskı. İstanbul: Domingo Yayınları.
- Genç, Y. & Çat, G. (2013). Engellilerin istihdamı ve Sosyal içerme ilişkisi. Akademik İncelemeler Dergisi, 8(1). SS. 363-393.
- Giddens, A. (2017). Sosyoloji Başlangıç Okumaları (Çeviren: Günseli Ataylar). İstanbul: Say Yayınları.
- Goffman, E. (2022). Damga. (Çeviren.: Ş. Geniş-L. Ünsaldı-S.N. Ağırnaslı). Ankara: Heretik Yayınları.
- Gümen, L. (2014). Türkiye’de Vakıfların Dünyu Bugünü, Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Gümüş, M. (2022). "Dernekler Mevzuatında Son Dönemde Yapılan Değişikliklerin Örgütlenme Özgürlüğüne Etkileri", Ankara Barosu Dergisi, 80: 469-501
- Günay, H. M. (2012). “Vakıf”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, XLII: 475-479.
- Gündüz, G.S. (2007). Sosyal İçerme Politikalarının Uygulanmasında Kamu İstihdam Kurumlarının Rolü, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi.
- Gürlek, M. & Tuna, M. (2018). Sosyal Kimlik Teorisi Açısından Örgütsel Özdeşleşmenin Teorik Temelleri. Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi, 2 (2). SS. 39-48.

- H. Y., İpekoğlu. (2021). Tarih Öncesinden Günümüze Engellilik. Aslıhan Aykara (Ed.), *Engellilik Tarihine Sosyal Hizmet Açısından Bir Bakış*. (S.135-160). İstanbul: Ege Yayınları.
- Halbwachs, M. (2019). Kollektif Bellek. (Çeviren; Zuhal Karagöz). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Hamarta, E., Arslan, C. & Yılmaz, H. (2019). Eğitim Psikolojisi, 4. Baskı, İstanbul: Çizgi Kitabevi.
- Hinshaw, S. P. (2007). The Mark of Shame: Stigma of Mental İllness and an Agenda for Change. United States of America: Oxford University Press.
- İnalcık, H. (2019). ‘‘Vakıf Medeniyeti’’, Vakıflar Dergisi, Vakıflar Dergisi 80. Yıl Özel Sayısı, 246-247 .
- İnan, S. (2013). Engellilik, Türkiye’de Engellilerin Durumu ve Sağlık Hizmet Sunumuna Bir Bakış. *Taf Preventive Medicine Bulletin*, 12(6), SS. 723-728.
- İstihdam Politikalarının Değerlendirilmesi, *Öz-veri Dergisi*, 1 (2) (S. 153-375).
- J, Freedman. D, O. Sears. J. M. Carlsmith (1989). Sosyal Psikoloji. Çeviren 1 Basım: Ali Dönmez. İstanbul: Ara Yayıncılık.
- Kalaycıoğlu, S. (2017). ‘‘Toplumsal Kurumlar’’ İçinde: Memet Zencirkıran, Türkiye’nin Toplumsal Yapısı. Bursa: Dora Yayıncılık.
- Karaarslan, E. (2014). Engelli Hakları. Antalya: Bekad Yayınları
- Kaya, H. (2015). Engelli İnsan Hakları. Ankara: Liberte Yayınları.
- Keohane, R. O. & Nye, J. (2015). Güç ve Karşılıklı Bağımlılığı Yeniden Ele Almak. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Özel Sayı: Uluslararası İlişkilerde Kuramsal Okumalar, SS. 79-104. DOI: 10.33458/uidergisi.463029
- Kılıç, B. G. & Oral, N. (2006). Çocuklarda Öğrenilmiş Çaresizlik Üzerine Bir Gözden Geçirme. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 13(2), SS. 76-86.
- Kılıç, S. (1984). Yabancılaşma İnsana Karşı Toplumsal Süreç. İstanbul: Rahmet Yayıncılık
- Kızıлтаş, M. (2012). Engellilerle 360 İletişim. Ankara: Elma Yayınevi.
- Kosor, D. (2011). ‘‘Engelli Çocukların Ağız ve Diş Sağlığının Değerlendirilmesi’’, Bitirme Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Köksal, A. (2010). Türkiye’de Engelli İstihdamı ve Bir Araştırma. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Küçüker, A. (2007). Gençlerin Siyasal ve Kültürel Tutumları-Ankara Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.

Lockwood, P. & Kunda Z. (1997). Superstars and Me: Predicting The Impact Of Role Models on The Self, *Journal of Personality and Social Psychology*, SS.73.

M. Poloma, Margaret. (2011). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*. Dördüncü Basım Çeviri: Hayriye Erbaş. Ankara: Palme Yayıncılık.

Mamatoğlu, N. & Tasa, H. (2018). Engelliye Yönelik Ayrımcılık ve İş Yerinde Engelli. *Türkiye Klinikleri J Psychol-Special Topics*. 3(1). SS. 1-10.

Meriç, C. (1993). *Sosyoloji notları ve konferanslar*, Derleyen: Ü. Meriç, İstanbul: İletişim Yayınları.

Meşhur, F. A. (2004). *Özürliülerin Çalışma Yaşamına Katılma Gereği ve Uygulanan Millî Eğitim Bakanlığı. (2011). Aile ve Tüketici Hizmetleri Engelli Bireylerde Toplumsal Uyum*, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Okur, N. ve Erduğan, F. (2010) Sosyal Haklar ve Özürliüler: Özürliülük Modeli Bağlamında Tarihsel Bir Değerlendirme, *Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu*, (ss. 245-263). Denizli: Petrol İş yayını.

Onbaşı, F. (2005). *Sivil Toplum*. İstanbul: L&M Yayınları.

Oral, A., Akyüz, G. & Sindel, D., vd. (2012). Dünya Engellilik Raporu: Harekete Çağrı, *Türkiye Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Dergisi*, 58(8). SS. 255-258.

Örnek, T. (1970). Bir Toplum grubu Üyelerinin Psikiyatrik Bozukluklarında Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Etkenlerin Araştırılması. *Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası C:8 S:2 1969 Ek Yayın No.1 Sayfa:3*.

Özdemir, S., Başel, H. & Şenocak, H. (2010). Sivil Toplum Kuruluşları (STK) 'nın Artan Önemi ve Üsküdar'da Faaliyet Gösteren Bazı STK'lar Üzerine Bir Araştırma. *Journal of Social Policy Conferences*, 0(56), SS. 152-234.

Özden, E. (2015). Vergi Yükümlülükleri ve Avantajları Boyutuyla Dernekler, Vakıflar ve Bağışçıları, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, Doktora Tezi.

Özgökçekler, S. ve Alper, Y. (2010). Özürliüler Kanunun Sosyal Model Açısından Değerlendirilmesi. *Business and Economics Research Journal*, (ss. 33-54).

Özgül, H. Polat, G & Akbulut, S. (2012). Engelli Ayrımcılığı Araştırması ve Engelli Ayrımcılığına Karşı Çözüm Önerileri Raporu. Görme Özürliüler Derneği, Türkiye Kas Hastalıkları Derneği Engelli Ayrımcılığını Önleme Platformu.

Öztürk, H. (2014). Sporun Öğretilabilir Zihinsel Engelli Çocukların Sosyalleşmeleri Üzerine Etkisi (Diyarbakır Örneği). KKTC: Yakın Doğu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Öztürk, M. (2011). *Türkiye'de Engelli Gerçeği*. İstanbul: Müsiad

Öztürk, N. (1983). Menşei ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü.

Özyılmaz Kiraz, B. (2020). 1915 Olaylarına Dair Türk-Ermeni Uyuşmazlığı ve Sivil Toplum Girişimlerinin Uyuşmazlık Çözümündeki Başarısının Gerçekçi Çatışma Kuramı Açısından Analizi, Turkish Studies-Ekonomy, 15(1). SS. 463-479.

Piaget, J. (2017). Çocuk Psikolojisi, Çeviren; Orçun Türkay, İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

R. A. Noe. (2009). İnsan Kaynakları Eğitimi ve Geliştirilmesi. Canan Çetin (Ed.), İstanbul: Beta Yayıncılık.

Ritzer, G. & Stepnisky, J. (2013). Çağdaş Sosyoloji Kuramları ve Klasik Kökleri. Çeviren: Irmak Ertuna Howison, Ankara: De Ki Basım Yayım.

Robbins, S.P. & Judge, T.A. (2015). Örgütsel Davranış. İnci Erdem (Ed.) Ankara: Nobel Yayıncılık.

Sarıkoç, G. (2011). Ruhsal Sorunları Nedeniyle Ayaktan İzlenen Hastaların İçselleştirilmiş Etiketlenmeleri, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Selçuk, Z. (1999). Gelişim ve Öğrenme, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Seligman, M.E.P. & Maier, S.F. (1967). Failure to Escape Traumatic Shock. Journal of Experimental Psychology, (74) SS. 1-9.

Sevim, K. (2020). Sosyal Çalışma ve Damga. Sosyal Çalışma Dergisi, 4(1), SS. 44-54.

Seyyar, A., (2006). Özürlülere Adanmış Sosyal Politika Yazıları. Adapazarı: Adapazarı Büyükşehir Belediyesi Yayını.

Seyyar, A., (2015). Dünya'da ve Türkiye'de Engelli Dostu Sosyal Politikalar. İstanbul: Rağbet Yayınları.

Sezgin, O. (2011). Psiko-sosyal Açıdan Küreselleşme, Empoze Kültür ve Davranışa Yansıması. Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi. 1 (1). SS. 91-122.

Simmel, G. (2020). Bireysellik ve Kültür. (Çeviren; Tuncay Birkan). İstanbul: Metis Yayıncılık.

Soylu, S. (1994). Örgütlerde Sosyal Kategorizasyon ve Sosyal Kimlik. Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi.

Şahinkaya, R. (1975). Psiko-Sosyal Yönleriyle Aile, Ankara: Kardeş Basımevi.

Şen, Y. (2016). Sohbet Medeniyeti Türk Sohbet Kültürü Üzerine Bir Araştırma. İstanbul: Sedir Yayınları.

Şener, S. (2017). Bilgi, Kültür ve Siyasi Yönüyle Türkiye’de Sosyal Değişme. İstanbul: Erkam Yayıncılık.

Şerif, M. (1985). Sosyal Kuralların Psikolojisi, Çeviren; İsmail Sandıkçıoğlu, İstanbul: Alan Yayıncılık.

Şişman, Y. (2014). Engelliler Açısından Eşitlik, Ayrımcılık ve Eğitim Hakkı, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, (ss. 57-85).

Şişman, Y., Kocabaş, F. Ve Yazıcı, B. (2011). Özürlülerin Çalışma Yaşamına Katılma Gereği ve Türkiye’de Bu Bağlamda Uygulanan Sosyal Politikaların Genel Bir Değerlendirmesi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Shakespeare, T. (2011). Sakatlık Çalışmaları Sosyal Bilimlerden Bakmak. Dikmen Bezmez, Sibel Yardımcı ve Yıldırım Şentürk (Ed.). *Sakatlık Sosyal Modeli*. (Çeviren: Ferit B. Aydar). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Taylor, D. (2009). Normativity and Normalization. *Foucault Studies*, (7). SS. 45-63.

Tedeschi, R. G., Park, C. L. Ve Calhoun, L. G. (1998). Posttraumatic growth: Conceptual issues. (Ed: I. B. Weiner) *Posttraumatic growth: positive changes in the aftermath of crisis* (1-229. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.

Timur, S., Ege, E. & Bakış, E. (2006). Engelli Kadınların Üreme Sağlığı Sorunları ve Etkileyen Faktörler, *C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 10(1). SS. 51-58.

Tutal, O. (2021). Uluslararası Engelliler Günü, Engellilik ve Erişebilirlik, *Modular Journal* 4(2). SS. 92-97.

Ulu, M. (2019). Sosyal Psikoloji Bağlamında Önyargı ve Din, İstanbul: Çamlıca Yayınları.

Ulucak, Z. (2017). Avrupa’daki Türklerin Karşılaştıkları Sorunların Çatışma Kuramı Çerçevesinde İncelenmesi. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*. Sayı;7, SS. 5-19.

Uşan, M. F. (1997) “İş Hukukunda Sakat İstihdamı”, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Ünal, V. (2021). Türkiye’de Engellilik Yaklaşımlarının Sosyal Politika Açısından Değerlendirilmesi, *Sivas Cumhuriyet üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C;XVL Sayı:2, SS. 236-258.

Wood, R. & Bandura, A. (1989). Social Cognitive Theory of Organizational Management. *Academy of Management Review*, 14(3), SS. 361-384.

Yetgin, F. (2022). “Engelli Bireylerin İşgücüne Katılımı, Engelli Dernek ve Vakıflarla Etkileşimini Ne Yönde Değiştiriyor?; Kamu Kurumunda Bir Örnek” *International Social Sciences Studies Journal*, (e-ISSN:2587- 1587) Vol:8, Issue:105; pp:4345-435.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2018). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yılmaz, N. (2013). Sosyalleşme Sürecinin Siyasallaşma Boyutu, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 9(19), SS. 320-332.

Zencirkıran, M. (2018). Sosyoloji. Bursa: Dora Yayıncılık

İNTERNET YAYINLARI

AÇEV, Anne ve Çocuk Eğitimi Vakfı, www.acev.org

Atatürk Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Öğretim Fakültesi www.ataaof.com.edu.tr

Altı Nokta Körler Derneği, www.altinokta.org.tr

Altı Nokta Körler Vakfı, www.6nokta.gov.tr

ASHB, T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, www.aile.gov.tr

B.M., Birleşmiş Milletler, www.turkiye.un.org.tr

BEDD, Bedensel Engellilerle Dayanışma Derneği, www.bedd.gov.tr

DSÖ, Dünya Sağlık Örgütü, www.who.int

İED, İşitme Engelliler ve Aileleri Derneği, www.ied.gov.tr

İŞKUR, Türkiye İş Kurumu, www.iskur.gov.tr

Tohum Otizm Vakfı, www.tohumotizm.gov.tr

TSCV, Türkiye Spastik Çocuklar Vakfı, www.tscv.gov.tr

TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu, www.tuik.gov.tr

Türkiye Engelliler Konfederasyonu, www.engellilerkonfederasyonu.gov.tr

ZİÇEV, Zihinsel Yetersiz Çocukları Yetiştirme ve Koruma Vakfı, www.zicev.gov.tr

EKLER

EK 1: Görüşmelerde Engelli Bireylere ve Engelli Dernek ve Kuruluşlara Sorulan Mülakat Soruları

DEMOGRAFİK SORULAR

- Cinsiyetiniz (Görüşmeci tarafından Doldurulacak)
- Yaşınız: 18-24 () 25-34 () 35-44 () 45-54 () 55-64 () 65 ve üstü ()
- Engel Durumunuz?
- Medeni Durumunuz? Bekar () Evli () Dul () Diğer ()
- Çocuğunuz var mı? Evet () Hayır () Kaç Çocuğunuz var?
- Eğitim Durumu?
 - () Lise
 - () Önlisans
 - () Lisans
 - () Yüksek Lisans
 - () Doktora
- Kaç Yıldır kamu Kurumunda Çalışıyorsunuz?
- Kurumdaki Unvanınız?

ENGELLİ BİREYLERE YÖNELTİLECEK MÜLAKAT SORULARI

1. Yaptığımız iş sizce, sizin potansiyelinize uygun mu? (nedenleri sorulacak.)
2. Çalışma hayatında zorlandığınız durumlar var mı? Varsa neler?
3. İş Yerinde rahatsızlık duyduğunuz, zorlandığınız bir olay, durum yaşadınız mı?
4. Çevrenizden, arkadaşlarınızdan sağlık sorunuzla ilgili olumsuz tutum söylem veya davranışa daha önce maruz kaldığınızı hissettiniz mi?
5. Engelli dernek veya sivil toplum kuruluşuna daha önce gittiniz mi? Şimdi gidiyor musunuz? Gittiyseniz nedeni, hangi eğitim veya uygulamadan yararlandınız?
6. İş gününüzde, mesaiden sonra neler yapıyorsunuz? Hafta sonu ve tatillerde neler yapıyorsunuz, vaktinizi nasıl değerlendiriyorsunuz?
7. Kamu kurumunda çalışma hayatına katıldıktan sonra sizde ne gibi değişiklikler oldu anlatır mısınız?
8. Engelli dernek veya sivil toplum kuruluşunda bulunmanız size nasıl bir etki ediyor?
9. Devlet kurumları, engelli dernekleri vb. kurum ve kuruluşlarla herhangi bir sosyalleşme aktivitelerine katıldınız mı? Katıldıysanız sıklığı ve zamanı?

10. Engellilere yönelik uygulanan politikalardaki değişiklikler ve yeniliklerle ilgili günceli nasıl tutuyorsunuz? Nasıl haberdar oluyorsunuz?
11. Kamu Kurumunda hizmet içi eğitim veya herhangi bir eğitime katıldınız mı? Katıldıysanız ne zaman, hangi eğitim türü?

ENGELLİ DERNEK ve KURULUŞLARDAN ALINACAK BİLGİLER

12. Hangi uygulama ve aktivitelerle engellilere hizmet veriyorsunuz?
13. Kurumunuza bağlı kaç engelli birey bulunmaktadır?
14. Engelli bireyler hangi sıklıkta kurumunuza geliyor veya siz gidiyorsunuz?
15. Kurumunuzdaki hizmet verdiğiniz kaç engelli birey işgücü piyasasında istihdam edilmektedir? (Kaçı özel kaç devlet kurumunda olacak şekilde rapor tutulacak)
16. İşe yerleştirdiğiniz engelli bireyler var mı veya işgücüne hazırladığınız?

